

TIEDOT, TAIDOT JA TUNTEET

Kulttuurikompetenssin rakennuspuut S2-oppikirjoissa

Suomen kielen pro gradu -työ
Jyväskylän yliopisto
Kesäkuu 2002

Merja Vannela

Tiedekunta Humanistinen tiedekunta	Laitos Suomen kielen laitos
Tekijä Merja Vannela	
Työn nimi TIEDOT, TAIDOT JA TUNTEET: Kulttuurikompetenssin rakennuspuut S2-oppikirjoissa	
Oppiaine Suomen kieli	Työn laji Pro gradu –tutkielma
Aika Kesäkuu 2002	Sivumäärä 148
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tutkimuksen tarkoituksena oli pohtia kulttuurin opetuksen osuutta maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksessa. Tutkimuksessa tarkasteltiin, minkälaista kulttuuria S2-oppikirjoissa opetetaan. Se tehtiin analysoimalla kuuden oppikirjasarjan tekstit kulttuurikompetenssin käsitteen avulla. Pääkategorioina olivat kulttuurikompetenssin osa-alueet: tiedot, taidot ja tunteet. Kulttuurikompetenssin käsite lainattiin sosiologisesta ja psykologisesta vieraaseen kulttuuriin sopeutumisen tutkimuksesta. Kulttuuri käsitettiin tutkimuksessa laajasti koko ihmisen olemiseen vaikuttavana tekijänä, ei korkeakulttuurina.</p> <p>Tutkimuksen aineistona oli kuusi oppikirjasarjaa: 1) Nuutisen <i>Suomea suomeksi</i>, 2) Hämmäläisen <i>Aletaan ja Jatketaan</i> 3) Lepäsmaan & Silfverbergin <i>Suomen kielen alkeisoppikirja</i> sekä Silfverbergin <i>Suomen kielen jatko-oppikirja</i>, 4) Salmela & Kujansuu & Kosieradzkin <i>Suomea, ole hyvä!</i> 5) Laurannon <i>Elämän suolaa</i> ja 6) Kenttälän <i>Kieli käyttöön</i>. Tiedot-jakson luokitteluun käytettiin Yleisten kielitutkintojen perusteissa lueteltuja aihepiirejä. Tiedot-jakson aihepiireiksi nousivat aineistosta myös Taide, Suomalaisuus ja Suomen kieli. Taitojen luokittelu tehtiin Yleisten kielitutkintojen funktioiden avulla. Tunteita tarkasteltiin analysoimalla oppikirjojen henkilöhahmoja ja tarinoita.</p> <p>Tutkituissa oppikirjoissa käsitellään selvästi enemmän tietoja kuin taitoja ja tunteita. Mikään oppikirjasarja ei käsittele kaikkia Yleisten kielitutkintojen aihepiirejä. Tieto on lisäksi sirpaleista ja vaikuttaa sattumalta oppikirjaan joutuneelta kieliopin määrätessä tahdin. Taidot-jakson analyysin ongelmana oli, että suurin osa S2-oppikirjoista on rakennettu formaalisen tradition pohjalle. Kun oppikirjan tekijä ei ole tietoisesti pyrkinyt kielen funktioiden opettamiseen, ei niitä erota helposti tekstistä, vaikka niitä siellä olisikin. Oppikirjoissa opetetaan eniten asiantietojen antamista ja kysymistä, oman suhtautumisen ilmaisemista sekä sosiaalisten käytänteiden ja normien mukaan toimimista. Asioiden hoitamiseen liittyvistä funktioista ostaminen ja tilaaminen käsitellään laajasti, mutta muut funktiot käsitellään vain lyhyesti jos lainkaan. Kaikkein vähiten huomiota oppikirjojen sivuilla saavat viestinnän sääntelyyn liittyvät funktiot. Tunteiden ja asenteiden ilmaiseminen ja kysyminen on oppikirjojen sivuilla myös harvinaista, sillä henkilöhahmojen verettömyys ja oppikirjojen tarinattomuus eivät anna tunteille tilaa. Kotoutumiskoulutuksessa tarvittaisiin sellaista opetusmateriaalia, jossa tiedot, taidot ja tunteet, muodot ja merkitykset, sanat ja rakenteet sekä kieli ja kulttuuri kutoutuisivat tasapainoiseksi kokonaisuudeksi.</p>	
Asiasanat suomi toisena/vieraana kielenä, oppikirjat, kulttuuri, kulttuurikompetenssi, Yleinen kielitutkinto	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos	
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	4
2 S2-OPETUS, OPPIKIRJAT JA KULTTUURI	7
2.1 Suomen kielen opetuksen kohderyhmät	8
2.2 S2-oppikirjat ja kulttuuri	11
3 KULTTUURI KIELENOPETUKSESSA	15
3.1 Kulttuuri, ajattelu, viestintä ja kieli	18
3.2 Kulttuurikompetenssi	22
4 TUTKIMUSKYSYMYKSET JA MENETELMÄT	29
5 KUUSI OPPIKIRJASARJAA	37
5.1 Oppikirjojen kohderyhmät	37
5.2 Kannet ja kuvitus	43
6 KULTTUURIKOMPETENSSIN RAKENNUSPUUT	48
6.1 Tiedot	48
6.1.1 Ympäristö ja maantuntemus	48
6.1.2 Jokapäiväinen elämä	53
6.1.2.1 Arki	54
6.1.2.2 Vapaa-aika	60
6.1.3 Koti ja asuminen	63
6.1.4 Matkustaminen	65
6.1.5 Terveys ja hyvinvointi	66
6.1.6 Työ	68
6.1.7 Yhteiskunta ja historia	72
6.1.8 Taide	78
6.1.9 Suomalaisuus	79
6.1.10 Suomen kieli	85
6.2 Taidot	93
6.2.1 Asiatietojen antaminen ja kysyminen	93
6.2.2 Oman suhtautumisen ilmaiseminen	94
6.2.3 Tunteiden ja asenteiden ilmaiseminen ja kysyminen	98
6.2.4 Asioiden hoitaminen	99
6.2.5 Sosiaalisten käytänteiden ja normien mukaan toimiminen	106
6.2.6 Viestinnän säätely	110
6.3 Tunteet	112
6.3.1 Henkilöt	112
6.3.2 Tarinat	118
7. POHDINTA	125
Lähteet	
Aineistolähteet	130
Muut lähteet	131
Liitteet	
Liite 1: Yleisten kielitutkintojen aihealueet ja funktiot	137
Liite 2: Oppikirjojen kannet	140
Liite 3: Esimerkkejä oppikirjojen kuvituksesta	142

1. JOHDANTO

Vihreänä suomen kielen opettajana tulkitsin väärin opiskelijoideni toivomuksen. Kysyin kurssin loppupuolella, mitä he vielä haluaisivat oppia. Heidän toivomuslistansa kärkeen nousi toive saada lisää tietoa suomalaisesta kulttuurista. Suunnittelin mielestäni kiinnostavan, toiminnallisen ja monipuolisen kokonaisuuden, jonka aikana muun muassa kirjoitimme suomalaisista maalauksista, dramatisoimme Eino Leinon runoja, tutustuimme kansalliskirjailijamme Aleksis Kiven onnettomaan elämään ja kuuntelimme Jean Sibeliuksen musiikkia. Kaikki sujui mukavasti, mutta huomasin, että suunnittelemani kokonaisuus ei ollutkaan sitä, mitä opiskelijani olivat odottaneet.

Liian myöhään ymmärsin, että ryhmäni olisi halunnut saada tietoa suomalaisista arvoista ja jokapäiväisistä traditioista, jotta he olisivat oppineet kommunikoimaan tehokkaammin syntyperäisten suomalaisten kanssa. Enemmän kuin tieto suomalaisesta korkeakulttuurista heitä kiinnostivat sellaiset kysymykset kuin mitä sanoa naapurille hississä, miten ilmaista osanottoa jonkun kuoltua tai kuinka pyytää palkankorotusta.

Juhlapuheissa Suomen väitetään olevan kehittymässä monikulttuuriseksi yhteiskunnaksi. Niin kauan kuin yli puolet maahanmuuttajista on työttöminä, he jäävät yhteiskuntamme marginaaliryhmäksi eikä heillä ole todellisia mahdollisuuksia vaikuttaa oman elämänsä laadun parantamiseen puhumattakaan siitä, että he voisivat tasa-arvoisesti osallistua suomalaisen monikulttuurisen yhteiskunnan rakentamiseen.

Pro gradu -työni ollessa loppusuoralla olen ehtinyt opettaa suomea maahanmuuttajille työvoimahallinnon työttömille maahanmuuttajille ostamilla kursseilla yhtäjaksoisesti viisi vuotta. Näiden kurssien onnistumista mitataan sillä, mikä on kurssilaisten työllistymisprosentti. Työssäni olen kuitenkin joutunut seuraamaan suurten työllistymistoiveiden murtumista kerran toisensa jälkeen. Usein onnistuneenkaan työharjoittelun jälkeen työpaikkaa ei löydy. Työnantajat vetoavat maahanmuuttajien riittämättömään kielitaitoon. Tämän luulisi korjautuvan lisäämällä kielikoulutuksen määrää. Tosin kuntien ja valtion kiistellessä jo nyt, kumman rahakirstuista kielikoulutus maksetaan, lisäkurssien järjestäminen taitaa olla utopiaa.

En myöskään usko, että vain kurssituksen lisääminen ratkaisisi työllistymisongelman. Kaikkien maahanmuuttajien kielitaito ei perusasioiden oppimisen jälkeen enää kohennu luokkahuoneessa istumalla. Monet heistä voisivat täydentää

kielitaitonsa riittävälle tasolle oikeissa kielenkäyttötilanteissa työelämässä, jos he vain saisivat siihen tilaisuuden. Aina suomen kielen taito ja suomalaisen yhteiskuntaan integroitumisen aste eivät edes korreloi keskenään. Jotkut maahanmuuttajista tuntuvat löytävän paikkansa yhteiskunnassa, vaikka heidän kielitaitonsa onkin aika alkeellisella tasolla. Jotkut maahanmuuttajat osaavat sujuvasti suomea, mutta he kokevat suomalaisiin tutustumisen vaikeaksi ja tuntevat itsensä Suomessa vieraiksi useista täällä asutuista vuosista huolimatta.

Kun kielitaito yksin ei riitä, saattaisi kulttuurin tuntemuksesta olla apua. Kulttuurin ymmärtäminen laajasti, ei vain korkeakulttuurina, saattaisi auttaa maahanmuuttajia tulemaan tietoisiksi oman ja suomalaisen kulttuurin eroista ja yhtäläisyyksistä. Se voisi lisätä maahanmuuttajien kykyä kommunikoida suomalaisten kanssa sekä yksilöllisellä että yhteiskunnallisella tasolla. Kieli ja kulttuuri ovat toisistaan riippuvaisia ja usein niitä opetetaan – tai ainakin sanotaan opetettavan – yhdessä. Tuntuu kuitenkin siltä, että suomen kielen oppikirjat on pääasiassa rakennettu kieliopin opettamisen näkökulmasta ja kulttuuri on jätetty sivuosaan tai sitä ei ole ainakaan tietoisesti otettu huomioon oppikirjaa kirjoitettaessa.

Tässä tutkimuksessani tarkastelen sitä, minkälaista aineistoa kulttuurin opiskeluun suomen kielen ulkomaalaisille tarkoitettujen oppikirjat tarjoavat. Oppikirjan on todettu ohjaavan hyvin paljon opettajaa opetettavan aineksen valinnassa. ”Oppikirjat ovat pitkään olleet suomi toisena ja vieraana kielenä -opettajan ainoa ohjenuora - -. Oppikirjat ovat siis merkittävästi vaikuttaneet käytännössä suomi toisena ja vieraana kielenä -opetuksen etenemisjärjestykseen ja opettajan painotuksiin ja valintoihin”, kirjoittaa Eija Aalto (1997: 46).

Voionmaan ja Martinin (1999: 10) mielestä kielten alkeisoppimateriaalin kulttuurisiin ja yhteiskunnallisiin sisältöihin on kiinnitetty liian vähän huomiota. Näiden asioiden on ajateltu tulevan kielenopetuksen osaksi vasta, kun kielitaito on jo melko korkealla tasolla. Voionmaa ja Martin ovatkin toivoneet, että oppikirjojen sisältöä tarkasteltaisiin kriittisesti.

Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen ensin sitä, millaisille kohderyhmille suomen kieltä opetetaan (2.1) ja millaisia oppimateriaaleja suomen kielen opettamiseen on olemassa. (2.2). Seuraavaksi pohdin kulttuurin merkitystä kielenopetuksessa yleensä (3.1) ja käsittelen tutkimukseni kannalta keskeistä kulttuurikompetenssin käsitettä (3.2). Luvussa neljä täsmennän tutkimuskysymykset ja rajaan tutkimusaineistoni sekä selvitän

käyttämäni tutkimusmenetelmät. Varsinaisessa tutkimusosassa analysoin ensin, millaisille kohderyhmille tutkimusaineistoni oppikirjat on suunnattu ja miltä ne päällisin puolin kulttuurisesti vaikuttavat (5). Sen jälkeen analysoin tutkimusaineistokseni valikoituneiden kuuden oppikirjasarjan tekstit siitä näkökulmasta, minkälaisen kuvan ne antavat Suomesta ja suomalaisesta kulttuurista (6). Erityisesti minua kiinnostaa, onko tutkimissani oppikirjoissa kulttuuri käsitetty kapeasti vain korkeakulttuurina vai laajemmin koko ihmisen olemassaoloon ja elämään suuresti vaikuttavana tekijänä. Tarkastelen oppikirjoja nimenomaan maahanmuuttajaopetuksen näkökulmasta.

2 S2-OPETUS, OPPIKIRJAT JA KULTTUURI

S2-opetuksella tarkoitetaan suomen kielen opettamista niille, joille suomi ei ole äidinkieli. Termejä *suomi toisena kielenä*, *suomi vieraana kielenä* tai *suomi kohdekielenä* käytetään joskus toistensa synonyymeinä, toisinaan taas niiden välille tehdään selvä ero.

Käsite *toisen kielen oppiminen* (second language learning) voidaan ymmärtää yläkäsitteenä, joka viittaa kansainvälisen käytännön mukaisesti kaikkeen ensikielen jälkeiseen kielenoppimiseen. Ihminen voi siis oppia useita eri kieliä toisena kielenä. Usein käsitettä *toinen kieli* käytetään rajatummin viittaamaan kohdekielisessä ympäristössä tapahtuvaan oppimiseen, erotuksena kieliyhteisön ulkopuolella tapahtuvasta kielenoppimisesta, joka siis on *vieraan kielen oppimista* (foreign language learning). (ks. esim. Sajavaara 1999: 75.) Tämän erottelun mukaan suomea siis voi opiskella toisena kielenä Suomessa, muissa maissa tapahtuva suomen kielen opiskelu on vieraan kielen oppimista. Suomea toisena kielenä opiskeltaessa kieltä voidaan oppia useasta lähteestä, sekä muodollisen opetuksen että vuorovaikutuksen kautta. Vierasta kieltä opittaessa kohdekieltä pääsee yleensä käyttämään lähes vain opetustilanteissa. Martin on todennut, että silloin kun toisen ja vieraan kielen erottaminen ei ole tarpeellista, puhutaan usein suomesta kohdekielenä (1999: 157). Tässä työssäni käytän termiä *suomi toisena kielenä* viittaamassa Suomessa tapahtuvaan suomen kielen opetukseen niille, joille suomi ei ole äidinkieli.

Tämä terminologian horjuvuus johdattaa suoraan yhden työni rajauksen kannalta tärkeän kysymyksen äärelle: on tärkeää kartoittaa sitä, kuinka erilaisissa ympäristöissä ja kuinka erilaisille kohderyhmille suomea opetetaan. Kohderyhmä vaikuttaa luonnollisesti siihen, millaista opetusmateriaalia kursseilla on syytä käyttää. Suomea vieraana kielenä opiskelevat ovat tavallisesti sellaisessa tilanteessa, että oppikirja ja opettaja ovat heidän ainoa tiedonlähteensä sekä suomen kielen että kulttuurin osalta. Suomea toisena kielenä opiskelevat voivat harjoitella kieltä luonnollisessa ympäristössä ja hankkia tietoja ja kokemuksia kulttuurista myös luokkahuoneen seinien ulkopuolella. Seuraavassa jaksossa tarkastelen, millaisissa konteksteissa suomea opiskellaan toisena tai vieraana kielenä.

2.1 Suomen kielen opetuksen kohderyhmät

1840-luvulta alkanut suomen kielen opetuksen historia oli alkujaan lähinnä ns. ”finskan” opetuksen historiaa. Pitkistä perinteistä huolimatta suomen kielen opetus suomenruotsalaisille on ”vasta meidän päivinäme saavuttanut täyden laajuutensa”, kuten Erik Geber toteaa (1982: 116). Varsinaisesta suomen opettamisen tutkimuksesta toisena ja vieraan kielenä voidaan puhua vasta 1990-luvun alusta lähtien (Mátyás 1999: 20).

Ulkomaalaisille opettajille ja ”pienelle määrälle” opiskelijoita alettiin opettaa suomea toisena kielenä Helsingin yliopistossa 1950-luvulla (Nuutinen 1994: 14). Opetus oli aluksi englanninkielistä ja sen tarpeisiin syntyivät ensimmäiset S2-oppikirjat. Vuonna 1963 ilmestyi Maija-Hellikki Aaltion oppikirjaklassikko *Finnish for Foreigners*. Ensimmäiset vakinaiset suomen kielen ulkomaalaisopetuksen lehtoraatit perustettiin Helsingin yliopistoon 1970-luvulla. Sittenkin muutkin suomalaiset yliopistot ovat antaneet suomen kielen opetusta ulkomaalaisille opiskelijoilleen.

Yllättävää kyllä suomen kielen opetus yliopistoissa maamme rajojen ulkopuolella alkoi varhain. Ennen kuin Suomessa oli yhtäkään palkattua suomen kielen opettajaa yliopistossa alkoi suomen kielen opetus vieraana kielenä Tarton yliopistossa niinkin aikaisin kuin vuonna 1803. Silloin sinne perustettiin suomen ja viron kielen lehtoraatti. (Kielisillan rakentajat 1997: 205.) Oslon yliopistossa alettiin suomea opettaa Ruijaan lähetettävälle papeille 1848. Kööpenhaminan yliopistossa järjestettiin suomen kielen kursseja 1870-luvulla ja Upsalaan suomi tuli opetusaineeksi 1890-luvulla. (Nuutinen 1994: 14.) Yliopistollisen opetuksen laajentumiskehitys ulkomailla alkoi 1970-luvulla. Nykyään suomea opetetaan vieraana kielenä yli 80 yliopistossa 25 maassa. Toiminnassa on mukana toistasataa suomen kielen opettajaa ja arviolta 2000 opiskelijaa. (Kielisillan rakentajat 1997: 14.)

Suomea opetetaan myös ala- ja yläasteilla Kanadassa, Norjassa, Ruotsissa, Unkarissa, Venäjällä ja Virossa (Latomaa 1996: 14). Pietarissa suomea on ollut mahdollista opiskella myös venäläis-suomalaisessa lukiossa vuodesta 1995 alkaen. Lisäksi maailmassa on yli 20:ssa maassa noin 100 Suomi-koulua, joita suomalaiset siirtolaiset ovat perustaneet. Eniten Suomi-kouluja on Isossa-Britanniassa, Kanadassa ja Saksassa. (Milovidova 1999: 64.)

Suurimman muutos- ja kehittämishaasteen suomen kielen opetukseen toisena tai vieraana kielenä on tuonut 1990-luvun alusta voimakkaasti lisääntynyt maahanmuutto.

Suomen kielen opetusta tarvitsevat nykyään niin Suomeen muuttaneet lapset ja nuoret kuin aikuiset ja vanhuksetkin. Aikuisten puolella kielenopetuksen piiriin on tullut ryhmiä, joilla ei ole edellytyksiä oppia kieltä yliopistoissa käytetyillä, tieteelliseen tutkimukseen pohjautuvilla käsitteillä ja termeillä. Osa maahanmuuttajista on omalla äidinkielelläänkin lukutaidottomia, osa taas on pitkän yliopistokoulutuksen saaneita. Toisilla on vain vähän opiskelutottumusta tai heillä on länsimaalaisen silmin vanhanaikainen oppimiskäsitys. Ristiriitoja opettajan ja opiskelijan välille voi syntyä, jos heillä on kovin erilainen käsitys siitä, mitä oppiminen on.

Pälli ja Latomaa (1997: 110-111) pohtivat aikuisten maahanmuuttajien suomen kielen taitoa kartoittaneessa tutkimuksessaan sitä, miten maahanmuuttajien kontaktien vähäisyys ja vaikea pääsy aitoihin puhetilanteisiin suomalaisten kanssa ”liittyvät monisäikeisesti sekä itse maahanmuuttajaan ja hänen sosiaaliseen tilanteeseensa että myös valtaväestön suhtautumiseen maahanmuuttajiin. Tässä kristallisoituu kielitaidon ja yhteiskuntaan kotoutumisen yhteys. Sekä maahanmuuttajan kielitaidon kehittymistä että kotoutumista tukee se, että maahanmuuttajalla on sosiaalisia verkkoja ja että maahanmuuttajalla on mahdollisuus käyttää näissä verkoissa suomea.” Pällin ja Latomaan mielestä kielenopetusryhmistä tulisi pyrkiä tekemään homogeenisempia, ja erilaisten yksilöiden tarpeet pitäisi paremmin ottaa huomioon. He ehdottivat, että hitaasti edistyvien oppijoiden kurssuja pitäisi mahdollisuuksien mukaan pidentää ja että maahanmuuttajien koulutus tulisi aloittaa suhteellisen nopeasti heti maahanmuuton tapahduttua.

Seuraava kuvio selventää, minkälaisia kohderyhmiä suomen kielen opetuksella toisena tai vieraana kielenä on.

Kielen oppimisen eri kontekstit	
1) toisen kielen oppiminen	2) vieraan kielen oppiminen
a) kyseisen kielen kulttuuriympäristössä <i>esim. saksalainen opiskelee suomea Suomessa</i>	a) omassa kulttuuriympäristössä, osana yleissivistävää tai yliopistollista koulutusta <i>esim. norjalainen nuori opiskelee suomea yläasteella Norjassa tai puolalainen opiskelee suomea puolalaisessa yliopistossa</i>
b) omassa kulttuuriympäristössä, toinen kieli on vallitsevassa asemassa esim. koulutuksen, hallinnon ja/tai liike-elämän kielenä <i>esim. suomenruotsalainen tai saamelainen opiskelee suomea peruskoulussa tai nigeriläinen opiskelee englantia Nigeriassa</i>	b) omassa kulttuuriympäristössä vapaaehtoisena harrastuksena <i>esim. suomalainen opiskelee ranskaa työväenopistossa</i>

Toisen kielen oppiminen vieraassa kulttuurissa (1a) vaatii oppijalta myös jonkinasteista akkulturaatiota (isäntäkulttuurin arvojen ja viestintämallien oppimista). Samalla kun hän opiskelee uutta kieltä, hänen täytyy selvittää arkipäivästä uudessa, vieraassa kulttuurissa. (Brown, H.D. 1980: 34.) Siksi tähän ryhmään kuuluva yksilö tarvitsee monenlaista tietoa siitä kulttuurista, johon hän on muuttanut. Eroja tämän ryhmän sisälle aiheuttavat sellaiset tekijät, kuin onko maahanmuutto ollut vapaaehtoista vai ei ja onko oleskelusta uudessa kulttuurissa tarkoitus tulla pysyvää vai väliaikaista. Seuraava nelikenttä tarkentaa toista kieltä vieraassa kulttuurissa opiskelevien ryhmää:

Toista kieltä vieraassa kulttuurissa opiskelevat		
	vapaaehtoinen muutto	pakotettu muutto
pysyvä muutto	siirtolainen	pakolainen
väliaikainen muutto	diplomaatti, vaihto-oppilas, it-asiantuntija, avustustyöntekijä, vierastyöläinen	turvapaikan hakija

Omassa kulttuurissaan toista samassa kulttuurissa käytettävää kieltä opiskeleva (1b) ei varmasti tarvitse samanlaista kulttuurin opetusta kuin edellinen ryhmä. Aina ei kuitenkaan ole täysin selvää, onko uuden kielen opiskelu toisen vai vieraan kielen opiskelua. Esimerkiksi Pietarsaaren seudulla asuvalla ruotsinkielisellä ei välttämättä ole elävää kontaktia suomea puhuvien kanssa. He asuvat Suomessa, suomalaisen valtakulttuurin vaikutuspiirissä, mutta heidän jokapäiväiseen elämäänsä vaikuttaa ehkä enemmän suomenruotsalainen alakulttuuri. Opiskelevatko he siis suomea toisena vai vieraana kielenä? Monille suomalaisille, jotka yhä edelleen historiallisista syistä opiskelevat ruotsia yleissivistävän koulutuksemme pakollisena aineena, ruotsi on pikemminkin vieras kuin toinen kieli.

Ryhmään 2a kuuluvia suomen kieltä muualla kuin Suomessa opiskelevia on hyvinkin monessa maassa. Heille kaikki kulttuuritieto on varmasti kiinnostava lisä opetukseen, joka saattaa tuoda eksoottisen suomalaisen kansan jotenkin tutummaksi. Elintärkeää se ei ole heille samassa määrin kuitenkaan kuin ryhmälle 1a.

Ryhmään 2b eli vapaaehtoisesti harrastukseksi suomea muualla kuin ala- ja yläasteilla tai yliopistoissa opiskelevia tuskin löytyy monia. Joku satunnainen kielistä kiinnostunut tai turistimatkaa Suomeen suunnitteleva itseopiskelija saattaa jossakin päin maailmaa pakertaa esim. Terttu Leneyn *Teach yourself Finnish* -kirjan parissa.

Tässä työssä tarkastelen oppikirjoja ryhmän 1a kannalta, sillä maahanmuuttajien suomen kielen opetuksen kehittäminen ja kulttuurin ottaminen uudella tavalla sen osaksi on lähimpänä omaa kiinnostustani ja kokemustani opettajana.

2.2 S2-oppikirjat ja kulttuuri

Maria Vilkun artikkeli *Yleiskatsaus suomen kielen oppimateriaalitalanteeseen* vuodelta 1982 osuu siinä mielessä murroskohtaan, että hänen esittelemänsä ja kirjallisuusluetteloon kokoamansa oppimateriaalit ovat yhtä poikkeusta lukuun ottamatta kaksikielisiä eli niissä on suomenkieliset lukukappaleet ja joissakin harjoituksiakin, mutta kielioppiasiat selvitetään jollakin muulla kielellä kuin suomella. Kirjojen sisällön kaksikielisyys näkyy myös kirjojen nimissä, sillä kaikki nimet ovat jotakin muuta kieltä kuin suomea. (Kahteen nimeen tosin sisältyy myös suomea: *Avain 1-3*, *Radiokurs i finska* ja *On tie... Cours de Finnois en 24 Leçons*.) Se ainoa poikkeus

Vilkunan kirjallisuusluettelossa on Olli Nuutisen *Suomea suomeksi*, jonka ensimmäinen osa julkaistiin vuonna 1977 ja toinen 1978. Nuutinen aloitti omalla oppikirjallaan *Suomea suomeksi* sen nykyään hyvinkin vahvana elävän käsityksen, että suomea on parasta opettaa kokonaan suomeksi.

Vilkuna listaa viisi kohtaa, mitä hyvä oppimateriaali tekee ja auttaa opettajaa tekemään. Perinteisten sananmuotojen ja lauseiden muodostussääntöjen 1) esittäminen, 2) juurruttaminen ja 3) taidon paneminen käytäntöön sekä 4) sanaston opettamisen lisäksi Vilkuna perää viidentenä tekijänä maailmankuvaa ja kulttuuriin tutustuttamista. (1982, 186-187.) Hän kirjoittaa ”tavallisen” oppikirjan mallista seuraavasti:

- - vierasmaalainen aviopari saapuu maahan (usein vailla rahahuolia), ostelee ensin postimerkkejä ja ruokatavaraa, käy sitten matkatoimistossa ja kutsuilla ja oppii lopuksi jotakin maan elinkeinoelämästä ja taiteesta. Miten saadaan mukaan ristiriitatilanteiden ja tunteiden ilmaisemisen kieltä, vai saako oppikirjassa olla ristiriitatilanteita? Miten kieliaines voi olla aidon suomalaisuuden tulkkina muuten kuin kulttuuritietoja luettelemalla, vai onko suuresta aitoudesta kenties vain haittaa? (187.)

Nuutinen pohdiskelee artikkelissaan ”Oma kieli vieraana” (1994) suomen kielen oppikirjan laatimisen perusteita. Hän kaipaa oppikirjojen teksteiltä samaa kuin kaikelta inhimilliseltä viestinnältä: kirjoittajan ja vastaanottajan välillä tulisi olla kontakti. ”Suomen järivistä ja herra Virtasen perheestä kertominen ei kiinnosta samalla tavalla kuin yleisinhimillisistä tuntemisista, pitämisistä, rakastamisista, epäonnistumisista ja peloista puhuminen. Emootioiden tulisi olla mukana teksteissäkin. Tekstien sisällöllä saattaa hyvään lopputulokseen pääsemisen kannalta olla suurempi merkitys kuin vartalon vaihteluiden drillaamisella.” (34.)

Nuutisen *Suomea suomeksi* -oppikirjan jälkeen suurin osa suomen kielen oppikirjoista on ollut yksikielisiä. Tosin kaksikielisiäkin oppikirjoja ilmestyy yhä edelleen, muun muassa Leila Whiten vuonna 1998 ilmestynyt *From Start to Finnish*. Ulkomaalaisissa yliopistoissa tai peruskouluissa ja lukioissa opiskelevilla on yleensä yksi yhteinen äidinkieli, joten kaksikielisiä kirjoja voidaan niissä käyttää. Suomalaisissa yliopistoissa suomea opiskelevat osaavat yleensä englantia, joten niissä on mahdollista käyttää osittain englanniksi, osittain suomeksi kirjoitettuja oppikirjoja. Myös finskan opetuksessa on perusteltua käyttää osittain ruotsinkielisiä suomen kielen oppikirjoja.

Maahanmuuttajaryhmien kohdalla tilanne on useimmiten se, että ryhmässä on vain yksi ainoa mahdollinen yhteinen kieli ja se on suomi.

Olga Milovidova (1999: 67-72) on eritellyt mielenkiintoisesti niitä ongelmia, joita jollekin tietylle kohderyhmälle kirjoitetun oppikirjan käyttäminen toiselle kohderyhmälle järjestetyllä kurssilla voi aiheuttaa. Milovidova kertoo, että pietarilaisessa keskiasteen koulussa käytettiin paremman puutteessa ”finskan” oppikirjoja. Kielitaidon testaus vuosina 1996 ja 1998 osoitti, että pietarilaisilla oppilailla oli aika rajoitettu sosiolingvistinen kompetenssi kieliopilliseen verrattuna. Toisen kielen oppija elää kohdekielisessä yhteisössä, hänen sosiolingvistinen kompetenssinsa kehittyy implisiittisesti. Toisen kielen oppimateriaalin tekijän tehtäviin ei kuulu monien oppilaalle itsestään selvien asioiden ylenmääräinen selittäminen ja opettaminen. Kohdekielisen yhteisön ulkopuolella vierasta kieltä opiskeleva oppija joutuu vaikeaan tilanteeseen – tekstin ymmärtäminen vaikeutuu, kun oppijalla ei ole tietoa opittavan kielen taustalla vaikuttavasta kulttuurista. Milovidova vertailee kahta kouluaiheista tekstiä, joista toinen on peräisin Helfrid Olkasen *Tässä tulemme* –sarjan b-osasta ja toinen Nadejda Mihailovan ja Olga Bulanvenkon *Tule mukaan* –sarjan 1. osasta. Milodovan mukaan ”finskan” oppijoille ei tarvitse esimerkiksi kertoa, mihin vuoden aikaan ja missä maassa ensimmäinen koulupäivä alkaa. On itsestään selvää, että koulu alkaa kotimaassa Suomessa, kun kaikki on vielä aurinkoista. Venäläisten kirjoittamasta tekstistä suomen oppijat saavat lukea, että koulu alkaa aivan ”väärään” aikaan – elokuussa. Venäjällä oppilaat tulevat kouluun vasta syyskuussa. Tällaisista seikoista alkaa Milovidovan mukaan tekstin kulttuuripainotteisuus.

Strömmer (1995: 160-161) on pohtinut sitä, miten elämisen kohdekielisessä ympäristössä pitäisi näkyä oppikirjan aihepiirien valinnassa. Joissakin aikuisille tarkoitetuissa oppimateriaaleissa asioidaankin pankissa, pesulassa ja virastossa jo kielen opiskelun alkuvaiheissa (esimerkkeinä Strömmer mainitsee *Askelia Suomeen* -sarjan ja venäjänkielisille oppijoille suunnatun *Kiva juttu!* –kirjan.) Hän toteaa, että monet oppikirjat vilisevät tekstejä, jotka on täysin alistettu palvelemaan ”kieliopillisen kivijalan” rakennustyötä. Uusia oppikirjoja laadittaessa olisi ensisijaisen tärkeää perehtyä suomenkielisen keskustelun keinoihin, jotta todellista puhetta voitaisiin tarjota oppijoille siinä määrin, kuin se kirjoitetun kielen keinoin on ylipäättään mahdollista.

Yhtenä oppikirjojen perusongelmista on pidetty tekstien sisällön luonnottomuutta. Mátyás (1999: 27) kertoo opiskelukokemuksistaan strukturalistisen

käsityksen mukaan tehdyn suomen kielen oppikirjan avulla. Tuo kirja oli Karanko - Keresztes - Kniivilän *Finn nyelvkönyv*. Kirjan dialogit palvelevat Mátyáksen mukaan kappaleissa esitettyjä kieliopillisia rakenteita, kieli on pyritty kuvaamaan mahdollisimman tarkoin sääntöjen avulla ja painopiste on morfologiassa. Edellä mainittujen seikkojen seurauksena kieli ei ole normaaleissa kielenkäyttötilanteissa käytettävää yleiskieltä. Kirjassa esiintyy ääritapauksessa sellaisiakin tekodialogeja kuten:

- Oletteko te usein täällä? Me olemme joka viikko.

Minä en ole niin usein kuin sinä. Tai en ole vielä ihan varma.

(Karanko - Keresztes - Kniivilä 1985: 46.)

Mátyás katsoo, että sekä Nuutinen että Hämäläinen ovat oppikirjoissaan jo ottaneet ensi askeleet puhekielen huomioimiseen esittelemällä passiivin käytön monikon 1. persoonan sijasta ja verbien persoonapäätteiden puhekieliset muodot sekä kysymyspronominin lopussa puhekielessä usein esiintyvän liitepartikkeli -s. Pisimmälle Mátyáksen mukaan on ehdottomasti päässyt Yrjö Lauranto, jonka *Elämän suolaa* -oppikirjan dialogit kuulostavat Mátyáksesta aidosti suomalaisilta.

Mátyás listaa vielä oppikirjojen oheismateriaalejakin, joita ilmestyi 1990-luvulla enemmän kuin koskaan. Äänitteitä ja videoita on vielä kovin vähän, mutta erityisryhmille on erilaisiin tarpeisiin tehty oppikirjoja, esim. luku- ja kirjoitustaidottomille, puhekielen opetukseen, fonetiikasta ja fonologiasta kiinnostuneille. Lisäksi on laadittu kielioppeja, rektiosanakirja, Cd-romeja ja yksikielinen sanakirja. (27-29.) Mátyáksen luetteloon voisi vielä lisätä vuonna 2000 ilmestyneen ikääntyneille maahanmuuttajille suunnatun Aira Parviaisen ja Helena Kuusisen oppikirjan *Suomi tutummaksi*.

Aalto (1997: 46-47) on maininnut artikkelissaan ”Oppimateriaalien muuttuvat oppimiskäsitykset” olemassa olevista oppikirjoista ne, jotka ovat jollakin tavalla vieneet kehitystä eteenpäin. Hänen mukaansa Aaltio teki valtavan pohjatyön jäsentäessään suomen kielen oppiaineksen oppikirjamuotoon. Aaltion oppikirjasarja *Finnish for Foreigners* on laadittu turistin näkökulmasta. Nuutinen kevensi ja yksinkertaisti kieliopin opetusta oppikirjassaan *Suomea suomeksi*. Hämäläinen taas otti ensiaskeleen puhekielen opetuksen varhentamisessa alkeisoppikirjassaan *Aletaan*. Silverbergin ja Lepäsmaan *Suomen kielen alkeisoppikirjan* parasta antia on kieliopillisen jäsennyksen selkeys. Lauranto puolestaan muutti taivutuksen opetusta merkityslähtoisemmäksi *Elämän suolaa* -oppikirjoissaan. Hän toi Aallon mukaan myös määrätietoisesti

mahdollisimman autenttisen oloista puhekieltä jo alkeisopiskeluvaiheeseen. Kielenoppimiskäsityksen kehitystä Aalto tarkastelee kahdesta näkökulmasta:

- 1) kommunikatiivisuus ja
- 2) kieliopin pedagogiikka: huomio on vähitellen siirtynyt kielisysteemistä kielenoppijaan ja muodoista merkityksiin.

Aalto ei kuitenkaan loppujen lopuksi löydä kovin suuria eroja oppikirjojen väliltä. Useimmat suomen kielen oppikirjoista ovat kielioppilähtöisiä, ja pienet eroavuudet kieliopin esittämissä järjestyksessä eivät erota oppikirjoja merkittävästi toisistaan.

3 KULTTUURI KIELENOPETUKSESSA

Hyvä sanavarasto ja lauseenrakennuksen sääntöjen osaaminen eivät takaa tilanteeseen sopivan viestinnän hallintaa. Meidän täytyy myös osata käyttää lauseita todellisissa tilanteissa, niin puheessa kuin kirjoituksessakin. (Esim. Trenholm & Jensen 1995: 95.)

Lingvistiikka on jo pitkään tehnyt metodisen eron kielisysteemin ja kielenkäytön välille. Esimerkiksi de Saussuren jako *langue* / *parole* ja Chomskyn jako kompetenssi / performanssi heijastavat tätä erontekoa. Kieli (*langue*, kompetenssi) on abstrakti järjestelmä, jota voidaan havainnoida vain puhunutta (*parole*, performanssi) tarkkailemalla. Tällainen jyrkkä dualistinen jako tiedon ja taidon välillä on ollut vallitseva 1960-luvulta lähtien. Teoreettinen (chomskylainen kielitiede) on tutkinut ihmisen kielikykyä eli kompetenssia. Psykolingvistiikka ja yhä enenevässä määrin pragmatiikka on pyrkinyt kartoittamaan käytännön suoritustason eli performanssin piirteitä.

Kun tarkastellaan kielenkäyttöä, ei pelkkä kielisysteemin analyysiin kehitetty kuvausmalli tietenkään riitä. Kieltä ei voida eristää puhujasta riippumattomaksi abstraktiksi järjestelmäksi. Mukaan tulevat kielenkäyttäjät ja puhetilanne taustoineen. Kielenkäyttö on aina vuorovaikutusta. Puhuja ei ole mekaaninen kone, joka automaattisesti tuottaa kielisysteemin yksiköistä sen sääntöjen mukaisia lauseita. Hänellä on omat tapansa, tavoitteensa ja toiveensa; se miten hän puhuu, riippuu – paljon muun ohessa – hänen intentioistaan, hänen käsityksistään kuulijasta, puhetilanteen

luonteesta, keskustelun siihenastisesta kulusta jne. Tämä kaikki kuuluu pragmatiikan tutkimusalueeseen. (esim. Leino 1989: 28 ja Dufva 1999: 22-23.)

Kommunikatiivisten taitojen oppiminen on etenkin pragmaattisen kielentutkimuksen valossa tullut yhä tärkeämmäksi osaksi kielenoppimista. Pragmatiikka tutkii kieltä suhteessa sen käyttäjiin. Oppijoiden on opittava, miten he parhaiten saavuttavat kielen avulla kanssakäymiselle asettamansa tavoitteet. Kielen käyttö on sosiaalinen tapahtuma, ja kulttuuri on kielenopetuksen olennainen elementti. Sekä oppijoiden että opettajan tietoisuus kulttuurin merkityksestä auttaa ponnisteluissa kohti parasta mahdollista kielellistä ja kommunikatiivista kompetenssia. Se, että nykyään oppimateriaalit pyrkivät kommunikatiivisuuden toteuttamiseen, on jo askel kulttuurikontekstin huomioon ottamiseen. Kommunikatiivisuudellahan tarkoitetaan oppijan elämän kannalta tärkeiden kielenkäyttötilanteiden harjoittelua ja luontevien kielenkäytön mallien antamista niin oppikirjojen teksteissä kuin oppitunneillakin.

Muikku-Werner (1993b: 96) on tutkimuksissaan huomannut, että suomalaiset sietävät kieliopillisia rikkeitä hyvin, kun taas väärin valittu käyttäytymisen vaihtoehto on kiusallinen: vaikutelma puhujasta saattaa muuttua kielteiseksi. Omien odotustemme vastaisen käytöksen vuoksi suomea ei-äidinkielenään puhuva saatetaan luokitella moukkamaiseksi, yliystävälliseksi tai pinnalliseksi. Mátyás (1999: 31) on kommentoinut tätä Muikku-Wernerin tulosta antamalla listan itse kohtaamistaan pragmaattisista virheistä ja vaikeuksista oleskellessaan Suomessa:

- unkarilaisen mallin mukaan olen puhunut yliopiston opettajista muodossa titteli ja nimi, esim. professori Virtanen
- tottuneena siihen, että Suomessa sinuttelu on yleistä, huomasin usein tervehtiväni esim. vähemmän tuttuja, keski-ikäisiä miehiäkin *moi!*-tervehdyksellä
- vaikeuksia tuottaa, kun pitää soittaa tuntemattomille ihmiselle, joskus jopa heidän kotiinsa jonkin asian takia. Miten aloitetaan? Milloin pyydetään anteeksi häiritsemistä tai pyydetäänkö ylipäättänsä? Kerronko alussa heti nimeni, josta ei kukaan saa mitään selvää?
- kulttuurien välisestä erosta johtuvat ongelmat siitä, miten paljon toista voi rasittaa pyytämällä jotakin.
- epäsuorien, kohteliaiden pyyntöjen epätäydellinen hallinta.

Muikku-Werner on kirjoittanut pragmatiikan yhteydestä käytännön opetustyöhön. Hänen on pohtinut muun muassa sitä, miten kulttuurienväliset viestintäprosessit saataisiin sujumaan menestyksekkäästi. Hän kirjoittaa implisiivisuutta ja kielellistä variaatiota koskevan tutkimuksensa pohdintaosassa seuraavasti: ”Vieraan kielen oppimisen tavoitteeksi ei riitä vain uuden kielellisen koodin hallinta, vaan on pyrittävä kokonaisvaltaisen kommunikatiivisen kompetenssin kehittämiseen. Tämän vuoksi on annettava tietoa vieraasta arvojärjestelmästä sekä ei-kielellisistä menettelytavoista ja tulkintaraameista, kaikista taustalla vaikuttavista kulttuurisista muuttujista.” (Muikku-Werner 1993a: 322.)

Vieraan kielen oppimisen neljä peruspilaria ovat perinteisen ajattelun mukaan puhuminen, kuunteleminen, lukeminen ja kirjoittaminen. Viime vuosina on alettu ajatella, että kulttuurilla pitäisi olla merkittävä asema kielen opetuksessa. Jos kulttuuri otetaan vain kielenopetuksen viidenneksi ulottuvuudeksi, se uhkaa jäädä irralliseksi lisäksi muuten perinteisesti toteutettavassa kielenopetuksessa. Claire Kramschin sanoin ”kulttuuri on aina läsnä opetuksen taustalla, jo aivan ensimmäisestä alkeistunnista alkaen, valmiina odottamattomasti järkyttämään kunnan opiskelijoita tekemällä selväksi heidän kovalla työllä hankkimansa kielellisen kompetenssin rajallisuuden ja asettamalla kyseenalaiseksi heidän ymmärryksensä maailmasta.” (Kramsch 1993: 1)

Kulttuurin opetus kielikoulutuksessa on tähän asti keskittynyt tietoon: on annettu tilastotietoja kyseisestä maasta, kerrottu faktoja historiasta ja nykypäivästä, esitelty kirjallisuutta ja taidetta, vertailtu ruokia ja tervehtimistapoja. Tällainen käsitys kulttuurista on suosinut tietoja merkitysten sijasta, se ei ole mahdollistanut vieraiden asenteiden, arvojen ja mielenlaadun ymmärtämistä ja se on jättänyt oppijat sokeiksi omalle sosiaaliselle ja kulttuuriselle identiteetilleen. Implisiittisesti on oletettu, että kielenoppijoiden oman kulttuurin ja uuden kulttuurin välillä vallitsee konsensus. Vieraan kulttuurin ymmärtäminen vaatii aina sen suhteuttamista omaan kulttuuriin. Se edellyttää sitä, että tuntee oman kulttuurinsa hyvin. (Kramsch 1993: 23-24.)

Jyrki Kalliokoski (1996: 74) pohtii kielentutkijan näkökulmaa kulttuurien väliseen kommunikaatioon. Hän lähtee liikkeelle toteamalla, että kulttuuri muovaa kieltä ja kielenkäyttöä sekä myös kielen omaksumista. Kalliokoski päätyy esittelemään kielen käytön ja sitä säätelevien sosiaalisten konventioiden omaksumisen tärkeyttä keskusteluanalyysin keinoin. Hän sivuaa kuitenkin myös kielen ja kulttuurin erottamattomuutta opetuksessa. Kalliokosken mukaan ei ole olemassa erillistä

”kulttuurikerrosta”, jonka voi jotenkin eristää ja opettaa erillään. Hän tuomitsee kaikenlaiset tietopaketit maan tavoista ja tottumuksista, keskittymisen kulttuurien eroihin ja kouluttamisen etnisiin stereotypioihin perustuvien anekdoottien avulla.

Kulttuurin käsite vaatii tutkimukseni kannalta tarkentamista. Monet ihmiset ymmärtävät sanan kulttuuri tarkoittavan vain korkeakulttuuria. Jaksossa 3.1 pohdin kulttuurin, ajattelun, viestinnän ja kielen yhteyksiä toisiinsa. Määrääkö kieli sen, miten me ajattelemme, ohjelmoiko kulttuuri mielemme eli määrääkö kulttuuri sen, miten me elämme ja viestimme ja ovatko kulttuurien väliset erot niin suuria, ettei kulttuurien välinen viestintä voi onnistua? Jaksossa 3.2. selvittelen tutkimukseni kannalta keskeisiä termejä kielellinen kompetenssi, kommunikatiivinen kompetenssi ja kulttuurikompetenssi.

3.1 Kulttuuri, kieli, ajattelu ja viestintä

Ihmiset eivät viesti sosiaalisessa tyhjiössä. Viestintä on sosiaalisten aktien mutkikas vyyhti kompleksisessa sosiaalisessa ympäristössä, joka heijastaa ihmisten tapaa elää ja toimia toisten kanssa. Tätä sosiaalista ympäristöä voi nimittää myös kulttuuriksi. Jos siis haluamme käsittää, mitä viestintä on, meidän on käsitettävä myös, mitä kulttuuri on. Samovar ja Porter (1997: 12-13) määrittelevät kulttuurin tiedon, kokemuksen, uskomusten, arvojen, asenteiden, merkitysten, hierarkioiden, uskonnon, aikakäsitysten, roolien, tilakokemuksen, maailmankäsitysten, konkreettisten esineiden ja omaisuuden kokonaisuudeksi, jonka ryhmä ihmisiä on hankkinut sukupolvien juoksussa sekä yksilöiden että ryhmien ponnistelujen tuloksena.

Edellä esitetty määritelmä on kulttuurin ainesosien lista, kuten monien muidenkin oppineiden määritelmät. Mielestäni osuvampi kulttuurin määritelmä on Hofsteden (1991/1997: 5) käsitys kulttuurista mielen tietokoneohjelmana, eräänlaisena softana. Hofstede kirjoittaa:

“[culture is] always a collective phenomenon, because it is at least partly shared with people who live or lived within the same social environment, which is where it was learned. It is the collective programming of the mind, which distinguishes the members of one group or category of people from another. Culture is learned not inherited. Culture should be distinguished from human nature on one side and from an individual's personality on the other.”

Kulttuurin käsittäminen mielen tietokoneohjelmaksi auttaa kehittämään omaa kommunikointikykyä kulttuurien välisessä kanssakäymisessä. Hofstede korostaa, että ihmisen täytyy olla tietoinen siitä, että omassa päässä on tietynlainen ohjelma, koska hänet on kasvatettu tietyllä tavalla ja että toisilla ihmisillä, jotka on kasvatettu erilaisessa ympäristössä, on erilainen mielen tietokoneohjelma. (1995: 230.)

Samovar ja Porter (1997: 13) pitävät kieltä kaikkein tärkeimpänä välineenä, jolla kulttuuri siirtää uskomuksensa, arvonsa, norminsa ja maailmankuvansa seuraavalle sukupolvelle. Kieli antaa ihmisille keinon yhdistyä ja olla vuorovaikutuksessa toisten kulttuurinsa jäsenten kanssa sekä ajattelun välineet. Kieli siis palvelee ihmistä monella tavalla: kommunikaatiovälineenä, sosiaalisen todellisuuden oppaana ja ajattelun välineenä. Se vaikuttaa käsityksiimme ja välittää merkityksiä.

Yleisen kielitieteen perustajana pidetty Wilhelm von Humboldt (1767-1835) tarkasteli jo aikoinaan kieltä kansakunnan yhteisen mentaliteetin heijastajana. Hänen mukaansa jokainen kieli paljastaa omanlaisensa maailmankatsomuksen (Weltanschauung). (Dufva 1999: 12.)

Kielenoppija oppii puheyhteisönsä kielen olemalla vuorovaikutuksessa yhteisön muiden jäsenten kanssa ja samalla hän omaksuu erilaiset yhteisössä vallitsevat sosiaaliset käytänteet. “On hyvin vaikea erottaa kieltä kulttuurista ja kulttuuria kielestä. Monia yhteisön käytänteitä ei pystytä edes pukemaan sanoiksi, mutta on silti vaikeaa hahmottaa kielen olemusta ilman kytkeä kulttuuriin.” (Sajavaara 1999: 74.)

Kuinka suuri vaikutus kielellä sitten on yksilön ajatteluun? Pentti Leino (1983) pohtii artikkelissaan *Ajaako suomen kieli ajattelemaan suomalaisesti* Edward Sapirin (1884-1939) ja hänen oppilaansa Benjamin Lee Whorfin (1897-1941) esittämän suhteellisuushypoteesin oikeellisuutta. Whorfin hypoteesi perustuu kahteen väitteeseen: 1) kieli määrää sen, miten me tulkitsemme maailmaa ja 2) jos kieli määrää ajatteluamme, silloin eri kielten puhujat kokevat maailman eri tavalla. Jos Whorfin hypoteesia tulkittaisiin ahtaasti, ihminen olisi siis kielensä vanki. Se asettaisi vieraan kielen oppijan lähes toivottomaan tilanteeseen. Hänen ei olisi pakko oppia vain tuhansia uusia sanoja, kielioppisääntöjä, lauserakenteen sääntöjä ja pragmaattisia sääntöjä, vaan hänen täytyisi muuttaa tulkintaansa maailmasta. Hypoteesille on esitetty lievempikin tulkinta: sen mukaan kieli ei määrää ihmisen ajattelua ja todellisuuden hahmottamista, se vain vaikuttaa niihin ja osaltaan ohjaa niitä.

Whorfin näkemyksen mukaan ei vain sanasto vaan myös kieliopilliset kategoriat jäsentävät ihmisen ajattelua ja vaikuttavat siten hänen käyttäytymiseensä. Leino käsittelee suomen kielen paikallissijajärjestelmää ja objektin sijoja. Molemmista hän löytää piirteitä, joiden perusteella suomen kieli suuntautuu erityisen vahvasti kuvaamaan tapahtumien seurauksia eikä niinkään itse tapahtumaa.

Juuri paikallissijat ja objektin sijoissa partitiivin ja akkusatiivin vastakkaisuus ovat useimpien kielenoppijoiden kohdalla vaikeita opittavia. On opittava ajattelemaan suomalaisesti. Käytännössä erilaisen logiikan oppiminen on vaikeaa. Opiskelijan voi olla vaikea hyväksyä sitä, että hänen äidinkielessään oppimansa logiikka ei päde suomen kielessä. Jos hän on aina ostanut maitoa kaupassa, niin on mahdotonta hyväksyä, että suomalainen ostaa maitonsa kaupasta.

Leino kirjoittaa: ”Jokapäiväisen kokemuksen valossa näyttää siltä, että kerran omaksuttu käsitejärjestelmä todella ohjaa sovittamaan havaintoainesta tarjoamiinsa kategorioihin. Pahimmassa tapauksessa syynä on – Sapirin sanoin – se ´tyrannimainen ote`, jolla tällaiset mallit ohjaavat tapaamme nähdä maailmaa. Yleensä käsitejärjestelmässä tapahtuu merkittäviä mullistuksia vasta silloin, kun havaintojen puristaminen sen kehyksiin on käynyt ylivoimaiseksi.” Ihminen ei kuitenkaan ole lopullisesti kielensä vanki, ainakaan, jos hän osaa varjella vapauttaan. (Leino 1989: 32-48.)

Sapirin ja Whorfin hypoteesin kritiikki on viime vuosikymmeninä ollut varsin voimakasta. Etenkin vahvasti chomskylainen kielitiede on lähtenyt siitä, että sekä kielellä että ajattelulla on omat universaalit perusrakenteensa, ja siksi ajatus siitä, että ihmisen äidinkieli muovaa hänen maailmankuvaansa, on herättänyt vastustusta. Dufvan mukaan nykyään ollaan kuitenkin eri tieteiden parissa vahvasti palaamassa Sapirin ja Whorfin pohtimiin perimmäisiin kysymyksiin: kielen ja ajattelun juurille (1999: 40 vertaa myös keskustelua Laakso-Anhava, Virittäjä 3/2001 ja 4/2001.)

Kaikki kommunikointi tapahtuu sosiaalisessa ja fyysisessä kontekstissa. Kommunikaatioon liittyvät säännöt ovat sekä kulttuurisia että kontekstuaalisia. Niihin kuuluu sekä sanallisia että sanattomia, nonverbaaleja tekijöitä: säännöt eivät määrää vain sitä, mitä pitäisi sanoa, vaan myös sitä, miten se pitäisi sanoa. Nonverbaalin viestinnän säännöt määräävät millaiset eleet, kasvonilmeet, silmäkontakti, tilan käyttö, äänensävyt ja ruumiinliikkeet ovat kulloinkin sopivia.

Kulttuurien normit muodostavat verkon, ja niiden olemassaolosta tulee tietoiseksi vasta, kun joku rikkoo niitä. Mitä paremmin kulttuurin ulkopuolinen henkilö osaa kulttuurialueen kieltä tuntematta käyttäytymiseen liittyviä tapoja, sitä vaikeampaa on kohdekulttuurin edustajan ymmärtää hänen epätavallista käyttäytymistään. (Lehtonen 1990: 11.) Kun viestinnän osapuolet tulevat eri kulttuureista, normista poikkeamista tapahtuu varmasti. Jyrkintä mahdollista kulttuurieroja edustaa hyvin erilaisista kulttuureista tulevien henkilöiden välinen viestintä (esim. kiinalainen ja saksalainen). Toisessa päässä asteikkoa on tilanne, jossa viestivät kaksi samaan dominoivaan kulttuuriin kuuluvaa, mutta erilaisia arvoja ja käsityksiä omaavaa henkilöä. (Samovar & Porter 1997: 22.) Esimerkkinä suomalainen yritysjohtaja ja suomalainen Greenpeace-aktivisti, jotka puhuvat samaa kieltä, ovat kasvaneet saman kulttuurin ja uskonnon vaikutuspiirissä, ovat käyneet samantapaisia kouluja ja asuvat samanlaisessa ympäristössä. Kulttuurisesti he ovat kuitenkin erilaisia, sillä heidän kokemuksensa eivät ole samoja, eivätkä he jaa samoja käsityksiä, vaan näkevät maailmansa eri tavalla.

Pauli Kaikkonen (1994: 98) on ehdottanut, että tulkintaa siitä, mitä kieli on, tulisi väljentää lingvistien perinteellisestä tulkinnasta. ”Kulttuurisidonnainen muu kuin verbaalinen toiminta on niin erottamaton osa interaktiota, että jättämällä sen ulkopuolelle, tekee kielelle vääryyttä. Viestinnän näkökulmasta on joka tapauksessa lähdettävä siitä, että puhujan on tunnettava sitä taustaa, mikä ohjaa vieraan kulttuurin toimintaa.” (1994: 98.)

Kieli, ajattelu, kulttuuri ja viestintä kytkeytyvät siis toisiinsa niin kiinteästi, että on lähes mahdotonta sanoa, ohjaako kieli ajattelua vaiko ajattelu kieltä, määrääkö kulttuuri ajatteluamme ja viestintäämme, onko inhimillinen kieli mahdollistanut kulttuurin vai onko kieli kulttuurin tuote. Oman tutkimukseni kannalta on kuitenkin tärkeintä tiedostaa, että kieltä ei koskaan opita eikä käytetä tyhjiössä. Kielen oppijan täytyy pyrkiä kielellisen kompetenssin rinnalla hankkimaan myös kommunikatiivinen kompetenssi ja kulttuurikompetenssi.

3.2 Kulttuurikompetenssi

Kielen oppimisen yhteydessä on jo pitkään puhuttu erilaisista kompetensseista. Kielen oppimisen tutkijat, joiden teoreettisena taustana ovat Chomskyn teoriat, erottavat toisistaan kompetenssin ja performanssin (competence and performance). Kompetenssi viittaa siihen, mitä puhujat/kuulijat tietävät ja performanssi siihen, kuinka he käyttävät tätä tietoa viestiessään. Kielellinen (eli lingvistinen) kompetenssi tarkoittaa tietoa kielen osista ja säännöistä, jotka yhdessä muodostavat kielen ulkonaisen rakenteen. (Ellis 1996: 712.)

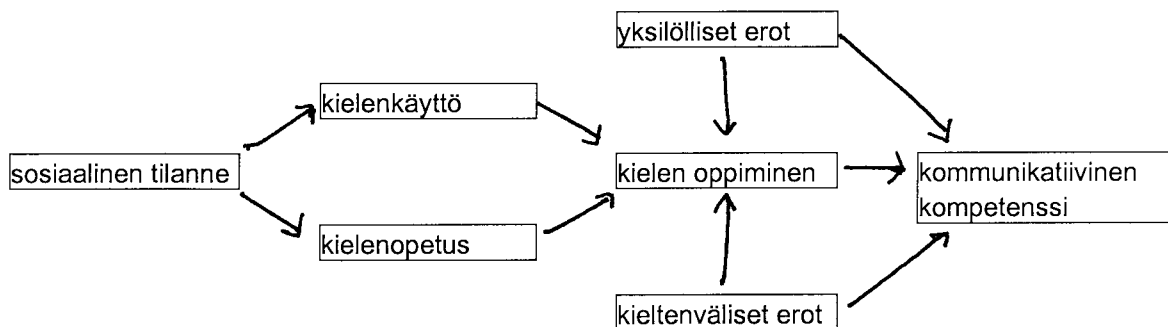
Kommunikatiivinen kompetenssi tarkoittaa sitä tietoa, jonka kielenkäyttäjä on sisäistänyt pystyäkseen tuottamaan kyseisellä kielellä viestejä ja myös ymmärtämään niitä. Oppiessaan kieltä lapsi oppii paljon muutakin kuin sanaston ja kieliopin. Hän oppii tuottamaan ei vain kieliopin mukaisia vaan tilanteeseen sopivia lauseita. Hän oppii milloin sopii puhua ja milloin tulee olla vaiti, ja hän oppii valitsemaan sanansa tilanteen ja puhekumppanin mukaisesti. Edelleen hän oppii kielen käytön sääntöjä, joiden varassa hän tulkitsee, mitä puhuja kulloinkin viestillään tarkoittaa. Puhumisen ja puheen tulkitsemiseen tarvitaan paitsi kieliopin hallintaa myös kommunikatiivista kompetenssia. Kommunikatiivisen kompetenssin kautta syntyy liukuma kielen säännöistä sekä sosiaalisiin normeihin että viestinnän osapuolten yhteisiin kognitiivisiin taustaolettamuksiin. Kommunikatiivinen kompetenssi edellyttää sosiaalisten normien hallintaa.

Kommunikatiivisesta kompetenssista on rakenneltu erilaisia malleja. Yleensä ne sisältävät ainakin sekä kielellisen kompetenssin (esim. tieto kieliopillisista säännöistä) ja pragmaattisen kompetenssin (esim. tieto siitä, minkälainen viestintä sopii kyseiseen tilanteeseen). Pragmaattinen kompetenssi koostuu siitä tiedosta, joka kielenkäyttäjällä on viestintään osallistumisesta eli siitä, miten puheakteja menestyksellisesti käytetään. Sekä kielellisen että pragmaattisen kompetenssin on yleensä katsottu olevan tietoa (competence), ja siksi se on erotettu todellisesta performanssista (performance). Kommunikatiivinen performanssi koostuu siis näiden kahden erityyppisen tiedon todellisesta käyttämisestä diskurssin tuottamisessa ja ymmärtämisessä. (Ellis 1996: 13.)

Joissakin malleissa on otettu mukaan myös sosiaaliset tekijät. Funktionalistiset kielen oppimisen mallit näkevät sosiaalisen kontekstin mukaan ottamisen tärkeänä tekijänä teorian rakentamisessaan. Funktionalistit puhuvat muodon ja funktion

verkoista: oppijan on opittava, mitä muotoja käytetään minkäkin merkityksen ilmaisemiseen. Chomskilaisen perinteen ja funktionalistisen tradition välinen köyden veto jatkuu vielä pitkään. Perusero on se, miten kompetenssi määritellään, kapeasti vain tietona vai laajemmin kykyä käyttää tietoa. Ensimmäinen, joka toi tämän eron esille, oli Hymes (1971). Hänen mielestään jälkimmäinen määritelmä oli suositeltavampi. Jatkossa myös minä käytän termiä kompetenssi laajasti viittaamaan sekä tietoon että kykyyn käyttää tätä tietoa hyväksi.

Pälli ja Latomaa käyttävät teoksessaan *Aikuisten maahanmuuttajien suomen kielen taito* kuviota kielenoppimistilanteen osatekijöistä, joka on peräisin Vibergin vuonna 1993 julkaisemasta raportista (Introduktion: Projektet Tvåspråkighet I skolan. Rapporter om tvåspråkighet 9, Centrum för tvåspråkighetsforskning, Stockholms Universitet). Siinä sanotaan olevan kielenoppimisen kannalta keskeisimmät tekijät nykyisen tutkimustiedon perusteella. Kuvio on seuraavanlainen:

Kuvio on riittämätön, sillä siinä ei ole otettu huomioon kulttuurin vaikutusta. Sosiaalisissa tekijöissä mainitaan tosin etninen tausta, josta todetaan, että sillä ” on merkitystä toisen kielen oppimisessa siinä mielessä, että eri etnisillä ryhmillä voi olla erilaisia kulttuurisia arvoja, joista johtuen mm. asenteet enemmistökielisiä ja koulutusta kohtaan vaihtelevat ryhmittäin.” (Pälli & Latomaa 1997: 24- 25.) Tällöin ei kuitenkaan oteta huomioon niitä vaikeuksia, jotka johtuvat oman kulttuurin ja uuden kulttuurin eroista muilla alueilla kuin koulutukseen suhtautumisessa. Sitä paitsi on ehkä liikaa väittää, että oma etninen ryhmä selvästi vaikuttaisi yksilön suhtautumiseen kussakin maassa asuvaa enemmistöä kohtaan. Ainakin oman kokemuksen mukaan samaan

etniseen ryhmään kuuluvista toiset suhtautuvat suomalaisiin positiivisesti, toiset varauksellisesti ja toiset negatiivisesti.

Sosiologisessa ja psykologisessa tutkimuksessa on käytetty termiä kulttuurikompetenssi (host communication competence) silloin, kun kysymyksessä on vieraaseen kulttuuriin sopeutumisen tutkiminen. Kulttuurikompetenssin käsitettä on käytetty lähinnä rakennettaessa kulttuurien välisen adaptaation teoriaa. Kimin (1988: 38) mukaan kulttuurienvälinen adaptaatio tarkoittaa muutosprosessia niissä ihmisissä, joiden primaari sosiaalistumisprosessi on käyty loppuun yhdessä kulttuurissa ja jotka joutuvat pitkäaikaiseen, jatkuvaan kontaktiin uuden tuntemattoman kulttuurin kanssa. Tässä uudessa kulttuurikontekstissa yksilöt ovat ainakin jossain määrin riippuvaisia isäntäkulttuurista ja kokevat epävarmuutta ja tavanomaisuudesta poikkeavuutta suorittaessaan jokapäiväisiä toimiaan. (Kim 1988: 38.) Kyse on siis lähinnä aikuisista maahanmuuttajista.

Uuteen kulttuuriin sopeutumisen yhteydessä puhutaan enkulturaatiosta, akkulturaatiosta ja dekkulturaatiosta. Sosiaalistumisprosessin aikana lapset oppivat ja omaksuvat suurimman osan niistä tiedoista ja prosesseista, jotka tekevät heistä kyvykkäitä elämään yhdessä muiden kanssa. Tämä sisäinen oppiminen mahdollistaa yksilön ja muiden samassa kulttuurissa elävien vuorovaikutuksen. Tätä prosessia, jossa yksilö sopeutuu ympäröivään kulttuuriin sosiaalistumisen vuosien aikana, kutsutaan *enkulturaatioksi* (Kim 1988: 47.)

Enkulturaation prosessi nousee ihmisissä harvoin tietoisuuden tasolle. Kulttuuri leimaa jokaista yksilöä käsitysten, asenteiden ja käyttäytymismallien muodossa, jotka hyväksytään ja joita odotetaan kyseisessä kulttuurissa ilman, että se saavuttaa tietoisien ajattelun tasoa. Koska ympäröivä kulttuuri ohjelmoi meitä siitä päivästä lähtien, jona me synnymme, me olemme harvoin tietoisia tuosta kätkeystä kulttuurisesta ohjelmoinnista, joka vaikuttaa tapaamme ajatella, liikkua ja ilmaista itseämme sekä verbaalisesti että nonverbaalisesti. Me tuskin huomaamme, että nämä näkymättömät kulttuurivaikutukset määräävät, kuinka me ratkaisemme ongelmia ja kuinka taloudelliset ja hallinnolliset järjestelmät ovat syntyneet ja toimivat. (Kim 1988: 48.)

Kulttuuri-identiteetin muodostuminen antaa ihmiselle mahdollisuuden kokea itsensä aktiiviseksi toimijaksi omassa elämässään. Käyttämällä hyväkseen omassa kulttuurissaan vallitsevia viestinnän keinoja, yksilö voi mukautua enemmän tai vähemmän siihen yhteiskuntaan, jossa hän elää. Menestyksekkäs sopeutuminen on

suoranaisessa riippuvuussuhteessa kykyimme viestiä kyseisessä kulttuuriympäristössä. Tätä sisäistä kykyä, joka perustuu hankkimiimme viestintämalleihin, kutsutaan kommunikatiiviseksi kompetenssiksi. Kim käyttää siis samaa termiä, jota kielitieteessäkin käytetään. (1988: 49.)

Kun yksilö muuttaa omasta kulttuuristaan johonkin uuteen ja itselleen vieraaseen kulttuuriin, hän aloittaa elämänsä uudessa isäntäkulttuurissa muukalaisena. Hänen täytyy oppia ainakin joitakin uusia tapoja ajatella, tuntea ja toimia. Tätä oppimisprosessia kutsutaan yleensä *akkulturaatioksi*. Samaan aikaan on käynnissä myös *dekulturaatioksi* kutsuttu prosessi, jossa maahanmuuttajan on jätettävä jotkin aiemmin oppimistaan kulttuurisista tavoista. Akkulturaation ja dekulturaation läpikäyminen aiheuttaa väistämättä stressiä. (Kim 1988: 55.)

Maahanmuuttajan on siis hankittava isäntäkulttuurin kommunikatiivinen kompetenssi. Pakolaisten, siirtolaisten ja vierastyöläisten täytyy oppia ja sisäistää uuden kulttuurin viestintämalleja (akkulturaatio) ja samanaikaisesti jättää pois joitakin oman kulttuurinsa viestintämalleja (dekulturaatio). (Kim 1988: 61.)

Stressin ja sopeutumisen yhteisvaikutus johtaa vähitellen sisäiseen kasvuun – muutokseen kohti toiminnallista taitoa (functional fitness) ja psyykkistä hyvinvointia. Kun maahanmuuttajat pystyvät käymään tämän prosessin läpi takaiskuista huolimatta, heidän kykynsä nähdä toiset, itsensä ja erilaiset tilanteet uudenaikaisessa valossa auttavat heitä kohtaamaan myös tulevat haasteet. Jos tämän prosessin läpikäyminen epäonnistuu, tuloksena ovat jatkuvat riittämättömyyden ja turhautumisen tunteet. (Kim 1997: 405-406.)

Tietenkään ei ole realistista eikä myöskään tarpeellista, että maahanmuuttaja saavuttaa samanlaisen kommunikatiivisen kompetenssin kuin natiivi. Maahanmuuttaja muodostaa käyttökelpoisen sovelluksen, jossa on piirteitä niin hänen vanhasta kuin uudesta kulttuuristaan. Uuden kulttuurin oppimisessa ei koskaan ole kysymys siitä, että oma kulttuuritausta hylättäisiin. Lopputuloksena pitäisi olla kahden kulttuurin sääntöjen hallitseminen, kun aikaisemmin osattiin vain yhdet.

Isäntäkulttuurin kommunikatiivisen kompetenssin saavuttamiseen tarvitaan monia elementtejä – aina isäntäkulttuurin kielen ja sosiaalisten normien tuntemuksesta kykyyn solmia sosiaalisia suhteita ja selvittää ongelmia töissä. Ne voidaan ryhmitellä kolmeen kategoriaan, joita yleensä käytetään tutkittaessa kommunikatiivista

kompetenssia osana adaptaatiota: kognitiiviseen, affektiiviseen ja operationaaliseen kompetenssiin¹. (Kim 1997: 407.)

Kimin mukaan kognitiivinen kompetenssi tarkoittaa sitä, että maahanmuuttajan täytyy hankkia tietoja isäntämaan kielestä ja kulttuurista, joka sisältää tietoa historiasta, instituutioista, laeista, säännöistä, maailmankuvasta, uskomuksista, normeista, sosiaalisesta kanssakäymisestä ja ystävyysuhteiden luomisesta. Tieto isäntäkielestä ei tarkoita vain kielitieteellistä tietoa vaan myös tietoa kielen pragmaattisesta käytöstä jokapäiväisessä elämässä. (Kim 1997: 407.)

Skuttnabb-Kangas (1988:229) on käyttänyt termin *host communication competence* suomalaisena käännöksenä termiä *kulttuuripätevyys*. Samoin kuin Kim ja muut kulttuurienvälisen adaptaation tutkijat myös Skuttnabb-Kangas jakaa kulttuuripätevyuden kolmeen osaan: tietoihin, tunteisiin ja käyttäytymiseen. Tieto-osa eli kognitiivinen osa tarkoittaa Skuttnabb-Kankaan mukaan, että tietää paljon kulttuurista: historiasta, kielestä, instituutioista, ihmisten käyttäytymisestä, ruuasta, perhe-elämästä jne. Skuttnab-Kangas uskoo, että on mahdollista omata kulttuuripätevyys kahdesta eri kulttuurista ainakin tiedosta puhuttaessa.

Affektiivinen kompetenssi tarkoittaa Kimin mukaan sitä, että maahanmuuttajat rakentavat tunneherkkyttään ja esteettistä herkkyttään viestiessään natiivien kanssa puhtaasti tekniseltä tasolta mielekkäämmälle ja antoisammalle tasolle. Affektiivinen kompetenssi antaa maahanmuuttajalle mahdollisuuden tuntea empatiaa natiiveja kohtaan – jakaa heidän kokemuksensa sekä ilosta, jännityksestä, huumorista, voitoista ja kauneudesta että surusta, ikävystymisestä, epätoivosta ja rumuudesta. (Kim 1997: 207.) Skuttnab-Kangas selittää samaa asiaa siten, että kulttuuripätevyuden tunneosa eli affektiivinen osa tarkoittaa, että henkilöllä on syvä myönteinen tunne ja myönteiset asenteet kulttuuria kohtaan. Se tarkoittaa, että ymmärtää kulttuuria sisältäpäin ja samastuu siihen tai ainakin osiin siitä. On siis hyväksyttävä suuri osa uuden kulttuurin

¹ Esim. Spitzberg & Cupach (1984) analysoivat kommunikatiivista kompetenssia 1) motivaation, 2) tiedon ja 3) taidon termein. Taft (1977) käyttää kulttuurien välistä adaptaatiota tutkiessaan kolmea dimensiota: 1) kognitiivista, 2) dynaamista ja 3) käyttäytymiseen liittyvää. Brislin, Landis & Brandt tulkitsevat ulkomaille töihin lähtevien valmennusta muutoksina ajattelussa (cognitive), tunteissa (feelings) ja käytöksessä (behavior). Kealey & Ruben tekivät tutkimuksen siitä, mitkä tekijät ennakoivat onnistunutta työkokemusta ulkomailla. Johtopäätöksissä he totesivat, että onnistumista ennustavat tekijät voitiin luokitella kognitiiviseen, affektiiviseen ja behavioristiseen kompetenssiin. (Kim 1988: 86.)

normeista ja arvoista, sen käsityksistä oikeasta ja väärästä, hyvästä ja pahasta. Skuttnab-Kankaan mukaan tämäntyyppisiä voimakkaita syviä tunteita on vaikeampaa omata useita kulttuureja kohtaan, varsinkin jos ne sisältävät normeja ja arvostuksia, jotka ovat ristiriidassa keskenään. Mahdotonta se ei ole, mutta se edellyttää tavallisesti sitä, että on elänyt kummankin kulttuurin parissa, todella kokenut ne sisältäpäin. (Skuttnab-Kangas 1988: 229.)

Muikku-Wernerin (1995: 116) mukaan toisen kielen oppijoiden ei voi edellyttää omaksuvan uusia arvoja. Hänen mukaansa riittää, jos he osaavat imitoida tiettyjä sosiaalisia konventioita. Hofstede (1995: 209) korostaa, että ainakin uuden kulttuurin arvojen tunnistaminen on tarpeellista. Uuteen kulttuurin muuttaja voi ponnistella oppiakseen ainakin osan uuden ympäristönsä symboleista ja rituaaleista (esim. mitä sanoja käyttää eri tilanteissa, kuinka tervehtiä, milloin on hyvä tuoda lahja), mutta on epätodennäköistä, että hän pystyy tunnistamaan – puhumattakaan tuntemaan – ne arvot, jotka piilevät taustalla. Tavallaan tulokas joutuu palaamaan aivan pienen lapsen tilaan, jossa hänen täytyy opiskella yksinkertaisimmatkin asiat uudelleen. Yleensä tällainen tila johtaa stressin ja avuttomuuden kokemiseen, joskus jopa vihamielisyyteen uutta ympäristöä kohtaan.

Kim määrittelee operationaalisen kompetenssin maahanmuuttajan kyvyksi ilmaista kognitiivisia ja affektiivisia kokemuksiaan viestiessään muiden kanssa. Operationaalinen kompetenssi mahdollistaa sen, että maahanmuuttaja pystyy valitsemaan kulloinkin ”oikean” verbaalisten ja nonverbaalisten keinojen yhdistelmän selvittääkseen jokapäiväisen viestinnän vaatimuksista.

Skuttnab-Kangas käyttää tästä osasta nimitystä kulttuurikompetenssin käytösosa. Kulttuuripätevyyden käytösosa tarkoittaa, että pystyy käyttäytymään kulttuuriin sopivalla mutta loukkaamattomalla tavalla erilaisissa tilanteissa. Yksilö kykenee tulkitsemaan oman käyttäytymisensä toisissa aiheuttamia reaktioita ja voi halutessaan valita käyttäytymisensä niin, että hänet huomioidaan ryhmän kompetenttina jäsenenä. Se tarkoittaa, että tietää, milloin pitää olla hiljaa, milloin lähteä juhlista, milloin tupakoida ja milloin on parempi olla puuttumatta johonkin asiaan.

Suomen kielen opetuksen kannalta kulttuurikompetenssi tarkoittaa sitä, että kielen opetuksen yhteydessä tulee opettaa kulttuuria – ja siis kulttuuria laajasti määriteltynä. Se tarkoittaa suomalaisen puheentuottamisen ja muiden kielenkäytön mallien sekä suomen kielen sanoihin assosioituvien kulttuuristen merkitysten opetusta.

Olisi tärkeää opettaa, mitä keinoja kielenoppija voi käyttää konfliktien välttämiseen ja millä keinoin hän voi suojella kuulijan kasvoja. Opettajien olisi tärkeää muistaa, että maahanmuuttajat eivät ole ainoita, jotka voivat erehtyä. Myös natiivit tekevät epäonnistuneita valintoja viestiessään ja jotkut käyttäytyvät tietoisesti röyhkeästi ja epäkohteliaasti.

Kielenoppijaa pitäisi auttaa pragmaattisten taitojen hyvään hallintaan: reagoimalla kulttuurisesti hyväksyttävällä tavalla tyyllillisesti sopivilla kielimuodoilla kielenoppijat voivat parantaa omaa äidinkieliin puhujiin verrattuna yleensä epäedullista asemaansa. Myöntämällä, että eri yhteiskunnissa ja kulttuureissa on eroja, negatiivisia asenteita ja ennakkoluuloja voidaan vähentää ja helpottaa usein vaikeaksi koettua kulttuurienvälistä kanssakäymistä. (Muikku-Werner 1996: 82-83.)

4 TUTKIMUSKYSYMYKSET JA MENETELMÄT

Miten suomalainen kulttuuri näkyy S2-oppikirjoissa? Pysin oppimateriaaleja analysoidessani vastaamaan kysymykseen kulttuurikompetenssin osa-alueita analysoimalla. Kulttuurikompetenssin kolme osa-aluetta olivat Kimin mukaan kognitiivinen, affektiivinen ja operationaalinen kompetenssi ja Skuttanabb-Kankaan mukaan tieto-osa, tunneosa ja käytösosa. Tässä tutkimuksessani käytän kulttuurikompetenssin osa-alueista nimityksiä tiedot, tunteet ja taidot. Käsittelen taidot ennen tunteita.

On yksinkertaista määrittellä, mitä tiedot ja taidot tarkoittavat oppikirjojen tekstien analyysissa. Tietoja ovat tietenkin kaikki oppikirjojen tarjoilemat faktat Suomesta. Taitoja taas ovat ne käyttäytymisen ja puheen mallit, joita oppikirjat antavat erilaisiin viestintätilanteisiin.

Tunteiden määrittäminen on jo vaikeampaa. Aion tutkimuksessani keskittyä niihin elämyksiin, joita oppikirjat tarjoavat Suomesta ja suomalaisista. Analysoin sitä, minkälaisia henkilöitä oppikirjojen tekstit tarjoavat opiskelijoille samaistumis-kohteiksi ja minkälaisia tarinoita oppikirjat kertovat.

Tarkentavat kysymykset:

Minkälaisia kulttuurikompetenssin rakennusaineita S2-oppikirjat tarjoavat?

Tiedot

- Minkälaisia tietoja oppikirjat Suomesta ja suomen kielestä välittävät?

Taidot

- Minkälaisia käyttäytymis- ja dialogimalleja oppikirjat sisältävät?

Tunteet

- Minkälaisia henkilöitä oppikirjojen sivuilla seikkailee?
- Minkälaisia tarinoita oppikirjat kertovat?

Tutkielman laatimisen alkuvaiheissa elättelin ajatusta, että ottaisin aineistokseni kaikki mahdolliset suomen kielen opettamiseen tarkoitetut Nuutisen yksikielisydessään käänteentekevistä *Suomea suomeksi* -oppikirjasta alkaen. Tein luettelon kaikista mahdollisista suomen kielen opiskeluun toisena/vieraana kielenä tarkoitetuista oppikirjoista. Kelpuutin luettelooni vain ns. oppikirjoja, jotka määrittelin sellaisiksi, että niiden avulla voi aloittaa suomen kielen opiskelun aivan alkeista ja että ne sisältäisivät ainakin kahdenlaista aineistoa seuraavasta kolmesta: tekstejä, harjoituksia ja kielioppia. Finskan opiskeluun tarkoitettuja kirjoja en luettelooni ottanut, en myöskään sellaisia puhe-suomen oppikirjoja kuin Lauranto & Parviainen & Rainon *Kiva nähdä* tai Aallon *Kuule hei!*. Apuna minulla oli kaksi lähdettä: vuoden 1998 UKANin (opetusministeriön asettama ulkomaanlehtori- ja kielikurssiasiaain neuvottelukunta) järjestämien kesäkurssien esite, jonka lopussa on oppimateriaaliluettelo, ja Aallon vuonna 1991 toimittama oppimateriaalien kommentoitu bibliografia. Lisäksi tutkin kirjakauppojen ja kirjastojen hyllyjä uusimpien julkaisujen kartoittamiseksi.

Nuutisen kirjan jälkeen ilmestyneistä oppikirjoista laatimani luettelosta tuli melkoisen laaja. Sain sitä laatiessani yleiskuvan oppikirjojen kirjosta kahdenkymmenen viime vuoden ajalta. Kaiken kaikkiaan oppi- ja oheismateriaalia alkaa jo olla melkoinen määrä. 1970-luvun lopulta on astuttu aikamoinen askel vain yliopisto-opiskelijoille soveltuvien materiaalien tekemisestä yhä selkeämmin kunkin kohderyhmän tarpeet huomioon ottavien materiaalien luomiseen.

Kaikkien luettelossa mainittujen oppikirjojen analysoiminen alkoi kuitenkin tuntua mahdottomalta, joten minua alkoi kiinnostaa, mitä oppikirjoja suomen kielen opetuksessa nykyään käytetään aikuisten opettamiseen. Työvoimapoliittisilla kursseilla käytetään omien kokemusteni ja kollegoiden kanssa käymieni keskustelujen mukaan yleensä joko Kenttälän *Kieli käyttöön*, Laurannon *Elämän suolaa* tai Salmela & Kujansuu & *Suomea, ole hyvä* -oppikirjasarjoja. Myös Lepäsmaan ja Silfverbergin *Suomen kielen alkeiskirja ja jatko-oppikirja* ovat joidenkin opettajien suosiossa, ja joku käyttää vielä jopa Nuutisen *Suomea suomeksi* -kirjaa. Jotkut opettajat eivät käytä valmiita oppikirjoja, vaan opetus tapahtuu opettajan omien materiaalien varassa. Työväenopistojen kurssiohjelmia selatessani huomasin, että edellisten lisäksi niiden kursseilla käytetään Hämmäläisen *Aletaan* ja *Jatketaan* -oppikirjoja. Halusin myös selvittää, mitä oppikirjoja käytetään ulkomaalaisissa yliopistoissa. UKANin pääsihteerin Anna-Maija Raanamon suostumuksella sain lainata luottamuksellisen toiminta-

kertomuksen Suomen kielen ja kulttuurin opetuksesta vuosina 1997-1998. Seuraavaan taulukkoon on listattu toimintakertomuksessa mainitut oppimateriaalit.

Ulkomaalaisissa yliopistoissa 1997-1998 käytetyt suomen kielen oppikirjat, yliopistoja yhteensä 61	
Oppikirja	Kuinka monessa yliopistossa käytetään
Aaltio: Finnish for Foreigners	1
Askelia Suomeen	1
Berrgsten & Vosschmidt: Hei Suomi!	1
Hämäläinen: Aletaan ja Jatketaan	10
Karanko & Keresztes & Kniivilä: Finn Nyelvkönyv	3
Nuutinen: Suomea suomeksi	18
Lauranto: Elämän suolaa	3
Leney: Teach yourself Finnish	1
Lepäsmä & Silfverberg: Suomen kielen alkeisoppikirja Silfverberg: Suomen kielen jatko-oppikirja	15
Oma kurssimateriaali	7
Oppimateriaalia ei ole mainittu nimeltä	16

Suosituimpia oppimateriaaleja olivat siis Hämäläisen, Nuutisen ja Lepäsmä & Silfverbergin oppikirjat. Omien materiaalien käyttö oli myös suosittua. Yllättävän vähän käytettiin juuri kyseiselle kielialueelle tarkoitettuja, ulkomailla julkaistuja oppikirjoja: vain kuudessa yliopistossa oli käytössä kaksikielinen kirja. Yllättävää oli mielestäni myös se, että Nuutisen kirja oli vieläkin käytössä jopa 18 yliopistossa.

Päätin ottaa tutkimukseni aineistoksi ne kuusi oppikirjasarjaa, jotka ovat nykyään eniten käytössä eli Hämäläisen, Kenttälän, Laurannon, Lepäsmä ja Silfverbergin, Nuutisen sekä Salmela & Kujansuu & Kosieradzkin oppikirjasarjat. Näiden kirjasarjojen yhteenlaskettu sivumäärä on 2 567, ja ne ovat seuraavat:

Aletaan (Hämäläinen)
 Jatketaan (Hämäläinen)
 Kieli käyttöön 1 ja 2 (Kenttälä)
 Elämän suolaa 1 ja 2 (Lauranto)
 Suomen kielen alkeisoppikirja (Lepämaa & Silfverberg)
 Suomen kielen jatko-oppikirja (Silfverberg)
 Suomea suomeksi 1 ja 2 (Nuutinen)
 Suomea, ole hyvä 1 (Salmela & Kujansuu & Kosieradzki)
 Suomea, ole hyvä 2 ja 3 (Salmela & Kujansuu)

Suomi toisena kielenä -oppikirjoja ei ole juuri tutkittu. Martin (1999) on tarkastellut S2-alkeisoppikirjojen suhdetta formaaliseen ja funktionaaliseen traditioon. Hänen tutkimuskohteenaan on ollut neljän edellä luetellun sarjan ensimmäiset osat. Hän ei ole käsitellyt Kenttälän eikä Salmela & Kujansuu & Kosieradzkin alkeisoppikirjoja, mutta sen sijaan hänen aineistossaan oli mukana Aaltion Finnish for Foreigners.

Opinnäytetöitä on S2-oppikirjoista on muutamia. Löfberg (1992) analysoi sivulaudaturtutkielmassaan kolmea oppikirjaa (Suomea suomeksi 1, Suomen kielen alkeisoppikirja ja Aletaan). Hänen mielestään oppimateriaalien tarkastelun tekee erityisen tärkeäksi se, että usein kurssin sisällön määrittelee oppikirja. ”Oppikurssien tavoitteet on määritelty nimeämällä ne kappaleet, jotka kurssilla käsitellään.” Nissinen (1996) on tutkinut suomi toisen kielenä -oppikirjojen sanastoa, Autere-Kesti (1996) dialogeja ja Punta (2001) sijamuotojen opettamista.

Muitakin kuin S2-oppikirjoja on tekstianalyttisin menetelmin tutkittu Suomessa vain vähän. Julkunen (1988) on tutkinut oppikirjatekstien sidosteisuutta, oppimista edistäviä rakenteita ja sitä, mitä tekstityyppiä tekstit edustavat (1988). Vauras (1991) on tutkinut oppikirjatekstien sidosteisuutta, koheesiota ja sen yhteyttä lukuprosesseihin ja Karvonen on analysoinut ja oppikirjatekstiä toimintana (1995). Heino (1991) on laudaturtyössään tutkinut Suomi-kuvaa englantilaisissa ja saksalaisissa lukiotason historian ja biologian oppikirjoissa, Kankkunen (1988) on tutkinut samaa aihetta Ruotsin, Norjan ja Tanskan maantiedon koulukirjoista ja Karrimaa (1988) pohjoismaisista historian ja yhteiskuntaopin oppikirjoista.

Mielenkiintoinen on Alasen (2000) artikkeli Ruotsin kielen lukion oppikirjoista. Hän on tutkinut, miten niissä on huomioitu suomenruotsalaisen ja ruotsinruotsalaisen viestintäkulttuurin erot. Hän analysoi oppikirjojen tekstejä tarkkailemalla, onko oppikirjojen tilanteet selvästi yhdistettävissä jompaankumpaan edellä mainittuun kulttuurikontekstiin ja miten hyvin käytetty kieli vastaa kyseisen kulttuurin kielenkäyttöä. Alanen analysoi tervehtimisiä, puhutteluja ja diskurssipartikkelien käyttöä. Hän toteaa analyysinsä perusteella, että kaikissa hänen tutkimissaan oppikirjoissa on puutteita kulttuurisidonnaisten funktioiden osalta. Joko tekstejä ei ole selvästi sidottu jompaankumpaan viestintäkulttuuriin tai jos ne on sidottu, niissä käytetään vain toisessa kontekstissa luontevia ilmauksia. Lisäksi Alanen toteaa, että vaikka teksti on selvästi sidottu esim. ruotsinruotsalaiseen kontekstiin ja siinä käytetään juuri tuossa kontekstissa luontevia sanoja ja ilmauksia, jää tieto usein implisiittiseksi, koska oppikirjassa ei merkitä näitä eroja selkeästi.

Luettavuuden ja ymmärrettävyyden tutkimisesta on vähitellen siirrytty oppikirjojen tekstien merkitysten tutkimiseen. ”Oppikirjassa, kuten oppimisessa yleensäkin, ei ole kysymys vain erillisten ulkopuolella olevien sisältöjen oppimisesta, vaan kyse on sosiaalistumista yhteisön merkityksenantoresursseihin, joilla maailmaa käsitteellistetään ja joiden avulla merkityksiä luodaan. Oppiminen ja koulu eivät ole erillään yhteisön muista toiminnoista, vaan niitä säätelevät yhteisön maailmankäsitys ja ideologia samalla tavalla kuin muitakin kielenkäyttöympäristöjä” kirjoittaa Karvonen (1995: 205).

Teksti ei ole kuva fyysisestä todellisuudesta, jota se käsittelee. Oppimisen kohteena ei ole todellisuus vaan teksti, joka tarjoaa todellisuudelle jäsenyyksen ja tulkinnan. Sisällön ohella teksti on tulkintaa tilanteesta, siitä mitä tekstillä tehdään. Tekstiin kirjoittuu myös tulkinta siitä, millainen on lukija ja millainen on kirjoittaja. (Karvonen 1995: 21.)

Lehtonen (1996) on kirjoittanut merkitysten muodostumisesta ja niiden tutkimisesta. Hän on kehittänyt näkemystä tekstuaalisten merkitysten kontekstuaalisesta ja kulttuurisesta luonteesta. ”Lukemisessa ja kirjoittamisessa on aina kysymys olemisestamme maailmassa, itse kunkin subjektiviteetista ja identiteetistä. Varsin usein lukeminen ja kirjoittaminen vahvistavat lukijan ja kirjoittajan jo olemassa olevaa käsitystä omasta identiteetistään. Toisinaan voi kuitenkin käydä niin, että lukija ei enää tunne olevansa se sama minä, joka avasi jonkin kirjan ja ryhtyi katsomaan jotain

elokuva tai tv-ohjelmaa. Uusi maailma on avautunut, uusi sanasto tullut käyttöön.” (221.)

Kun opiskelija kohtaa vieraan kulttuurin tekstejä, häntä voi odottaa ns. kulttuurishokki. Tekstit voivat tuntua jollain tavoin oudoilta silloinkin, kun niissä ei ole mitään varsinaisia virheitä tai poikkeavia sanavalintoja ja kun ne on kirjoitettu kaikkien kyseisen kielen sääntöjen mukaan.

Olen analysoinut tutkimusaineistoni oppikirjojen varsinaiset lukutekstit kulttuurikompetenssin käsitteen avulla. Pääkategorioina ovat kulttuurikompetenssin osa-alueet: tiedot, taidot ja tunteet. Ensin luokittelin kulttuurisesti kiinnostavat tekstikappaleet edellä mainittujen kolmen pääotsikon alle. Tiedot-otsikon alle alkoi kertyä runsaasti väliotsikoita (esim. Työ, Taide, Historia, Koulu, Lapset, Suomen kieli) ja lopulta niitä oli 19. Myös Taidot-otsikon alle ilmaantui kymmenisen väliotsikkoo, jotka eivät olleet keskenään yhteismitallisia (esim. Kaupassa, Tervehdykset ja tutustuminen, Juhlissa ja kylässä, Tapaamisesta sopiminen). Saadakseni tekstimassan jonkinlaisen järjestykseen päätin kokeilla, miten Yleisten kielitutkintojen (YKI) sisällönmäärityksessä käytetyt aihealueet ja kielenkäyttötarkoitukset eli funktiot sopisivat kolmen pääotsikkoni alle.

Yleiset kielitutkinnot on aikuisille tarkoitettu kansallinen kielentestaus-järjestelmä, joka perustuu lakiin 668/94 ja asetukseen 669/94. Vuoden 2002 alussa on siirryttiin 9-portaisesta taitotasoasteikosta 6-portaiseen. Uusi taitotasoasteikko on yhteismitallinen Euroopan neuvoston kehittämän yleiseurooppalaisen viitekehyksen 6-portaisen taitotasoasteikon kanssa. Taitotasoasteikon lisäksi jokaisen YKI-testin laadinnan taustalla on luettelo aihealueista, joista testattavan oletetaan osaavan keskustella, lukea ja kirjoittaa, sekä luettelo kielenkäytön tehtävistä (funktioista), joiden hallintaa arvioidaan. Sekä tutkinnon aihealueet että funktiot ovat samat perus-, keski- ja ylimmän tason testeissä, tasoja erottaa ilmaisuilta vaadittu laajuus ja monipuolisuus. Näiden luetteloiden avulla pyritään takaamaan testitehtävien monipuolisuus, vaikka tietenkään kaikkia luetteloiden kohtia ei voi olla mukana jokaisessa kokeessa. Luettelot ohjaavat myös kielenopettajia suunnittelemaan opetustaan niin, että eri aihealueet ja funktiot tulevat käsitellyiksi. Kun kyseessä on nimenomaan toiminnallinen kielikoe, jonka tavoitteena on mitata arkielämässä tarvittavaa kielitaitoa, nämä luettelot sopivat hyvin myös tällaiseen kielitaitoon tähtäävien oppikirjojen tarkasteluun. Sekä Yleisten kielitutkintojen aihealueiden että funktioiden yksityiskohtainen luettelo ovat pro gradu -työni liitteenä 1.

Yleisten kielitutkintojen aihealueet ja funktiot sopivat hyvin joskaan eivät täysin kattavasti kulttuurikompetenssin tiedot ja taidot osa-alueen alle. Se ei tietenkään ole mikään yllätys, onhan Yleisten kielitutkintojen perusajatuksena mitata aikuisten toiminnallista kielitaitoa eli sitä, miten luontevasti ja sujuvasti henkilö suoriutuu tilanteissa, joissa vaaditaan kielen ymmärtämistä ja käyttämistä (Yleisten kielitutkintojen perusteet 2002, 7). Tunteet jäävät sen sijaan Yleisten kielitutkintojen luokituksen ulkopuolelle.

Tiedot-jaksossa olen käyttänyt pitkälti Yleisten kielitutkintojen aihepiiriluokitusta. Yleisten kielitutkintojen aihepiirejä on yhdeksän, joista kaksi olen jättänyt pois. Minä ja taustani -jakson jätin pois, koska se ei kerro mitään siitä, minkälaisen kuvan suomen kielen opiskelija saa Suomesta oppikirjojen välityksellä. Toki aihepiiri on tärkeä, mutta keskittyy opiskelijasta, ei Suomesta kertoviin sanoihin ja tietoihin, kuten iän, sukupuolen, kansallisuuden, ammatin, harrastusten ym. kertomiseen. Myös Sosiaalinen vuorovaikutus -jakson jätin pois, koska tutustuminen, esitteleminen, vierailminen, kiittäminen, hyvästeleminen jne. tulevat esiin myös funktioiden puolella (Sosiaalisten käytänteiden ja normien mukaan toimiminen), joten niitä ei kannata käsitellä kahdessa kohdassa. Tieto ja taito käyttää tietojaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ovat niin läheisesti sidoksissa toisiinsa, että jään hieman ihmettelemään sitä, että yksi Yleisten kielitutkintojen aihepiiri ja funktio ovat niin päällekkäiset. Tiedot jaksossa on myös kolme aihepiiriä, joita ei ole Yleisten kielitutkintojen aihepiiriluettelossa, nimittäin *Taide*, *Suomalaisuus* ja *Suomen kieli*. Vaikka itse olenkin opinnäytetyöni alkupuolella varoitellut siitä, että kulttuurin opetusta ei pidä toteuttaa opettamalla silkkaa korkeakulttuuria, niin kyllä minusta taide korkeakulttuurin ilmentäjänä on kuitenkin sellainen aihe, josta suomen kielen opiskelija tarvitsee jotain tietoa. Jos hänellä ei ole aavistustakaan siitä, keitä Aleksis Kivi, Jean Sibelius tai Akseli Gallen-Kallela olivat, ei hän pysty olemaan osa suomalaista yhteiskuntaa. Suomalaisuus on kovin vaikea otsikko siinä mielessä, että tuskin kukaan pystyy kattavasti määrittelemään, eikä ainakaan lyhyesti, sitä mitä suomalaisuus on. Oppikirjoista välittyy kuitenkin jonkinlainen kuva suomalaisuudesta, ja siksi katsoin tärkeäksi antaa näille tiedoille oman paikkansa tutkimuksessani. Viimeiseksi tiedot-osiossa käsittelen niitä tietoja, joita oppikirjat antavat suomen kielestä. Ei ole yhdentekevää opiskelijan kulttuurikompetenssin kasvun kannalta se, onko hänellä tietoa

siitä, minkälainen kieli suomi on. Kiinnostavaa on myös tarkastella sitä, minkälainen käsitys suomen kielestä on oppikirjan kirjoittajalla.

Taidot-jaksoon kertyi asioita, jotka ovat hyvin lähellä YKIn funktioita. Koska tarkastelin YKIn aihepiirien ja funktioiden sopimista oman tutkimukseni luokitteluun vasta sen jälkeen, kun olin jo tutkinut kaikki oppikirjat ja antanut niiden sisällön synnyttää luokittelun alaotsikot, jouduin palaamaan oppikirjojen ääreen ja tarkastelemaan niitä uudesta näkökulmasta. Se kuitenkin kannatti, sillä tällä tavoin sain selville myös ne funktiot, joita tutkimusaineistoni oppikirjoissa ei käsitellä. Tätä aihetta käsittelen työni pohdinta-osassa luvussa 7.

Tunne-osassa aion tarkastella sitä, minkälaisia henkilöitä ja tarinoita niissä esiintyy. Yleisten kielitutkintojen funktioista yksi (Tunteiden ja asenteiden ilmaiseminen ja kysyminen) liittyy kyllä Tunteisiin, mutta mielestäni se on kuitenkin enemmän vain kielenkäytön funktio, siis omassa tutkimuksessani Taidot-otsikon alle luokiteltava ominaisuus.

5. KUUSI OPPIKIRJASARJAA

Tässä jaksossa luon yleiskatsauksen tutkimukseni kohteena olevien kuuden oppikirjasarjan ulkonaisiin seikkoihin. Analysoin sitä, minkälaiselle oppijaryhmälle oppikirjat on tarkoitettu ja minkälaisen kuvan suomalaisesta kulttuurista niiden ulkoasu antaa. Ulkonaiset seikat ovat merkityksellisiä varsinkin opintojen alkuvaiheessa, kun opiskelija miettii, minkälainen matka hänellä on edessään ja kuinka suuria esteitä hänen on ylitettävä. Silloin ei ole yhdentekevää, miltä oppimateriaali näyttää tai se, tuntee oppija kuuluvansa siihen kohderyhmään, jolle kirja on suunnattu.

Oppijan kielenoppimismatkan aikana ulkoiset seikat menettävät merkitystään ja pääosaan nousevat tekstien sisältö ja se, oppiiko opiskelija oppikirjan avulla ja minkälaisen kuvan suomalaisesta kulttuurista oppikirja antaa. Tutkimukseni aihepiiriin ei kuulu arvioida sitä, miten oppiminen tutkimuskohteena olevien oppikirjojen avulla onnistuu. Sitä pitäisikin kysyä oppijoilta itseltään. Sen sijaan oppikirjojen tekstien antamaan kuvaan suomalaisesta kulttuurista paneudun yleiskatsauksen jälkeen luvussa kuusi.

5.1 Oppikirjojen kohderyhmät

Oppikirjan kirjoittajan mielessä väikkyvä kohderyhmä vaikuttaa siihen, miten kirjoittaja ottaa kulttuurin huomioon oppikirjan tekstejä laatiessaan. Voisi ajatella, että kulttuuri on voimakkaammassa roolissa niissä kirjoissa, jotka on tarkoitettu Suomen ulkopuolella asuville oppijoille. He ovat pitkälti oppikirjan ja opettajan varassa tutustuessaan uuteen kieleen ja kulttuuriin. Suomessa suomea opiskelevien voi olettaa oppivan jotakin myös ympäristöstään luokkahuoneen ulkopuolella. Siksi voisi olettaa, että oppikirjojen laatijat saattavat jättää kulttuurin käsittelemisen vähemmälle. Myös se, ovatko kohderyhmänä yliopisto-opiskelijat vai pakolaiset, voisi vaikuttaa siihen, millaista kulttuuriainesta kirjoittaja oppikirjaansa valitsee.

Vanhin tutkimuskohteenani olevista oppikirjasarjoista on Olli Nuutisen *Suomea suomeksi*. Sen ensimmäinen osa ilmestyi vuonna 1977 ja toinen 1978. Vuonna 2000 otettiin Nuutisen kirjan ensimmäisestä osasta 12. painos ja vuonna 1997 ilmestyi toisen osan 8. painos. Yhä edelleen sitä käytetään suomen kielen oppikirjana niin Suomessa

kuin etenkin ulkomaalaisissa yliopistoissa (ks.31). Olli Nuutinen alkoi suunnitella aikuisopiskelijoille sopivaa oppikirjaa toimiessaan suomen kielen lehtorina Kööpenhaminan yliopistossa 70-luvun alkupuolella. Kirja onkin laadittu lähinnä pohjoismaisia opiskelijoita varten, mutta kuten molempien osien takakansi tekstissä todetaan, se ”soveltuu myös ei-skandinaaveille”. Kirjan dialogeista ja teksteistä näkee kyllä, että skandinaaviset opiskelijat ovat olleet päällimmäisinä Nuutisen mielessä, kun hän on tekstejä laatinut. Esimerkiksi Helsingissä opiskelevat ulkomaalaiset ovat yleensä ruotsalaisia, tanskalaisia, joskus amerikkalaisia tai saksalaisia (II, 50.)

Varsinkin dialogit ovat sellaisia, joita voisi kuvitella käytävän opiskelijoiden välillä. Siksi niissä ollaan välillä liiankin suoraa ja haukutaan toista hölmöksi ym. Jos ulkomaalainen on Suomessa, hän on vain käymässä ja silloinkin yleensä turistina. Siksi Nuutisen kirjassa ei asioidakaan pankissa, postissa tai lääkärillä, vaan siinä soitetaan matkatoimistoon, ostetaan kartoja tai kysytään tietä Finnairin toimistoon.

Kulttuurin opetusta Nuutinen ei väitä ottaneensa osaksi oppikirjojaan. Esipuheessa hän kuitenkin yhdessä lauseessa kertoo toivovansa, että hänen oppikirjansa ilmestyminen ”tulee helpottamaan muiden pohjoismaalaisten Suomen kieleen ja kulttuuriin sisälle pääsemistä” (Suomea suomeksi I, 8). Suomea suomeksi -kirjasarjaan kuuluvat Eila Hämäläisen laatimat harjoituskirjat. Lisäksi siihen on Lili Ahonen kirjoittanut kielioppikirjan.

Anna-Liisa Lepäsmaan ja Leena Silfverbergin *Suomen kielen oppikirja* ja jälkimmäisen tekijän yksin laatima *Suomen kielen jatko-oppikirja* on alkeisosan takakannen tekstin laatijan, siis todennäköisesti jonkun kustannusliikkeen edustajan, mukaan ”tarkoitettu vieraskielisille suomen kielen opiskelijoille”. Tarkempi tutustuminen sisältöön paljastaa, että kirjoittajat ovat ajatelleet lähinnä vieraskielisiä opiskelijoita suomalaisessa tai ulkomaalaisessa yliopistossa. Uudistetun alkeisoppikirjan Lukijalle otsikoidussa esipuheessa kiitetään erikseen EU-tulkkiyhmää, joka opiskeli suomen alkeita opetusministeriön rahoittamalla kurssilla Helsingissä vuonna 1997 ja antoi kirjan sisällöstä ja rakenteesta ”monia hyödyllisiä kommentteja” (5). Jatko-osan 1989 päivätyssä esipuheessa Leena Silfverberg kiittää erityisesti suurlähettiläs Justin Staplesia, ”jota ilman kirjaa tuskin olisi kirjoitettu.” Yliopisto-opiskelijoiden lisäksi tekijöiden mielessä kirjan kohderyhmänä oppikirjoja laadittaessa ovat siis kangastelleet muutkin erityisryhmät, kuten korkeasti koulutetut tulkit ja lähettiläät.

Sanallakaan ei viitata maahanmuuttajiin, joten heitä ei kirjoja laadittaessa ole ajateltu. Se myös näkyy lopputuloksessa. Kirjat soveltuvat parhaiten kieliopilliseen ajatteluun tottuneille opiskelijoille, joille suomi ei mitä luultavimmin ole edes ensimmäinen vieras kieli, jota he opiskelevat. Tavalliselle maahanmuuttajaopiskelijalle jo ensimmäisen kappaleen sisällön ymmärtäminen sisällysluettelon perusteella on toivoton tehtävä: siinä nimittäin käsitellään persoonapronominit, persoonapäätteet, infinitiivi, kysymyspäätte, partitiivi, vokaaliharmonia, lukusanat, tervehdykset ja toivotukset sekä kysymyslauseet. Kielioppimateriaalin runsaus on niin uuvuttavaa, esittämistapa perinpohjaista ja kieliopilliseen terminologiaan sitoutuvaa, että kirja ei ole sopivin mahdollinen maahanmuuttajaryhmän opetukseen. Se, että kielioppi on tämän kirjan rakenteen määräävä tekijä, käy ilmi muun muassa seuraavasta Silfverbergin lauseesta uudistetun alkeisosan esipuheessa: ”Dialogien ja tekstien aiheet on valittu kielenkäyttäjän kommunikointitarpeita silmällä pitäen rikkomatta kuitenkaan suomen kielen rakenteen johdonmukaisuutta.” (5.)

Omaa kieltään kirjan kohderyhmästä kertoo myös sivuilla 45-46 opiskeltaviksi tarkoitettujen kansalaisuuksien, maiden ja kaupunkien luettelot. Kurssilla on vain ruotsalaisia, norjalaisia, tanskalaisia, englantilaisia, saksalaisia ja ranskalaisia opiskelijoita. Luetellut maat pääkaupunkeineen ovat kaikki eurooppalaisia ja niistäkin puuttuu monta, mm. Belgia, Hollanti, Kreikka ja Romania.

Kirjasarjan molempiin osiin on tehty erilliset harjoituskirjat. Ainakin takakansitekstin ja esipuheiden mukaan lukutekstit ja dialogit sisältävät tietoa suomalaisesta yhteiskunnasta, käyttäytymistavoista sekä Suomen historiasta ja kulttuurista.

Aletaan – suomen kielen oppikirja vasta-alkajille ja Jatketaan – suomen kielen oppikirja alkeet osaaville ilmestyivät ensimmäisen kerran vuonna 1988. Nämä Eila Hämäläisen kirjoittamat oppikirjat ovat siis syntyneet suunnilleen samoihin aikoihin kuin Lepäsmaan ja Silfverbergin oppikirjasarja.

Lukijalle otsikoidussa jaksossa (s. 5-6) käsitellään kirjan perusajatuksia ja todetaan muun muassa, että kirjasarja on suunniteltu Helsingin yliopiston ulkomaalaisopetuksen intensiivikurssin opetusmateriaaliksi, joka sopisi myös muille kuin kieliaineiden opiskelijoille. Tekijän mukaan kirjan päätavoitteena on, että suullista kommunikaatiotaitoa aletaan kehittää ”alusta lähtien tasaisesti kielen rakenteeseen tutustumisen tahdissa”. Muodollisen kielioppiharjoittelun sanotaan jäävän vähemmälle.

Kuitenkin lähes koko kirjasarjan ensimmäinen osa (kpl 6-31) ja koko toinen osa (paitsi kpl 33) on rakennettu jonkun kielioppiasian esittelemiseksi. Asia korostuu vielä sillä, että varsinkin ensimmäisen osan kappaleetkin on osittain nimetty kieliopillisesti, esim. Mitä nominin muoto tarkoittaa? (kpl 9) k p t vaihtelee (kpl 10) ja Heillä on ja heillä ei ole (kpl 17). Varmasti kovin innostavia otsikoita kielenoppijan mielestä!

Kulttuuriaineksen puuttuminen tästä oppikirjasta näkyy jo sisällysluetteloa lukemalla: ainoat jotenkin suomalaisuuteen ja Suomeen viittaavat otsikot ovat ”Suomen pääkaupunki on Helsinki” (29) ja ”Suomi on tuhansien järvien maa” (116). Molemmat osoittautuvat kielioppiosioden otsikoiksi, ensimmäisen alla harjoitellaan yksikön genetiiviä eikä Suomesta puhuta sen enempää, jälkimmäisen otsikon jälkeen seuraavat ohjeet siitä, miten monikon genetiivi muodostetaan. Esipuheessa Hämäläinen tavallaan pesee kätensä kaiken kulttuuriaineksen puuttumisesta toteamalla, että ”ennen kaikkea opettajan tehtäväksi jää kaiken ajankohtaisen asia-aineiston lisääminen kurssiin, alkaen säästä ja ympäristön tapahtumista, sekä huolehtiminen tervehdysten yms. ja yleensä suomalaisten tapojen opettamisesta” (5). Ongelma tämän tyyppisen kirjan käyttämisessä on se, että kulttuuriaineisto jää helposti käsittelemättä, koska se on opettajalle niin itsestään selvää, ettei hän tule sitä ajatelleeksi. Esimerkiksi kelpaa kollegani välitunti huokaus viisi kuukautta kestävä alkeiskurssin loppupuolella: ”Voitsä kuvitella. Ne ei tienny, että Suomessa otetaan kengät pois, kun mennään kylään. Onneks se tuli edes nyt esiin.”

Aletaan ja Jatetaan kirjojen oheismateriaalia ovat molempiin osiin laaditut laajat harjoituskirjat sekä sanastovihko englanniksi.

Suomea ole hyvä! –kirjasarjan ensimmäisen osan ovat laatineet Anna Liisa Salmela, Jussi Kujansuu ja Grzegorz Kosieradzki, toisen ja kolmannen osan kirjoittajat ovat vain kaksi ensin mainittua. Ensimmäinen osa ilmestyi vuonna 1994, toinen ja kolmas vasta vuonna 2000. Kuten kirjan alaotsikosta – *Suomea* aikuisille maahanmuuttajille – jo huomaa, tämä kirja on selkeästi suunnattu tietylle ryhmälle. Se, että kirjoittajat tuntevat maahanmuuttajaoppijoiden tarpeet, tulee esiin toisen ja kolmannen osan esipuheissa. Salmela ja Kujansuu nimittäin kertovat, että he ovat pyrkineet luomaan erityyppisiä ja eritasoisia harjoituksia auttaakseen opettajaa eriyttämään opetustaan yleensä heterogeenisissä opiskelijaryhmissä.

Kirjasarjan ensimmäinen osa on laadittu ”opiskelijakeskeiseksi” siten, että tekstit kuvaavat maahanmuuttajien arkielämää Suomessa. Toinen ja kolmas osa antavat

tekijöiden mukaan myös mahdollisuuden tutustua suomalaisuuteen syvemmin. Kirjasarjaan kuuluu kuullun ymmärtämisen vihko, äänitteet, sanastot 13 kielellä sekä Internet-sivusto, josta löytyy kielitietoa ja lisäharjoituksia.

Yrjö Laurannon *Elämän suolaa* 1 ja 2 on tarkoitettu aikuisille suomen kielen opiskelijoille. Niiden ensimmäiset painokset ilmestyivät vuonna 1995. Lauranto kertoo kirjansa esipuheessa, että hän on kokeillut tekstejä kirjoittamisvaiheessa omilla työväenopistossa pitämillään kursseilla (I, 8), joten tämä kohderyhmä on ehkä ollut hänellä päällimmäisenä mielessä kirjaa kirjoittaessaan. Muutenkin kirja on enemmänkin tarkoitettu Suomessa suomea opiskelevien käyttöön, siitä todistaa esipuheessa kohta, jossa Lauranto perustelee dialogitekstiensä puhekielisyyttä. Hän toteaa, että opiskelijoille on ”alusta alkaen esiteltävä sitä kielellisen vaihtelun todellisuutta, jossa he joutuvat elämään”(I, 5). Romanialaisessa yliopistossa suomea opiskeleva ei todellakaan elä sellaisessa ympäristössä, jossa hän voisi kuulla halaistua sanaakaan joko kirjakielistä tai puhekielistä suomea.

Lauranto ei mainitse sanallakaan kulttuuria kirjansa esipuheessa, vaikka se onkin pitkä ja perusteellinen. Laurannon kirjan kohderyhmäksi on helpommin kuviteltavissa länsimaalainen, kohtuullisen oppinut oppija kuin hiekka-aavikon lukutaidoton pakolainen, onhan kappaleiden sanastot annettu suomeksi, englanniksi, venäjäksi ja espanjaksi. Mutta ainakaan Laurannon kirjojen tapahtumat eivät liiku sivistyneessä yliopistomaailmassa, vaan aivan tavallisessa, joskin ehkä melkoisen karrikoidussa suomalaisessa arjessa. Laurannon mukaan tekstien ”tarkoitus on – joskus jopa tahallisesta liioitellen – kuvailta suomalaista elämänmenoa” (*Elämän suolaa* I, 6). Näin hän uskoo, että kirjan kappaleiden pohjalta opiskelijaryhmässä on helppo aloittaa keskustelu. Riippuu tietenkin paljon opettajasta, otetaanko näissä keskusteluissa sitten esiin kulttuurien välisiä eroja, vai jäädäänkö keskusteluissa vain ihmettelemään sitä, kuinka 50-vuotiaalla Kirstillä on taas uusi poikaystävä.

Opettajanoppaassa on kuitenkin vihjeitä siitä, että Lauranto on kirjaa kirjoittaessaan ajatellut kulttuurien väliseen kommunikaatioon liittyviä kysymyksiä. Esimerkiksi ensimmäisen osan viimeisessä kappaleessa espanjalainen Juan tulee kylään suomalaisen nuoren parin kotiin ja Lauranto ehdottaa opettajan oppaassa, että tekstin perusteella opettaja voi johdattaa oppijat keskustelemaan eri kulttuureihin liittyvistä stereotyyppioista.

Laurannon kirjasarjaan kuuluu äänite, jolle on luettu kappaleiden tekstit, sanelut ja kuullun ymmärtämistehtävät. Lisäksi Laurannon kirjoihin liittyy sellainen ylellisyys kuin opettajan opas, jota muihin tutkimiini kirjasarjoihin ei ole saatavissa.

Marjukka Kenttälän *Kieli käyttöön* on uusin suomen kielen oppikirja. Sen ensimmäinen osa – alaotsikoltaan suomen kielen alkeisoppikirja – on julkaistu koekäyttöön vuonna 1998 ja toinen osa – suomen kielen jatko-oppikirja – on julkaistu vuonna 2000. Kun Hämäläisen kohderyhmänä on kirjasarjan tekovaiheessa ollut Helsingin yliopiston ulkomaalaisopetuksessa käyvät yliopisto-opiskelijat, Kenttälän kohderyhmänä on ollut Helsingin yliopiston kielikeskuksen kurssilaiset, jotka eivät kaikki suinkaan ole yliopisto-opiskelijoita, vaan joukko on heterogeenisempi ja koostuu niin opiskelijoista kuin työelämässä toimivista ja työttömistä maahanmuuttajista. Ainakin verrattuna Hämäläisen kirjoihin Kenttälä on onnistunut välttämään liian yliopisto-opiskelijakeskeisen materiaalin luomisen. Hänen kirjassaan esiintyy ihan tavallisia suomalaisia, vaikka kyllä Kenttälän kirjojen sivuilla seikkailee myös yölainaksi tenttikirjan saaneita opiskelijoitakin.

Kenttälä on ainakin *Lukijalle* otsikoidun esipuheensa mukaan kiinnittänyt kirjaa suunnitellessaan huomiota kulttuurisiin tekijöihin. Hän on kuvannut niitä valintoja, joita oppikirjan laatija joutuu tekemään, sarjalla kysymyksiä muun muassa seuraavilla kysymyksillä: ”Mitkä ovat ne tilanteet, joissa kielenoppija ensimmäisen kerran tarvitsee vierasta kieltä? Millaisen maailmankuvan haluan välittää? Miten suomalaiset elävät? Miten he ovat vuorovaikutuksessa toisiinsa? Miten kuvaan puheenomaisuutta?” (11.) Kenttälä väittää laatineensa kirjansa ennen kaikkea opiskelijoiden kielenkäyttötarpeiden pohjalta. Kieliopin tarkastelu pyrkii sekin lähtemään opiskelijan ilmaisutarpeesta. Ensimmäisen osan tekstit liittyvät lähinnä opiskelijan omaan elämään, mutta toisessa osassa Kenttälä pyrkii ”myös lähestymään asiatekstin tyyliä ja sanastoa ja jakamaan tietoa Suomesta, Suomen luonnosta, historiasta, talouselämästä ja taiteesta ja tietenkin suomalaisesta elämänmuodosta” (9). Kirjasarjaan kuuluvat myös äänitteet, mutta niille on luettu vain kirjan kappaleet ja harjoitukset, eli niillä ei ole erillisiä kuullun ymmärtämisen tehtäviä. Nauhoitetuille harjoituksille en ainakaan minä ole keksinyt mitään käyttöä. Sarjaan on Kenttälän mukaan tulossa myös kolmas osa.

5.2 Kannet ja kuvitus²

Nuutisen Suomea suomeksi kirjasarjan molempien osien kansissa komeilee verryttelyasuun sonnustautunut iloinen suomalaismies Suomen lippu rinnassaan ja ns. väinämöishattu päässään. Mies pallottelee neljällä pallolla, joiden väritys seuraa Ruotsin, Norjan, Tanskan ja Islannin lippujen värejä, sillä teos on alun perin kirjoitettu skandinaavisia opiskelijoita ajatellen. Kirjoissa on mustavalkoinen piirroskuvitus, joka on Juha Tantun käsialaa. Kuvia on etenkin ensimmäisen osan alkukappaleissa runsaastikin, mutta sitten ne vähenevät selvästi eikä kirjan 37 viimeisellä sivulla ole kuvan kuvaa. Kirjan toisessa osassa on kuvia vain satunnaisesti siellä täällä. Kirjan kuvitus pyrkii kirjan ensimmäisillä sivuilla tukemaan sanojen ymmärtämistä, ja myöhemmin kuvia on käytetty pääasiassa selventämään kielioppia. Vain kaksi kertaa (osa 1, 33 ja 122) ne kuvittavat tekstejä, ja saman osan sivuilla 50-51 on yksinkertaisilla vedoilla hahmoteltu Helsingin nähtävyyksiä. Joissakin kuvissa on huumoriakin. Esimerkiksi ensimmäisen osan sivulla 108 imperfektin yhteydessä esiintyy i-kirjain, jolla on pää ja kädet. O:n, ö:n, u:n ja y:n kanssa se on kaulakkain, mutta a:lle, e:lle, i:lle ja ä:lle se vilkuttaa jäähyväiset. Saattaa olla, että kuvan ymmärtäminen vaatii hieman opettajan ohjausta.

Anna-Liisa Lepäsmaan ja Leena Silfverbergin Suomen kielen alkeisoppikirjassa (7. korjattu painos, jonka esipuhe on päivätty 14.1.1998 ja jonka on allekirjoittanut vain Silfverberg) ja Leena Silfverbergin Suomen kielen jatko-oppikirjassa (5. uudistettu painos, jonka esipuhe on päivätty 30.1.2000) on erilaiset kannet kuin aikaisemmissa painoksissa. Molempien osien kansien pohjaväri on valkoinen ja tekstit on painettu mustalla. Alkeisoppikirjan kannessa on myös sininen s-kirjainta muistuttava kiemura, niin että itse asiassa kansi tuo mieleen hulmahtavan Suomen lipun. Jatko-osan kantta koristaa vihreä puunrunko, joka ehkä viittaa suomalaisten vihreään kultaan. Aihe on sama kuin Hämäläisen *Jatketaan*-kirjan kannessa.

Suomen kielen alkeis- ja jatko-oppikirjojen uusimmissa painoksissa on myös kuvia toisin kuin vanhoissa versioissa. Kirjojen kansista ja kuvista vastaa Jani Prunnila. Kuvitus koostuu mustavalkoisista piirroksista. Niitä on siroteltu kirjaan tasaisin välein piristämään yleisilmettä. Välillä kyllä on pitkiäkin 8-13 sivun jaksoja ilman kuvitusta.

² Pro gradu -työni liitteenä ovat kaikkien tutkimieni oppikirjojen kannet (liite 1) ja esimerkkejä kuvituksesta (liite 2).

Useimmiten kuvattomissa jaksoissa käsitellään kielioppia eli sen kuvittaminen on katsottu ilmeisesti joko tarpeettomaksi tai hankalaksi. Vain muutamassa harvassa kieliopin kohdassa opetusta tuetaan kuvituksella (paikallissijat, niihin läheisesti liittyvä 3. infinitiivi, passiivi, komparatiivi ja partisiipit). Tosin partitiivin esittelyn kohdallakin on kuvitusta (20), esim. kaksi kassia ja kuusi kynää, mutta tässä kuvat eivät mitenkään tue kieliopin oppimista eli sitä, että numeron kanssa käytetään partitiivia, vaan ne ainoastaan havainnollistavat käytettyjä sanoja, mikä onkin erittäin tarpeellista, sillä samalla pitää opetella sekä numerot että uusia sanoja.

Paikallissijojen opetusta on havainnollistettu kuvilla. Yhdessä kuvasarjassa hiiri-poloinen näyttää putoavan lasiin, istuvan lasissa ja kiipeävän lasista, ja seuraavassa kuvasarjassa samainen hiiri hyppää nurinpäin käännetylle lasille, kököttää lasilla ja hyppää lasilta. Kielenkäytön kannalta esimerkki on aivan epäoleellinen ja luonnoton. Kielenoppijan ei todellakaan tarvitse osata ilmaista, että hiiri on lasissa tai lasilla, vaan paljon oleellisempaa olisi oppia sanomaan että kirja on kassissa tai pöydällä. Paljon luonnollisempi tilanne on myös kuvitettu samassa yhteydessä. Siinä Kaisa menee bussiin, istuu bussissa ja jää pois bussista (43). Jos Lepämaan ja Silfverbergin kirjan kuvia vertaa Kenttälän *Kieli käyttöön* -kirjan kuviin, niin jälkimmäiset vievät selvästi voiton. Kenttälän kirjassa on kuvitettu monia sellaisia paikkoja, jotka ovat todellisen elämän kannalta relevantteja tulemisen, menemisen tai olemisen kohteita, kuten kauppa, pankki, kioskki, puisto, tori jne.

Aletaan ja Jatetaan -kirjat vaikuttavat ulkoasultaan enemmän monistepinkkaa kuin kirjaa. Ensimmäisen osan vihreässä kannessa on kuva, jossa hienosti pukeutunut nainen on kirjakaupassa ja kysyy: ”Onko teillä sanakirjoja?” Kysymys on aika triviaali kirjakaupassa tehtäväksi, mutta onhan niitä tietysti kaikenlaisia pieniäkin kirjakauppoja. Toisen osan sinisessä kannessa on piirroskuva omenapuusta. Sen informatiivinen tai opiskelemaan houkutteleva arvo jäi ainakin minulta tavoittamatta, ellei kysymys ole suomen kielen tiedonpuusta, josta opiskelijan on valittavan kielen hedelmiä nautittavakseen.

Hämäläisen oppikirjasarjassa on sekä valokuvia että piirroksuvia. Ne on sijoiteltu kirjaan aika jaksottaisesti, sillä esimerkiksi ensimmäisessä osassa on kerran kahdenkymmenen ja kerran yli neljänkymmenen sivun jakso, jossa on vain monistemaista tekstimassaa ilman yhtään piristävää tai selventävää kuvaa. Kaikki kuvat ovat mustavalkoisia. Osa valokuvista on aika epätarkkoja. Jotkut kuvat on varustettu

aluksi omituisilta tuntuvilla kuvateksteillä. Esimerkiksi *Aletaan*-kirjan sivulla 93 on valokuva kolmesta hevosesta, jotka seisovat lumisella laitumella piikkilanka-aidan takana. Kuvan alla lukee: ”Kuvassa on hevosia. Kuinka monta hevosta kuvassa on? Kuvassa on kolme hevosta. Naapurilla on paljon hevosia.” Kuva ja kuvateksti eivät mitenkään liity kappaleen tekstiin. Ainoa syy kuvaan ja kuvatekstiin on kappaleessa käsitelty kielioppiasia. Tietenkin on kysymys monikon partitiivin opettamisesta ja siitä, että se ilmaisee epämääräistä määrää. Joka tapauksessa kuva ja sen teksti jäävät irrallisiksi muusta kontekstista, ja tarvitaan opettajaa selvittämään oppijalle, miksi kuvan höysteenä on lähes idioottimaiselta kuulostava teksti.

Suomalaisesta kulttuurista kuvat eivät välitä selkeää viestiä, eikä niitä varmaankaan ole valittu sitä tarkoitusta varten. Pakollinen saunakuva toki löytyy *Aletaan*-kirjan sivulta 35, ja jonkinlaista viestiä olosuhteista välittää se, että monessa ulkona kuvatussa valokuvassa on talvi ja runsaasti lunta.

Jatko-oppikirjan loppupuolella on yllättäen oikein valokuvien suma: kahdeksalla sivulla on 13 valokuvaa. Ne kaikki kuuluvat puheenaktivoimiseen tarkoitettuun tehtävään, jotka tässä kirjasarjassa kulkevat Jutellaan! –otsikon alla. Tehtävän anto on seuraava: ”Katsokaa seuraavilla sivuilla olevia kuvia ja sanokaa niistä jotakin. Käyttäkää lauseita, joissa on partisiippeja.” (s. 108). Ensimmäisen kuvan alla on mallivastaus: ”Kuvassa on kotitehtäväänsä kirjoittava tyttö” (s. 109.) Yhtäkkiä on siis ollut varaa uhrata monta sivua kuville, joista kuitenkin odotetaan vain yhden lauseen mittaisia tietyn kielioppiasian sisältäviä suorituksia tyyliin *kuvassa on lentäviä lokkeja* ja *tässä on aurattu tie*. Voiko tällaista harjoitusta edes pitää puheenaktivointina tai jutteluna? Sinänsä kuvien käyttäminen puheenaktivoimiseen on tietenkin mainio apuneuvo, mutta kannattaako yhdelle näinkin yksinkertaiselle tehtävälle uhrata monta sivua ja valokuvaa?

Suomea, ole hyvä! -kirjan ensimmäisen osan sinisävyisessä kannessa lipuu kaksi joutsenta aurinkoisena kesäpäivänä. Kannen on suunnitellut Janne Viikamo. Kuusi vuotta myöhemmin ilmestyneiden toisen ja kolmannen osan kansien suunnittelija Ylermi Lahti on pysynyt joutsenaiheessa. Kakkososan kansi on vihreäsävyinen ja kolmososan violetti. Näin ollen kirjat muodostavat selvästi ulkonaisiin seikoin tunnistettavan sarjan.

Suomea ole hyvä! -kirjan ensimmäisen osan kuvittaja on intialainen Nandan. Hänen mustavalkoiset piirroskuvansa liittyvät aina jollakin tavalla käsiteltävään

kappaleeseen tai kielioppiin. Osa niistä sisältää paljon yksityiskohtia, joten niitä voi käyttää puheenaktivoinnin pohjana. Ensimmäisessä osassa on myös mustavalkoisia valokuvia. Hajallaan sijaitsevat valokuvat esittävät lohilaatikkoa, pientä poikaa ja konditionaali-runon kirjoittanutta maahanmuuttajaoppijaa. Lisäksi ”Oletko kuullut Kalevalasta?” -niminen kappale on kuvitettu valokuvin Gallén-Kallelan Lemminkäisen äidistä, Savonlinnan oopperajuhlista, Sibelius-monumentista, Schjerfbeckin Toipilaasta, Helsingin rautatieasemasta, Marimekon housupuvusta, Luhdan hiihtoasuista ja Sarpanevan astioista sisältäen näin aimo annoksen suomalaista visuaalista kulttuuriympäristöä.

Jatko-osien kuvittaja on niiden kannetkin suunnitellut Ylermi Lahti. Hänen mustavalkoiset piirroskuvansa ovat aika samantyyppisiä kuin intialaisen Nandan ykkösosaan piirtämät. Lahden kuvat ovat kylläkin selvästi humoristisempia, ja niitä on runsaasti. Valokuvia ei jatko-osissa ole käytetty lainkaan.

Suomea, ole hyvä -kirjan kannesta ja ulkoasusta huomaa, että niihin on uhrattu ajatusta ja varmaan jonkin verran rahaakin. Yksi huono puoli on kuitenkin se, että opiskelijan täytettäväksi tarkoitetuissa tehtävissä on vastauksille jätetty aika vähän tilaa. Olen omassa työssäni huomannut, että varsinkin ne opiskelijat, jotka joutuvat opettelemaan aivan uuden kirjoitusjärjestelmän, tarvitsevat aluksi melko paljon tilaa, koska heidän käsialansa on niin suurta. Tietenkin tehtävät voi tehdä vihkoonkin, mutta etenkin täyttötehtävät olisi hyvä voida tehdä suoraan kirjaan. Väljempi taitto toki vaatisi lisää sivuja ja maksaisi enemmän, mutta saattaisi pedagogisesti kuitenkin olla hyvä ratkaisu.

Jos eivät suomen kielen oppikirjat yleensäkkään koreile kansillaan, ei sitä todellakaan tee Yrjö Laurannon *Elämän suolaa* -sarja. Kirjojen kannet ovat kauttaaltaan taivaan siniset, pakolliset tekstit on painettu mustalla ja kirjan nimeä kuvittaa alassuun ilmassa roikkuva suolasirotin, josta suolakiteet putoilevat kuin lumihiutaleet. Kirjan ensimmäistä osaa kuvittavat Tiina Miettisen silmättömät, suuttomat ja korvattomat ihmishahmot, jotka istuvat nojatuoleissa, juovat kahvia pöydän ääressä, kättelevät ja juoksevat raitiovaunuun. Lisäksi ensimmäisessä osassa on Javier Torresin piirtämät kuvat kirjan päähenkilöistä ja Eija Lehtosen erilaisia ilmoja kuvaavat kuvat. Kaikki piirtäjät ovat todennäköisesti harrastelijoita, joille ei ole tarvinnut maksaa ainakaan suuria tekijänpalkkioita. Kahden viimeksi mainitun kuvittajan piirroksissa on jotain persoonallisuutta ja ne sopivat hyvin tekstiyhteyteen, mutta ensin mainitut kuvat eivät

mitenkään tue tekstiä tai auta opiskelijaa oppimisessa tai edes ilahduta kauneudellaan. Kirjan toisessa osassa ei ole minkäänlaista kuvitusta. Koko kirjan ulkoasu huokuu sitä, että on yritetty selvittää mahdollisimman halvalla. Onneksi tekstityyppi on sentään luettavaa ja dialogien palstanleveys sen verran kapea, että kirja vaikuttaa edes jotenkin houkuttevalta.

Kenttälän *Kieli käyttöön* -kirjojen ensimmäisen osan kannessa komeilee suomalainen saaristomaisema ja toisen osan kanteen on kuvattu suomalainen maaseututaajama. Kansien kuvat ovat paljon yksityiskohtia sisältäviä valkoisella painettuja piirroskuvia, ensimmäisessä osassa kansien pohjaväri on sininen ja toisessa vihreä. Näin ollen ensimmäisen kirjan kansien värit on isänmaallisesti sini-valkoinen. Kansien piirroskuvat antava esimakua sisäsivujen kuvituksesta, joka on paljon yksityiskohtia sisältävää ja todellisuutta jäljittelevää. Osa kuvamateriaalista havainnollistaa kieliopin opetusta, osa on ”kuvasanakirjamateriaalia”. Varsinkin kuvasanakirjan osina toimivat kuvat ovat erittäin havainnollisia ja oppimista vankasti tukevia. Nämä sivut sisältävät yleensä 15-30 numeroitua kuvaa, joita kuvaavat suomenkieliset sanat annetaan sivujen alaosassa. Sanasivut on koottu aiheittain: yhdellä sivulla saattaa olla naisten vaatteita, toisella paikkoja, kolmannella ruokia, neljännellä verbejä jne. Kursseilla, joilla opettajalla ja kielenoppijoilla ei ole muuta yhteistä kieltä kuin suomi, tällainen kuvasanakirjamaisuus on loistava ratkaisu. Kirjaan ei sisälly minkäänlaista luettelomaista sanastoa, eikä sellaista ole julkaistu erillisenä vihkonakaan. Sanaston valinnassa Kenttälä kertoo kiinnittäneensä erityistä huomiota ennen kaikkea sanojen esiintymistiheyteen (*Kieli käyttöön* 1, 11.) Kirjat ovat kokonaan mustavalkoisia, ja valokuvia ei ole käytetty lainkaan. Kirjan kuvat palvelevat mainiosti kokonaisuutta, eikä niitä ole ripoteltu sinne tänne vain siksi, että oppikirjassa täytyy olla kuvia.

Kirjan taittoa on myös ajateltu. Tarkoitus on ollut se, että jokaisella A4-kokoisella sivulla on yksi kokonaisuus. Tosin sivun suuri koko ainakin toisinaan tekee teksteistä vaikealukuisen näköisiä. Etenkin suorasanaiset tekstit näyttävät raskailta, koska rivit ovat liian pitkiä ja ne on painettu melkoisen tiheällä rivivälillä. Kirjoja ei ole sidottu normaalisti, vaan sivut on yhdistetty toisiinsa rengasvihkomaisesti, mikä estää liimanidottujen kirjojen kohtalon: sivujen irtoamisen toisistaan.

Tutkimieni kirjasarjojen ulkoasun suunnitteluun ei ilmeisestikään ole riittänyt intoa tai rahaa lukuun ottamatta *Kieli käyttöön* -sarjaa ja *Suomea, ole hyvä!* -sarjaa. Missään oppikirjassa ei kuvia ole käytetty kulttuurin elävöittämiseen.

6 KULTTUURIKOMPETENSSIN RAKENNUKSET

6.1 Tiedot

6.1.1 Ympäristö ja maantuntemus

Löysin ulkomaalaisille tarkoitetuista suomen kielen oppikirjoista kolmenlaista ympäristöön ja maantuntemukseen liittyvää tietoa. Käsittelen ensin maantuntemukseen liittyviä ns. perustietoja, joihin ajattelen kuuluvan esimerkiksi tietojen Suomen maantieteellisestä sijainnista, asukasluvusta, vähemmistöistä, elinkeinoista ja uskonnosta. Toiseksi käsittelen luontoon ja vuodenaikoihin liittyvät tiedot ja kolmanneksi luonnonsuojelun.

Edellä määrittelemiäni perustietoja ei suomen kielen oppikirjoissa ole selkeän tietoisesti pyritty esittelemään, vaan kaikki tieto on säpäleistä, melkein kuin vahingossa kirjaan joutunutta. Esimerkiksi Hämmäläisen *Aletaan-* ja *Jatketaan-*kirjoista ei perustietoja löydy. Siellä kyllä kerrotaan, että Saanatunturi on yli 1 000 metriä korkea ja että Suomen korkeimman tunturin, Haltiatunturin korkeus on yli 1 300 metriä. Tunturit on oikein merkitty Suomen kartalle, mutta ainakin vuonna 1994 ilmestyneessä käytössäni olleessa 6. painoksessa Suomen naapurina komeilee vielä Neuvostoliitto (Jatketaan, 24). Tieto on siis hyvin satunnaista, ja se on joutunut oppikirjan sivuille aivan muista kuin tiedonvälitykseen tähtäävistä syistä.

Nuutisen kirjaa *Suomea suomeksi* analysoidessani kävi pian selväksi, että Nuutinen ei pyri jakamaan juuri minkäänlaista tietoa, vaan hän haluaa opettaa vain kielioppia ja sanastoa. Hän ei esipuheessaankaan väitä haluavansa antaa tietoja Suomesta ja sen kulttuurista. Siten ne vähäiset tiedot, joita annetaan, löytyvät satunnaisesti sieltä täältä. Partitiivin opiskelun lomassa esim. todetaan, että ”Suomen raha (rahayksikkö) on markka. Yksi markka on sata penniä.” (43.) Sivulla 56 mainitaan todella lyhyesti perinteiset kielivähemmistömmme suomenruotsalaiset ja saamelaiset.

Lepäsmä ja Silfverberg eivät kiirehti perusfaktojen antamista. Ns. perustiedot ilmaantuvat tekstiin vasta sivulla 194, alkeiskirjan toiseksi viimeisessä kappaleessa. Suomen ja Helsingin asukaslukujen ja maamme pinta-alan esittelemisen jälkeen tekijät ryhtyvät kumoamaan joitakin *Suomea* koskevia myyttejä. Suomi ei ole lähellä

pohjoisnapaa, se ei ole hirveän kylmä maa eikä Suomessa ole jääkarhuja. Samassa tekstissä käsitellään myös Suomen kaksikielisyys, saamelaiset ja eduskunta.

Laurannon kirjassa kaikki varsinaiset tekstikappaleet ovat puhekielisiä dialogeja, joissa käsitellään tavallisia arkipäivään liittyviä asioita, joten *Elämän suolaa* -kirjojen varsinaisista kappaleista ei löydy minkäänlaisia perustietoja. Laurannon kirjasarjan ideologiaan kuuluu, että jokaisen kappaleen tehtäväosassa on muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta tekstinyymmärtäminen. Tekstinyymmärtämisen kohteena on autenttinen sanomalehtiteksti, alkuun sanomalehden sisällysluettelo ja yksinkertaisia ilmoituksia, myöhemmin kokonaisia artikkeleita. Yksi lehtijutuista käsittelee Suomen väkilukua ja ulkomaiden kansalaisten määrää Suomessa. Mutta sekin on päivätty 13.4.1995, joten luvut ovat jo vanhentuneita.

Kirjasarjassa *Suomea ole hyvä!* on havaittavissa jonkinlaista pyrkimystä myös tiedonvälittämiseen. Tosin *Suomea, ole hyvä! 1* -kirjan avulla opiskelija saa ainoastaan tietää, että suomalaisia on neljä ja puoli kertaa vähemmän kuin perulaisia ja että Suomi on pinta-alaltaankin pienempi kuin Peru (164.) Kirjasarjan osat 2 ja 3 ovat ilmestyneet kuusi vuotta myöhemmin kuin ensimmäinen, ja se näkyy niiden sisällössä, jota on ehkä suunniteltu ainakin osittain katsomalla, mitä Yleisten kielitutkintojen aihepiireihin ja funktioihin kuuluu. *Suomea, ole hyvä! 2* on esimerkiksi tarkastelemistani oppikirjoista ainoa, jossa esitellään luterilaista uskontoa. Tekstissä käydään läpi kaste ja ehtoollinen, Isä meidän -rukous, Herran siunaus sekä kirkkovuosi (106-109). Vastapainoksi seuraavassa kappaleessa käsitellään islam, hindulaisuus ja buddhalaisuus. Vaikka uskonnon käsitteleminen voikin tuntua vaikealta ja vaaralliseltakin aiheelta, on se varsinkin syvästi uskonnollisten ihmisten mielestä mielenkiintoista. Uskonnollisille ihmisille on sitä paitsi tärkeää, että suomalaiset uskovat johonkin. Monelle uskonnottomuus on suurempi kauhistus kuin eri uskonto. *Suomea ole hyvä! 3* kunnostautuu vielä esittelemällä suomalaisia vähemmistöjä. Ensimmäisessä kappaleessa käsitellään suomenruotsalaiset, saamelaiset ja romanit (5-7).

Aivan erilaiselta vaikutti ensi alkuun Kenttälän lähestymistapa. Hänen *Kieli käyttöön* -kirjassaan kerrotaan jo kappaleessa 2 monia faktoja Suomesta. Suomi on melko suuri maa, jossa on yli 5 miljoonaa asukasta. Suomessa on paljon metsää ja yli 180 000 järveä. Suomessa on puhdas ilma ja siellä on kaksi virallista kieltä: suomi ja ruotsi. Sekin kerrotaan, että alle 6 % puhuu ruotsia. Pääkaupunki mainitaan nimeltä ja myös sen asukasluku ja ikä kerrotaan. Hieman erikoinen adjektiivi on valittu kuvaamaan

Helsinkiä, sillä kirjan mukaan se on rauhallinen, vaalea merikaupunki. (31.) Mutta siihen faktojen kertominen sitten jääkin ensimmäisessä osassa. Toisessa osassa Kenttälä palaa perustietoihin sivulla 30. Siellä on luettelomaisesti kerrottu tärkeimmät faktat, kuten pinta-ala, pituus, leveys, rajat, korkein kohta, järvet, pisin joki, asukasluku ja -tiheys, kielet, suurimmat kaupungit, uskonto ja pääelinkeinot. Mielenkiintoinen fakta maahanmuuttajalle on varmasti se, että noin 10 prosenttia Suomen pinta-alasta on järviä ja 65 % metsää. Se, että Suomen väestö on sekä geneettisesti että kielellisesti yhtenäinen (II, 91), on myös tärkeä tieto maahanmuuttajan kannalta, kun hän hahmottaa, minkälaiseen paikkaan hän on uutta elämänsä rakentamassa. Ongelmiakaan ei ole täysin unohdettu. Kenttälä mainitsee syrjäseutujen autioitumisen ja kaupunkien työttömyys- ja asunto-ongelmat. Kenttälä mainitsee myös Suomen vähemmistöt, saamelaiset ja romanit. Maahanmuuttajatkin vilahtavat tekstissä, kun Kenttälä kirjoittaa, että heitä on runsas prosentti väestöstä ja että eniten maahanmuuttajia on tullut Venäjältä, Virossa, Ruotsista ja Saksasta. (II, 91.)

Voi tietenkin kysyä, täytyykö suomen kielen oppikirjoissa olla ns. perustietoja ja jos täytyy, niin missä muodossa. Faktaluettelot eivät ainakaan ole omiaan aktivoimaan opiskelijaa omatoimiseen tiedonhankintaan, ja ainahan opettaja voi sopivassa kohdin tarjoilla erilaista tietoa opiskelijoille. Yleisissä kielitutkinnoissa kuitenkin edellytetään, että kokeeseen osallistuva osaa keskustella tai kirjoittaa tällaisista asioista, joten jotenkin niiden tulee sisältyä opetukseen.

Luonnosta puhutaan suomen kielen oppikirjoissa lähinnä vuodenaikojen yhteydessä. Vähemmän on kuitenkin kiinnitetty huomiota luonnon merkitykseen suomalaisille. Kenttälä muistaa kertoa oppikirjassaan, että suomalaisille luonto on aina ollut tärkeä. Suomalaisen tapa liikkua luonnossa sienestämässä, marjastamassa ja hiihtämässä ei välttämättä ole maahanmuuttajille itsestään selvää. Kenttälä antaa myös tärkeitä tietoja jokamiehenoikeuksista ja kalastusluvista. Ne ovat monesti maahanmuuttajan kummastuksen kohteena.

Myös *Suomea, ole hyvä!* -kirjassa käsitellään luontoa muutenkin kuin vuodenaikojen valossa. Sivuilla 132–134 on luontoaiheinen teksti, joka alkaa yleiselle totuudella: ”Luonto on Suomen rikkaus”. Kieliopissa opittavana asiana on monikon partitiivi, ja siksi teksti vilisee seuraavan tyyppisiä lauseita: ”Suomessa on vielä erämaita, villejä metsiä, rajuja koskia, tuhansia järviä ja laajoja, autioita seutuja, joista löytää rahoittavan yksinäisyyden.” Tekstin perusteella voi kyllä päästä keskustelemaan

siitä kulttuurisesta piirteestä, että luonto, sen suoma yksinäisyys ja rauha ovat suomalaisille hyvin rakkaita. Teksti on pääasiassa luontevaa ja yltyy suorastaan runolliseksi kuvatessaan ruskaa. ”Silloin luonto on täynnä kaikkia sateenkaaren värejä. Ruskan aikana luonto siirtyy kesästä syksyyn, valosta kaamokseen.”

Vuodenajat on aihe, joka esiintyy jollain tavalla kaikissa tutkimissani oppikirjoissa. Yleensä kirjoissa annetaan lyhyt luonnonkuvaus joka vuodenajasta. Esimerkiksi kevästä: Lumi sulaa. Luonto herää. Muuttolinnut saapuvat. Vihreä ruoho alkaa kasvaa. Omenapuut kukkivat (Suomea, ole hyvä, 70.) Nuutisenkin kirjasta löytyy vuodenaikojä käsittelyä tekstiä, mutta se on todella tylsä ja epäinformatiivinen. Esimerkiksi syksystä todetaan, että silloin ”sataa usein, ja silloin täytyy olla sisällä” ja kevästä riittää toteamus: ”Viime vuonna kevät tuli aikaisin” (110). Asuipa opiskelija sitten Suomessa tai muualla, niin tällaisesta tekstistä hän tuskin saa paljon irti. Tekstin ainoa funktio taitaa olla se, että sen avulla yritetään tehdä eroa ilmaisujen *talvella* ja *viime talvena* välille.

Kenttälän kirjasarjassa vuodenaajat opetetaan paljon yksityiskohtia sisältävien kuvien avulla, joiden alle on listattu 73 opetettavaa sanaa. Lisäksi kirjassa on suorasanaisten tekstiä. Suorasanaisten tekstissä kuvaillaan kullekin vuodenaikalle tyypillistä ilmaa ja sitä, mitä ihmiset tekevät. Vuodenaikojä ja sitä opiskellaan vasta kirjasarjan ensimmäisen osan sivuilla 162-166, aika myöhäisessä vaiheessa siis siihen nähden, kuinka tärkeä keskustelunaihe sää on suomalaisessa small talkissa.

Lepämaan ja Silfverbergin kirjassakin on pakollinen vuodenaikojä kuvaava teksti (92). Se on hyvin tyypillinen lajinsa edustaja, jossa mainitaan keväällä kukkaan puhkeavat kukat ja lehtiä saavat puut ja pensaat, kesän pitkät päivät uimisineen ja veneilyineen, syksyn ruska ja vesisateet, sekä talvien pimeys, lumi ja pakkanen.

Hämäläinen ei käsittele vuodenaikojä niin kuin edellä mainitut neljä kirjasarjaa. Vuodenaajat tulevat selkeästi esiin vasta *Jatketaan*-oppikirjassa, jossa on otteita Yrjö Metsälän kirjoittamasta Kilpisjärven luonnonkalenterista (28). Tarkoituksena on harjoitella numeraalien lukemista, mutta samalla tulee kerrattua kuukausien nimet, ja mikä parasta, teksti sisältää mielenkiintoista tietoa Lapin luonnonoloista. Uskoisin kenen tahansa suomen kielen opiskelijan mielestä olevan mielenkiintoista verrata keskenään esimerkiksi valoisuuden aikaa tammikuussa (2-4 tuntia) ja kesäkuussa (24 tuntia). Kiinnostavia ovat varmasti myös tiedot siitä, että kaamos alkaa marraskuun 25. päivänä ja että sen jälkeen ei aurinkoa näy ennen tammikuun 18. päivää, tai että

huhtikuussa voi hiihtää yölläkin ja että jäät lähtevät Kilpisjärvestä kesäkuussa. Suomen kielen taivutettuja numeroilmausten lukeminen ja sanominen on todella vaikeaa. En ole ihan varma siitä, onko sitä edes pakko opetella, vaikka asuisi pysyvästikin Suomessa. Ymmärrettävyyttä ei ainakaan haittaa se, että sanoo numerot perusmuodossaan ja järjestysluvutkin voi useimmiten sanoa peruslukuina ymmärrettävyyden kärsimättä. Oikeinhan se ei toki ole, mutta kyllä kieli menee solmuun useimmilta suomen kielen opiskelijoilta esimerkiksi toukokuun tietoja lukiessa (numerot on tietenkin varsinaisessa tekstissä kirjoitettu numeroilla, ei kirjaimilla): Valoisaa *kahdestakymmenestä kahteenkymmeneenneljään* tuntia. Keskiyön aurinko näkyy *kahdennenkymmenennen-toisen* päivän jälkeen. Hyvät hiihtokelit jatkuvat. Paras pilkkikalastusaika. Lämpötila plus *kahdestakymmenestä* miinus *viiteentoista* astetta.

Laurannon oppikirjassa vuodenaikojen käsittely poikkeaa selvästi muista oppikirjoista. Laurannon oppikirjassa aihe tulee esiin jo ensimmäisen osan kappaleessa kolme. Samassa kappaleessa käsitellään vuodenaajat ja sää. Koska Laurannon kirjan tekstit ovat pääsääntöisesti dialogeja, niin tässäkin tapauksessa opiskelijat oppivat sen, miten säästä puhutaan, eikä heille anneta suorasanaista tekstiä vuodenaikojen eroista. Sellaisen voi toki teettää opiskelijoilla, kun ensin on sääkarttojen avulla opittu puhumaan säästä eri vuodenaikoina.

Vuodenaajat voi kuulostaa aika triviaalilta aihepiiriltä integraation kannalta, mutta tarkemmin ajateltuna näin ei ole. Kulttuurisesti orientoitunut opettaja voi tässä yhteydessä ottaa esille vuodenaikojen vaihtelun vaikutuksen suomalaiseen ihmiseen. Opiskelijat ovat kyllä usein kulttuurisesti valppaampia kuin opettaja ja huomaavat itsekkin, kuinka kesäsuomalainen poikkeaa talvisuomalaisesta. Varsinkin ensimmäistä vuottaan Suomessa asuva aikuinen kiinnittää huomiota tähän ilmiöön ja keskustele siitä mielellään jonkun suomalaisen kanssa.

Ainoa kirja, jossa puhutaan myös luonnonsuojelusta, on Kenttälän *Kieli käyttöön*. Tosin Silfverbergin jatko-oppikirjassa on lyhyt kolmen repliikin dialogi, jossa käsitellään Itämeren tilaa (40). Dialogi on huippuesimerkki täysin kontekstista irrallisesta tekstipalasta, joka ei varmastikaan aukene opiskelijalle ilman aikamoisia selityksiä. Myös sivulla 106 on lyhyt dialogi, jonka otsikkona on luonnonsuojelu, mutta sen päätarkoituksena on opettaa abessiivia ja siksi siinä todetaankin, että ”luonnonsuojelijoita ihmiskunta varmasti tuhoaisi pian itsensä”. Kenttälän kirjasarjan toisessa osassa on suorasanaisten teksti, joka on otsikoitu Ihminen ja luonto. Tässä

suorastaan kantaa ottavassa tekstissä perätään jokaisen yksilön vastuuta luonnosta. Kenttälä kirjoittaa, että ”kuluttamalla ja erilaisia tuotteita ostamalla vahingoitamme luontoa” (224). Hapan sade, vesien, ilman ja maaperän saastuminen sekä uhanalaiset lajit käsitellään myös. Passiivin konditionaali on ujutettu tekstiin siten, että Kenttälä luettelee useita asioita, jotka *tehtäisiin* eri tavalla, jos ympäristötiedot vain *esitettäisiin* meille oikealla tavalla. Jätteet *lajiteltaisiin*, metalleja *ei heitettäisi* roskiin, *elettäisiin* yksinkertaisemmin, *pyrittäisiin* säästämään energiaa jne.

Kenttälän voimakkaan luonnonsuojelullinen teksti herättää varmasti helposti keskustelua opetustilanteessa. Aihekin on todella tärkeä sekä yleismaailmallisesti että suomalaisen kulttuurin ymmärtämisen kannalta. Eiväthän kaikki suomalaiset ole vihreitä ekoihmisiä, mutta luonnonsuojelullinen ajattelu on kuitenkin jo läpäissyt yhteiskunnallisen keskustelun maassamme. Monet maahanmuuttajat tulevat maista, joissa ei ole varaa eikä kiinnostusta ajaa luonnonsuojeluasioita. Esimerkiksi joukkoliikenteestä ja yksityisautoilusta puhuttaessa maahanmuuttajat argumentoivat, että yksityisautoilu säästää aikaa ja on vaivatonta, kun taas joukkoliikenne on hyvä niille, joilla ei ole varaa omaan autoon. Monelle maahanmuuttajalle ei tule edes mieleen, että saastuminen voisi olla yksi argumentti joukkoliikennekeskustelussa. Suomalaiselle saastuminen taas on selkeä argumentti, oli hänen mielipiteensä joukkoliikenteestä tai yksityisautoilusta mikä tahansa. Tämä on yksi esimerkki syntymäkulttuurimme vaikutuksesta siihen, miten me hahmotamme maailman ympärillämme.

6.1.2 Jokapäiväinen elämä

Tässä jaksossa käsittelen sellaisia jokapäiväiseen elämään liittyviä asioita, joita oppikirjojen sivuilta löytyi ja jotka eivät ole asumiseen, työhön tai terveyteen liittyviä tietoja eivätkä ostamisen, tilaamisen, asioimisen tai vierailemisen taitoja, joita käsittelen myöhemmin. Oppikirjoista löytyi seuraavia jokapäiväiseen elämään liittyviä aihepiirejä: ruoka, siivous, rahahuolet, koulu, lastenkasvatus, avioero, harrastukset, loma ja kesämökkeily sekä juhlat. Nämä aihepiirit kattavat hyvin jokapäiväisen elämän kirjon, mutta vain siivous ja lomailu ovat aiheita, jotka esiintyvät viidessä kuudesta tutkimastani oppikirjasarjasta. Muutamat erittäin tärkeät aiheet, kuten koulutus ja

lastenkasvatus ovat suorastaan harvinaisuuksia. Jaksosta tuli niin pitkä, että jaoin sen kahteen osaan: 1) arki ja 2) vapaa-aika. Lisäksi oppikirjoista on selvästi huomattavissa yksi tavallinen tekstityyppi: tavallisen päivän kuvaus. Analysoin tätä tekstityyppiä arki-jakson lopussa.

6.1.2.1 Arki

Neljässä tutkimistani oppikirjasarjoista käsitellään jollakin tavalla **suomalaista ruokaa**, niistäkin kahdessa vain ohimennen. Se on mielestäni yllättävää, koska ruoka on yksi kulttuurin selkeimmistä pintailmiöistä ja sen luulisi nousevan helposti mieleen, jos haluaa esitellä oman maansa kulttuuria. Ruoka on opiskelijoiden mielestä mielenkiintoinen aihe. Uskon, että monet opettajat käsittelevät aihetta, vaikkei se oppikirjoissa esiintyisikään. Oman maansa reseptin esitleminen on oiva puheharjoitus jo kielen opiskelun alkuvaiheissakin. Suomalaista ruokaa käsitellään Kenttälän ja Nuutisen oppikirjoissa sekä *Suomea ole hyvä! 3* -kirjassa. Kenttälä kirjoittaa seuraavasti:

Suomalainen keittiö on saanut vaikutteita sekä idästä että lännestä. Suomalaisia erikoisuuksia lienevät mm. hirvenpaisti, poronkärstys, graavilohi, savusilakka, lipeäkala, silli, rapu, made, muikku, mäti, siika, mustikka, puolukka, lakka eli hilla, karpalo, pihlajanmarja, ruisleipä, pulla, kalakukko, mämmi, sima, tippaleipä ja karjalanpiirakka. Länsisuomalaisia ruokia ovat esimerkiksi erilaiset laatikot ja keitot. Karjalanpaisti, sieniruuat, erilaiset piirakat ja kalakukko ovat peräisin Itä-Suomesta. Aamiainen on yleensä runsas: puuroa, muroja, leipää, juustoa, leikkeleitä, kahvia tai teetä. Lounas on kello 11:n ja 13:n välillä. Kouluissa lapset saavat lämpimän maksuttoman aterian. Ilta-aterian suomalaiset syövät yleensä kello 17-18. Ruoan kanssa suomalaiset juovat maitoa, piimää tai vettä. Suomalaiset juovat todella paljon kahvia. Kahvin kulutus on maailman huippuluokkaa. (II, 91.)

Nuutisen ruokaa käsittelevä teksti alkaa maininnalla siitä, että suomalainen keittiö ei ole yhtä kuuluisa kuin ranskalainen tai italialainen tai venäläinen keittiö (II, 25). Suomalaisina erikoisuuksina hän mainitsee kalakukot ja karjalanpiirakat. Nuutisen kirjan vanhanaikaisuudesta kertoo väite, että Suomessa syödään yleensä melko yksinkertaista ruokaa: perunoita, leipää, maitoa ja piimää. Lopuksi Nuutinen innostuu antamaan yhden reseptinkin. Kyseessä ovat letut, jotka ovat ainoa ruoka, jonka hän oppikirjan tekstin mukaan osaa tehdä. Vielä lyhyemmin aiheen kuittaa Silfverberg, joka suomalaisten elämäntapojen muutoksia kuvatessaan toteaa, että suomalaisen

ruokakulttuurin kansainvälistyessä ”perinteinen läskisoosi on vaihtunut pizzaan ja kebabiin” (Suomen kielen jatko-oppikirja, 120).

Suomea ole hyvä! 3 -kirjassa (47–49) kerrotaan, että Suomen voi jakaa kolmeen ruokaperinnealueeseen, läntiseen, itäiseen ja saamelaiseen ruokakulttuuriin. Siinä pohditaan, mitä vaikutteita suomalaiset ovat saaneet Venäjältä ja mitä Ruotsista. Lisäksi annetaan kuusi reseptiä, joiden avulla maahanmuuttaja voi halutessaan pyöräyttää perheelleen vaikkapa makkarapataa tai poronkärjistystä.

Kenttälän ensimmäisestä kirjasta löytyy kotoista ruokailutilannetta kuvaava teksti sivulla 212. Se on otsikoitu *Ruoka on valmista!* ja siinä kerrotaan sunnuntairuokailusta. Isä ja äiti laittavat yhdessä ruokaa ja Anneli kattaa pöydän. Seuraavaksi esitellään tyypillisiä ruokailurepliikejä, kuten

- Syömään!
- Kuka haluaa leipää?
- Minä en tykkää riisistä!
- Mm, tämä on hyvää.

Lopuksi äiti ja Anneli korjaavat pöydän. Mihinkähän isä katosi? Joka tapauksessa tekstissä on juuri sellaisia arkipäiväisiä ilmauksia, joita ruokailutilanteessa käytetään. Suomalaisen perheen arki tulee lähelle maahanmuuttajaa, vaikka hän tuskin joutuu/pääsee syömään suomalaisen perheen kanssa – ellei hän satu olemaan naimisissa suomalaisen kanssa.

Oppikirjojen tekstien perusteella **siivous** tuntuu olevan suomalaisten arjessa ruokaa tärkeämmässä asemassa. Sitä nimittäin harrastetaan kaikissa tutkimissani oppikirjoissa paitsi Nuutisen *Suomea suomeksi* -kirjassa.

Kirjassa *Suomea, ole hyvä!* 1 Mäkiset siivoavat. Kun kaikki siivouspäivän askareet on tekstissä kuvattu, ne on vielä koottu listaksi malliin:

- matot viedään ulos, hakataan ja tuuletetaan
- asunto imuroidaan
- pyykit pestään
- lattiat pyyhitään
- jne. (103.)

Hetken ehdin hämmästellä, että opetetaanko tässä maahanmuuttajia elämään siististi, mutta pian kieleen analyttisesti suhtautuva minäni alkoi epäillä, että kysymys on passiivin opetuksesta. Käänsin sivua ja huomasin olleeni oikeassa. Juuri ja juuri tekstin sisällöstä selvää saava maahanmuuttajalta saattavat kieliopin opetuksen tarpeet jäädä huomaamatta.

Hämäläisen *Aletaan*-kirjassa on *Siivouspäivän keskusteluja* -niminen kappale, jossa pestään ikkunat, tuuletetaan vaatteet, järjestetään keittiön kaapit, imuroidaan lattiat, viedään tyhjät pullo kauppaan ja vanhat lehdet ulos. Keskustelut johdattavat passiivin perfektin opiskeluun kahvitaukoluokasahdusten ”nyt ikkunat on pesty ja vaatteet tuuletettu” (164) avulla. *Jatketaan*-kirjassakin siivotaan, tällä kertaa talon komerot ja vintti. Nyt siivoajina ovat Tuula ja hänen anoppinsa, joten siitä ihmeellisyydestä, että jotkut suomalaiset miehet siivoavat, ei päästä keskustelemaan, ellei opettaja itse keskustelua aloita.

Kenttälänkin kirjassa siivotaan. On perjantai-ilta ja Marko tulee töistä kotiin. Hän alkaa lukea sanomalehteä, mutta se ilo loppuu lyhyeen, sillä Laurakin tulee kotiin ja komentaa Markon siivoamaan. Komenteleva nainen löytyy myös Laurannon kirjasta. Energinen Eija pakottaa Mikon siivoamaan keskellä yötä syntymäpäiväkutsujen sotkut:

Eija: Voi että täällä on kauhea sotku.

Mikko: Me voidaan siivota aamulla. Mennään nyt nukkumaan.

Eija: Höpö höpö! Me siivotaan nyt heti!

Mikko: Eija, ole kiltti. Tänään on mun synttärät.

--

Eija: No niin Mikko. Töihin!

Mikko: Okei. Sä olet pomo.

(Elämän suolaa 1, 152–153.)

Kokemukseni mukaan tämä elävä dialogi huvittaa yleensä maahanmuuttajia. Sen kautta päästään myös keskustelemaan miesten ja naisten rooleista suomalaisessa kulttuurissa. Joitakin hyvin patriarkaalisisista kulttuureista muuttaneita miehiä teksti on kauhistuttanut, mutta kyllä heidänkin on syytä olla tietoisia suomalaisessa yhteiskunnassa vallitsevista arvoista, vaikkapa sitten tällaisen karrikoivan tekstin välityksellä.

Silfverbergin jatko-oppikirjasta löytyy esimerkki siitä, kuinka kankeaa siivousdialogia syntyy silloin, kun väen väkisin käytetään yleensä vain kirjoitetussa kielessä esiintyviä rakenteita:

- No niin. Miten jaamme työt? - Sinä voisit ravistella matot. Minä imuroin ja pyyhin pölyt Riitan pestessä kylpyhuonetta. - Joo, hyvä. Ja ravisteltuani matot voin ryhtyä laittamaan meille ruokaa. (83.)

Rahahuolet ovat päässeet vain Kenttälän kirjan sivuille. Jatko-osassa Liisa ja Timo käyvät läpi kaikki laskut, jotka heidän täytyy maksaa ja tulevat siihen tulokseen, että heidän on pakko lainata Liisan isältä tuhat markkaa, jotta he selviävät. Marko ja

Laurakin keskustelevat rahasta. Heillä on kiistaa siitä, voiko Laura mennä kampaajalle, kun heillä on vain 800 markkaa jäljellä ja seuraavaan palkkapäivään on vielä viisi päivää. Näiden tekstien aihepiiriä voisi jatkaa yhdessä puhumalla perheen taloudesta, laatimalla budjetteja ja vaikka vertailemalla lähikauppojen hintoja. Maahanmuuttajien ei ole aina helppo tottua rahankäyttöön uudessa kotimaassaan. Toisaalta on tietenkin varottava tätimäistä ohjaamista, sillä se voi olla myös loukkaavaa.

Suomalaisen **koulujärjestelmän** esittely on päässyt vain Kenttälän ja Lepäsmä & Silfverbergin kirjoihin. Asialliseen ja perinpohjaiseen tyyliin Kenttälä on ratkaisut asian kahdella erityyppisellä tekstillä. Ensin 14-vuotias Anu kertoo koulupäivästään. Samalla sivulla on myös Anun lukujärjestys. Teksti on luonnollista ja sujuvaa puhekieltä, ja sen avulla pääsee jopa kurkistamaan murrosikäisen koululaisen maailmaan. Aiheen käsittely jatkuu kaaviokuvalla suomalaisesta koulujärjestelmästä ja lyhyellä selventävällä asiatekstin kappaleella.

Lepäsmä ja Silfverbergin kirjassa kerrotaan että Suomi on koulutusyhteiskunta, ”mikä tarkoittaa, että Suomessa ihmiset arvostavat koulutusta” (106). Kirjan päähenkilö Kaisa haluaa parantaa saksan kielen taitoaan ja siksi hän ilmoittautuu viikonloppukurssille. Kurssi järjestetään Tampereella, jonne Kaisa matkustaa junalla. Hän yöpyy hotellissa. Maahanmuuttajalla itsellään on tuskin varaa tämänkaltaiseen ylellisyyteen – ainakaan siinä vaiheessa, kun hän vasta opiskelee suomea – mutta onhan sekin tieto, että joillakin suomalaisilla on siihen mahdollisuus.

Koulutuksen käsittelyssä Kenttälän ottama askel on mielestäni oikean suuntainen. Maahanmuuttaja, jolla on lapsia suomalaisessa koulussa, tarvitsee tietoa koulutusjärjestelmästä. Sekä vanhempien että lapsien integroituminen suomalaiseen yhteiskuntaan integroituminen edellyttää sitä, että koko perhe voi ainakin pääosin hyväksyä ne arvot ja asenteet, jotka suomalaisessa koulumaailmassa vallitsevat, eikä niitä voi hyväksyä, jollei ole niistä edes tietoinen. Monien maahanmuuttajien on vaikea hyväksyä nykykoulun löysää kurinpitoa. Jos vanhemmat eivät pidä koulun tavoitteita oikeina, lapset jäävät vaikeaan ristiriitatilanteeseen, jossa heidän perheensä ja ympäröivän yhteiskunnan arvot ja odotukset eroavat toisistaan liian paljon.

Suomalainen **lastenkasvatus** yleensäkin on monille maahanmuuttajille ihmetyksen aihe. He hämmästelevät suomalaisten tapaa kasvattaa lapsia – monen maahanmuuttajan mielestä suomalaisilla on tapana olla kasvattamatta lapsia. Monessa kulttuurissa esimerkiksi vierailulla lapset eivät saa puhua silloin, kun vanhemmat

keskustelevat. Vielä enemmän hämmästelävää riittää siinä, että Suomessa on laissa kielletty lasten ruumiillinen rankaiseminen. Tällaisten kovin erilaisten tapojen ja normien tiedostaminen on erittäin tärkeää maahanmuuttajalle, jotta hän osaisi elää uudessa kulttuurissa niin, ettei perheelle koidu ylimääräisiä vaikeuksia. Olen kerran sivusta seurannut tapausta, jossa oltiin jo lähellä maahanmuuttajalasten huostaanottoa, koska perheen isä ei suostunut ymmärtämään, ettei hän saa kasvatusmielessä lyödä lapsiaan. Tällaisissa tapauksissa kai ainoa mahdollisuus on vedota fraasiin ”maassa maan tavalla”, vaikka juhlapuheissa sitten hymistelläänkin sitä, kuinka erilaisten kulttuurien on mahdollista elää rauhassa rinta rinnan toistaan rikastuttaen.

Vanhempien ja lasten suhteista päästään keskustelemaan Kenttälän *Kieli käyttöön* -kirjan sivun 80 mainion pikkudialogin jälkeen. Timo ei jaksanut syödä kaikkea ruokaa, eikä hän halua mennä ulos, vaikka on kaunis ilma, sillä telkkarista tulee lastenohjelmia. Tässä dialogissa äiti ei pakota syömään kaikkea ja antaa Timon katsoa vähän aikaa telkkaria, sillä ehdolla, että Timo sen jälkeen vielä menee ulos. Loppuratkaisu jää avoimeksi, sillä Timo sanoo, että hänen lempiohjelmansa jälkeen tulee toinen tosi hyvä ohjelma, joka ei kestä kuin puoli tuntia. Dialogi päättyy Timon repliikkiin: ”Äiti, ole kiltti! Edes vähän aikaa!” Tästä pääsee hyvin aloittamaan keskustelun lastenkasvatuksesta esim. kysymällä, miten kukin vastaavassa tilanteessa menettelisi.

Puolet tutkimistani oppikirjoista sivuuttaa lapset tyystin: heitä ei ole olemassa Laurannon, Nuutisen ja Lepäsmaa & Silfverbergin kirjoissa. Hämäläisen kirjoissa ja Suomea, ole hyvä! -kirjoissa ihmisillä sentään on lapsia, mutta lastenkasvatuksesta ei puhuta mitään. Hämäläisen *Aletaan-* ja *Jatketaan-*kirjojen Virtasilla on kolme lasta lapset, jotka ”kirjoittavat usein isoäidille ja isoisälle Lappeenrantaan (*Aletaan*, 99).

Opiskelija pääsee sukeltamaan vähän syvemmälle suomalaiseen arkeen Kenttälän kirjasarjan ensimmäisen osan sivulla 78, jossa Matti ja Raimo vaihtavat kuulumisia. Käy ilmi, että Raimolla ei mene oikein hyvin vaimonsa Marian kanssa, sillä Raimo on liian paljon poissa kotoa töiden takia. Kun Raimo tulee kotiin ja sanoo hei, Maria ei vastaa eivätkä he enää syö yhdessä. Raimo istuu yksin keittiössä, ja Maria imuroi tai pesee pyykkiä. Matti ehdottaa, että Raimo veisi Marian viikonloppuna syömään ja tanssimaan, mutta Raimo sanoo, ettei se käy, sillä hänellä on viikonloppuna seminaari Joensuussa. Tällaisen dialogin pohjalta pääsee jo mainiosti keskustelemaan suomalaisista arvoista ja vertaamaan niitä maahanmuuttajien arvoihin. Poikkeuksellista

tässä dialogissa on se, että suomalaisia ei esitetä siinä valossa, että heillä kaikki sujuu aina loistavasti. Joka toinen suomalainen avioliitto päättyy nykyään **avioeroon** ja sen voisi ottaa reilusti esiin oppikirjoissa, sillä sekin on tietoa suomalaisesta kulttuurista.

Kenttälän kirjassa siis vilahtaa avioeron mahdollisuus. Nuutisen ja Lepäsmä & Silfverbergin kirjoissa sinkkunaiset vaihtavat jatkuvasti poikaystävää. Poikkeuksellisia ovat Laurannon kirjat, joissa riidellään ja sovitaan, ollaan mustasukkaisia ja erotaan, huippuesimerkkinä viisikymppinen Kirsti, joka kirjasarjan toiseksi viimeisessä kappaleessa menee naimisiin kuudetta kertaa.

Mielenkiintoista **lisävalaistusta suomalaisten arkeen** luo Kenttälän kirjasarjan jälkimmäisen osan teksti, jonka otsikko on ”Elämää ennen”. Siinä kerrotaan suomalaisten arjesta 1800-luvulla ja vähän sitä ennenkin. Selväksi tulee työntöön raskaus, naisten ja miesten töiden erottelu sekä se, että lapset totutettiin jo varhain työntekoon eikä koulunkäynti ollut tavallista. Erikoista väriä maahanmuuttajan Suomi-kuvaan tuo varmaan seuraava lause: ”Aikaisemmin vieraille ei tarjottu kahvia ja pullaa, kuten nykyään, vaan viinaa, joka poltettiin itse kotona.” (145)

Hyvin yleinen tekstityyppi suomen kielen oppikirjoissa on ”tavallisen” päivän kuvaus. Vain Lauranto ei ole sellaista kirjaansa laatinut. Kenttälällä tällaisia tekstejä tai harjoituksia on ainakin viisi (Kenttälä I, 24, 63, 77, 143–144, 185). Niistä ensimmäinen toimikoon ensimmäisenä esimerkkinä tästä tekstityypistä:

Aamulla aurinko nousee. Herätyskello soi, ja minä herään. Minä nousen heti ylös. Kello on 6. Päivällä minä olen työssä toimistossa. Työssä on taas kova kiire. Puhelin soi monta kertaa. Minä olen työssä noin 8 tuntia. Illalla minä olen kotona. On paljon aikaa. Puhelin ei soi. Minä istun nojatuolissa ja katson televisiota. Televisiossa on tänään jalkapallo-ottelu ja monta asiaohjelmaa. Yöllä minä nukun. Ulkona on pimeä. Ikkuna on auki. Sänky on pehmeä ja lämmin. Minä nukun yleensä tosi hyvin. (24.)

Myös Lepäsmä ja Silfverbergin kirjassa on useita tavallisen arjen kuvauksia (esim. sivuilla 35 ja 73). Nuutisen tavallisen arjen kuvaus on dialogi, jossa toinen kysyy toiselta, mihin aikaan hän herää ja mitä hän syö ja tekee aamulla, päivällä ja illalla (I, 70). Hämäläisen *Aletaan*-kirjassa on Annin päivän kuvaus sivulla 68. *Suomea ole hyvä* -kirjassa on imperfektin opettamisen yhteydessä tavallisen arjen kuvaus, joka opiskelijan pitää muuttaa imperfektiin. Se kuuluu näin:

Nousen ylös hyvin aikaisin. En syö aamiaista kotona, koska minulle ei ole aikaa. Lähden kotoa klo 7.30. Luen aamulehden raitiovaunussa. Työni alkaa klo 8.00. Koska minulla on paljon työtä, minun täytyy olla ahkera. Aamukahvin aikana juon kupin kahvia ja syön pasteijan. Sitten työ jatkuu. Lounastauolla syön nopeasti ja sitten käyn pankissa. Iltapäivällä osastollamme on

kokous. Minä kuuntelen tarkasti. Työn jälkeen tapaan kaksi kaveriani. Menemme yhdessä ravintolaan ja juomme pari olutta. Kotimatalla käyn ruokakaupassa. Ostan leipää, juustoa, kinkkua, kurkkua ja tomaattia. Kun tulen kotiin minulla on nälkä. Juon teetä ja syön voileivän. En lue kirjaa, koska televisio-ohjelma on mielenkiintoinen. Avaan television ja katselen amerikkalaista kauhuelokuvaa. Elokuvan jälkeen menen nukkumaan ja näen painajaisunta.

Oi tätä suomalaisen arjen tylsyyttä! Siinä siis herätään, syödään aamiaista, käydään töissä, jossa on aina kiire, käydään kaupassa, mennään kotiin, valmistetaan ruokaa, katsotaan televisiota ja mennään nukkumaan. Ainoat päivän piristykset ovat se, että ostetaan talvisaappaat tai nähdään painajaisunia. Epäilen kovin tällaisten tekstien tarpeellisuutta suomen kielen oppikirjoissa. Toki tällaisia voi kirjoituttaa opiskelijoilla heidän omasta arjestaan jo alkeiskurssilla esimerkiksi vuorokaudenaikoja tai kellonaikoja opiskeltaessa.

6.1.2.2 Vapaa-aika

Yllättävän vähän suomen kielen oppikirjoissa on käsitelty **harrastuksia**. Kenttälän kirjan alkuosan peruskysymyksiin ei kuulu kysymys: Mitä sinä harrastat. Ensimmäisen kerran harrastukset tulevat esille toisen osan sivulla 162. Silloinkin puhutaan vain jonkun Katrin veljestä, jonka nimi on Markus ja joka harrastaa kilpapurjehdusta.

Lepäsmä ja Silfverberg vain sivuavat aihetta viiden repliikin dialogilla harrastuksista. Motiivina dialogille on se, että edellä on juuri opetettu verbaalisubstantiivin tekemistä. Siksi harrastuksina on sellaisia kuin nukkuminen, luisteleminen, marjastaminen, sienestäminen, uiminen ja käveleminen.

Nuutisen kirjan päähenkilöllä Liisalla on kirjan mukaan paljon hyviä harrastuksia. Hän harrastaa kirjallisuutta (”Liisan kirjahyllyssä on paljon mielenkiintoisia kirjoja.”) ja ristisanatehtäviä. (I, 143.) Kappaleessa opiskellaankin monikon partitiivia eikä niinkään eri harrastusten nimityksiä. Hämäläisenkään kirjoissa ei harrasteta.

Vastapainoksi neljälle edelliselle kirjasarjalle *Suomea, ole hyvä!* 3 -kirjassa harrastetaan kokonaisen kappaleen verran. Suorasanainen teksti on otsikoitu *Suomalaisia harrastuksia* ja siinä esitellään tai lyhyesti mainitaan lukeminen, matkustaminen, liikunta, urheilu, musiikki, kodin ja puutarhan hoito, marjastaminen, sienestäminen, television katselu, kielet, käsityöt, lottoaminen, metsästys ja kalastus (29–33). Etenkin kaksi viimeistä käsitellään perusteellisesti, ja niiden yhteydessä opetetaan lintujen,

villieläinten ja kalojen nimiä. Teksti on kovin oppikirjamaista. Maahanmuuttajalle tärkeitä tietoja välittyy kuitenkin esim. kirjastojen käytöstä. Tehtäväosassa opiskelijaa kehoitetaan kertomaan kotimaansa suosituimmista harrastuksista. Harrastukset ovat vähän samanlainen asia kuin ruoka. Niiden avulla pääsee vertailemaan eri kulttuureita pintatasolla, eivätkä harrastukset helposti nosta suuria, ristiriitaisia tunteita. En kuitenkaan pidä harrastusten käsittelyä tällä tavalla kovin tärkeänä integraation kannalta. Paljon tärkeämpää on osata kertoa omista harrastuksistaan ja kysellä muiden harrastuksia. Tällaiseen kommunikaatiovalmiuteen tähtää Lauranto ottamalla harrastukset esille jo kirjasarjansa ensimmäisessä kappaleessa.

Lomailu ja kesämökit ovat tavallisia oppikirjatekstien aiheita. Vain Laurannon kirjasarjassa kesämökkejä ei mainita ja lomatkin tulevat esiin lähinnä paikallissijojen harjoittelun yhteydessä. Suomalainen elämäntapa tulee mukavasti valotettua Hämmäläisen *Aletaan*-kirjassa. Siinä kahdeksan suomalaista kertoo muutamalla rivillä, minkälainen heidän kesälomansa oli ollut. Yksi vietti aikaansa kesämökillä, toinen vieraili nuoruuden kotikaupungissaan, kolmas Helsingissä ja neljäs ulkomailla. Viidennen raukan loma meni pilalle sairastelujen takia, kuudes osallistui yliopiston pääsykokeisiin, seitsemäs oli koko kesän töissä hankkiakseen rahaa opiskelua varten ja kahdeksas istuskeli rahanpuutteessa kotona katsomassa televisiota. Pari kertaa hän sentään pääsi kaljalle kavereiden kanssa. Kulttuuritietoa maahanmuuttajalle antaa kesämökillä olleen kertomus: ”Olin paljon ulkona: kävelin, uin, soudin, keräsin marjoja. Usein istuin rannalla ja katselin järvelle.” (125.) Kovin suomalaista mutta monelle maahanmuuttajalle vierasta.

Kenttälän oppikirjan toisessa osassa (141) Liisa kertoo viikonlopusta kesämökillä. Kaikki puuhailu on aika perinteistä: edellisenä iltana pakataan auto, että aamulla päästään lähtemään nopeasti. Matkalla pysähdytään pitämään taukoja, perillä pilkotaan puita, lämmitetään sauna, kannetaan vedet saunaan, uidaan, juodaan olutta, grillataan ja lasketaan verkot veteen, marjastetaan, istutaan nuotiolla ja ahdistutaan itikoista. Kesämökki-sanaa ei kyllä mainita eikä sitä ilmiönä selitetä.

Kesämökkikulttuurin vieraus maahanmuuttajille tuli selvästi esille eräällä jatkokurssilla. Olin laatinut sanastotehtävän, jossa tekstin aukkoihin sanalistasta piti valita sopiva sana. Sanalistassa olivat muun muassa sanat loma, kesämökki ja leirintäalue. Tehtävä alkoi näin:

Ihanaa! Kohta on kesä ja meidän perhe lähtee _____. Emme ole vielä päättäneet menemmekö vain _____ vai teemmekö jotain muuta hauskaa.

Monet opiskelijoistani valitsivat jälkimmäiseen kohtaan sanan leirintäalue, vaikka olimmekin vasta vähän aikaa sitten puhuneet suomalaisten kesämökkeilystä. Se vaihtoehto, joka minulle oli itsestään selvä, ei ollut selvä ryhmäni opiskelijoille.

Vaihtoehtoisia suomalaisia lomanviettotapoja Kenttälä esittelee kertomalla ihmisistä, jotka matkustavat junalla ympäri Eurooppaa ja yöpyvät nuorisohotelleissa. Lepäsmaan ja Silfverbergin oppikirjassa kerrotaan perheen automatkasta Eurooppaan: matkaan lähdetään Ruotsin ja Tanskan kautta ja takaisin palataan Baltian kautta. Samassa kirjassa myös purjehditaan usein.

Suomalaiset juhlapyhät esitetään tavallisimmin passiivin opetuksen yhteydessä. Näin tehdään neljässä oppikirjasarjassa kuudesta. Miespuoliset kirjoittajat Lauranto ja Nuutinen eivät ole esitelleet juhlapyyhiä mitenkään kattavasti. Ne mainitaan vain ohimennen joissakin dialogeissa. Juhlapyhät ja passiivi sopivat mainiosti yhteen, mutta huono puoli on se, että juhlien käsittely siirtyy aika myöhäiseen kielenoppimisen vaiheeseen, sillä passiivi ei ainakaan olemassa olevissa oppikirjoissa kuulu oppikirjojen varhaisessa vaiheessa opettavien asioiden joukkoon. Passiivi-muodon käyttäminen puhekielen me-persoonassa kuitenkin tekee tästä muodosta erittäin yleisen suomalaisessa arkipuheessa ja passiivi on muutenkin kovin yleinen asiategesteissä. Ehkä asian varhemmalle opettamiselle olisi olemassa riittävästi perusteita.

Kattavimmin juhlapyhät esittelee Kenttälä (II, 117–118). Tekstin jälkeen jää sellainen olo, että suomalaiset juhliivat koko ajan, niin paljon erilaisia juhlia Kenttälä mainitsee. Tarkemmin käsitellään sellaiset suuret juhlat kuin uusi vuosi, pääsiäinen, vappu, juhannus, itsenäisyyspäivä ja joulukuu. Lisäksi luetellaan loppiainen, Runebergin päivä, laskiainen, aprillipäivä, äitien- ja isänpäivä, helluntai, unikeonpäivä ja pyhäinpäivä. Muista juhlista mainitaan penkkariajot, vanhojen päivä ja rapujuhlat. Perhejuhlista luetellaan syntymä- ja nimipäivät, ylioppilasjuhlat, häät, ristiäiset ja hautajaiset. Muita ei tekstistä taida jäädä puuttumaan kuin helatorstai ja rippijuhlat. Myös Lepäsmaa ja Silfverberg esittelevät juhlapyyhiä ansiokkaasti tavallista runsaammalla kuvituksella höystettynä.

Hämäläisen *Aletaan*-kirjassa on passiivin imperfektin harjoitteluun keksitty oikein toimiva harjoitus (134). Vähän yli puolen sivun mittaisessa tekstissä nimittäin kerrotaan suomalaisten joulun odotuksesta ja vietosta. Totta kai teksti vilisee passiiveja. Harjoituksessa opiskelijan pitää muuttaa teksti menneen ajan muotoon ja kuvitella, että hän kirjoittaa kirjettä Suomesta. No, tosin opiskelija ei varmastikaan kirjoittaisi kyseistä

kirjettä suomeksi, mutta mitä pienistä. Tämän harjoituksen avulla opiskelija saa kuitenkin paljon tietoa joulun vietosta ja oppii samalla tekemään passiivin imperfektin. Myös passiivin preesensin ja imperfektin käytön ero tulee mukavasti selväksi luontevassa kontekstissa.

Yhtä onnistunut ei ole *Suomea, ole hyvä! 1* -kirjan ratkaisu. Perulainen Isabella kertoo suomalaisista juhlapyhistä kirjeessä tädilleen ihan mukavin sanakääntein. Se, että tekstin on kuitenkin kirjoittanut suomalainen, näkyy kirjeen lopusta. Isabella toivoo, että täti tulisi käymään Suomessa jouluna. Viimeinen lause ”Me voisimme mennä maalle ystäväieni luo ja viettää siellä todella valkoisen joulun” (s. 165) ei voi olla perulaisen perulaiselle kirjoittama, sillä heille valkoinen joulu ei voi merkitä samaa kuin suomalaisille.

6.1.3 Koti ja asuminen

Kaikissa tutkimissani oppikirjasarjoissa käsitellään kotia ja asumista. Niihin liittyvää sanastoa esitellään erilaisin tekstityypein: Kenttälä, Nuutinen, Silfverberg ja *Suomea, ole hyvä!* -kirjat tekevät sen suorasanaisten kuvailevan tekstin avulla, Lauranto kirjeen muodossa ja Nuutinen dialogina. Nuutinen käsittelee aihetta vasta kirjasarjan jälkimmäisen osan ensimmäisessä kappaleessa. Vain Laurannon kirjassa ei ole minkäänlaista kuvitusta tukemassa sanaston oppimista. Lähinnä oppikirjoissa vain kuvataan asumista. Hämäläinen ja Kenttälä tutustuttavat opiskelijan asumiseen niin kaupungissa kuin maallakin.

Hämäläisen kirjasarjan päähenkilöt Tuula ja Jorma Virtanen asuvat vanhassa, pienessä talossa jossain keskikokoisessa maalaiskunnassa Etelä-Suomessa. Kylässä on noin 8 000 asukasta. Sivulla 77 on ote maanmittaushallituksen peruskartasta, jossa näkyy kylä taloineen, kouluineen ja urheilukenttineen junaradan varrella Hähkjärven rannalla. Kylän nimi jää salaisuudeksi, mutta kirjan mukaan siellä on monta kauppaa, kolme pankkia, posti, terveyskeskus ja apteekki sekä kirjasto. Maahanmuuttajan kannalta olisi varmaankin mukavaa ja uuteen yhteiskuntaan integroitumisen kannalta suotavaakin saada vähän elämyksellistä tietoa siitä, millaista on elämä suomalaisessa maaseututaajamassa, mutta edellä kerrottuja tietoja enempiä ei lukijalle heru.

Kenttälän *Kieli käyttöön* kirjasarjan ensimmäisessä osassa sivuilla 153–154 kuvataan lasten kertomina, millaista on asua pienessä kaupungissa Itä-Suomessa ja Länsi-Suomessa. Toisen kaupungin tunnistaa Raumaksi, toista ei tunnista lainkaan. En löytänyt teksteille oikein mitään perustetta, ellei se ole se, että kirjoittaja haluaa antaa opiskelijalle myös kuvan siitä, minkälaista on asua suomalaisessa pikkukaupungissa. Pikkukaupunkiaiheeseen palataan kirjasarjan päähenkilön Annen veljen kertomuksessa elämästään. Tämän tekstin pikkukaupunki sijaitsee Itä-Suomessa, ja sen nimi on Raikkala. Se on tekstin kertojan mukaan oikein kiva kaupunki, koska ”se on juuri sopivan kokoinen” (35). Se vain ihmetyttää, miksi kyseinen kaupunki ei ole joku oikea suomalainen kaupunki.

Kenttälän kirjasarjassa kerrotaan myös siitä, millaista on elämä kerrostaloalueella. Itse asiassa teksti kertoo lähiöelämästä, mutta jostain syystä Kenttälä ei käytä lähiö-sanaa, vaan se opetellaan vasta tekstistä tehdyissä kysymyksissä. Tekstissä kerrotaan ostoskeskuksesta, jossa on monta valintamyymälää, pari kampaamoja ja parturiliikettä, yksi ravintola, kaksi kahvilaa, valokuvausliike, pari pankkia, posti ja kirjakauppa. Ostoskeskuksen lähellä sijaitsevat myös terveyskeskus, koulu ja kirjasto. Lähiössä on halvempaa ja rauhallisempaa asua kuin keskustassa, mutta toisaalta sieltä on myös pidemmät matkat palvelujen ääreen. Tekstin minä viihtyy kuitenkin lähiössä eikä kaipaa muuta kuin uimahallia.

Nuutinen lähestyy maaseutu vs. kaupunki -teemaa kertomalla, että Suomessa kaupungit ovat alkaneet kasvaa vasta hyvin myöhään. ”Tälläkään hetkellä Suomessa ei ole kuin yksi suurkaupunki, Helsinki. Sekin on kasvanut suurkaupungiksi vasta tällä vuosisadalla.” (98.) 1970-luvulla on nykyinen vuosituhantemme varmaan vaikuttanut suurelta tunteuttomalta jossain kaukana tulevaisuudessa, mutta nykylukijan tällaiset kohdat saavat valppaiksi: kuinkahan vanhentunutta tietoa oppikirja sisältääkään ja onko Suomessa jo nykyään muitakin suurkaupunkeja. Nuutinen intoutuu kuvailemaan tyhjenevää maaseutua ja autioituvia taloja. Hän pohtii, kuinka ihmisten juurettomuus ja levottomuus aiheuttaa monia ongelmia nopeasti kehittyville teollisuusseuduille. (99.)

Asumisen kalleutta Suomessa käsitellään Silfverbergin jatko-oppikirjan dialogissa, jossa ihastellaan 70 neliön asuntoa, mutta kauhistellaan sitä, että se maksaa miljoonan. Seuraavan repliikin lausujan täytyy olla kiinteistönvälittäjä, koska hänen mielestään hinta ei ole suuri, jos ottaa huomioon sijainnin ja ikkunasta avautuvan merinäköalan. Jaksossa 5.1 totesin, että Silfverbergin kirja on suunnattu yliopisto-

opiskelijoille ja muille korkean koulutuksen omaaville ryhmille. Se näkyy erityisen selvästi esimerkiksi tässä asumista käsittelevässä kohdassa. Tavallinen maahanmuuttaja ei helposti pääse käsiksi omistusasuntoon ja jos pääseekin, niin tuskin ostaa mainitun kaltaista loistohuoneistoa.

Asumismuotoja, vuokra-asunnon hankkimista tai asuntolainaa ei käsitellä tiedonvälityksen näkökulmasta, vaikka sanat siellä täällä esiintyvätkin. Kuitenkin maahanmuuttaja tarvitsisi tällaista tietoa. Siitä voidaan tietenkin keskustella, kenen tehtävä tällaista tietoa on välittää, vai pitääkö maahanmuuttajan itse selvittää tällaiset asiat.

6.1.4 Matkustaminen

Matkustaminen ei ole maahanmuuttajan kannalta sellainen aihepiiri, jota oppikirjoissa kipeästi kaivattaisiin ainakaan turistin näkökulmasta. Vain Nuutisen kirjassa on turistin näkökulma. Hänen kirjassaan kysellään kartoja, soitellaan matkatoimistoon tai varataan juna- ja lentolippuja.

Suomea matkailumaana esitteleviä tekstejä löytyy Hämäläisen, Silfverbergin ja Kenttälän kirjoista. Lapin matkailuteema käsitellään Hämäläisen *Jatketaan*-oppikirjassa kahdessa kappaleessa. Tässä näkyy se, miten oppikirjan ajateltu kohderyhmä vaikuttaa oppikirjan sisällön aihepiirien valintaan: yliopistossa suomen kieltä opiskelevan voi hyvinkin ajatella olevan kiinnostunut Lapin-matkailusta ja hänellä jopa saattaa olla siihen varaa, mutta tavallisen aikuisen maahanmuuttajan kohdalla Lapin-matkailu hiihtämisineen ja vaelluksineen saattaa tuntua aika kaukaiselta idealta, ja jos se kiinnostaisikin, niin kalleutensa takia se jää todennäköisesti vain pelkäksi haaveeksi.

Silfverberg esittelee joitakin Helsingin nähtävyyksiä, esim. Senaatintorin ja Suomenlinnan. Myös Kenttälä kertoo Helsingin nähtävyyksistä. Suorasanaudessa viiden kappaleen mittaisessa tekstissä vilahtavat Kauppatori, Keisarinnan kivi, Havis Amanda, Helsingin kaupungintalo, Presidentin linna, Uspenskin katedraali, Aleksanteri II:n patsas, Tuomiokirkko, yliopiston päärakennus ja kirjasto, valtioneuvoston rakennus, Suomen pankki, Snellmanin patsas, Säätytalo, Sederholmin talo, Kolmen sepän patsas, Stockmannin tavaratalo, Mannerheimintie, Pääposti, Eduskuntatalo, Kansallismuseo, Kiasma, Finlandia-talo, Oopperatalo, Olympiastadion, Paavo Nurmen patsas,

Linnanmäki, Tamminiemi, Mäntyniemi, Kansallisteatteri, Aleksis kiven patsas ja Ateneum. Lisäksi sivun alareunassa luetellaan vielä 15 muuta nähtävyyttä Helsingin seudulla. (179.) Selvää on, että teksti jää melko luettelomaiseksi ja kuivaksi, kun siihen on ehdettu näin monta nähtävyyttä.

Kun Kenttälän Helsingin nähtävyyksistä kertovaa jaksoa vertaa esimerkiksi Parviainen & Sanderin *Löytöretki Suomeen* -nimisen oppikirjan³ samaa aihetta käsittelevään jaksoon, on ero aikamoinen. Jälkimmäisessä asia on käsitelty niin, että joukko turisteja kulkee oppaan kanssa katsomassa samoja nähtävyyksiä, ja he keskustelevat niistä luontevasti. Teksti on tietenkin paljon pitempi mutta samalla myös elävämpi kuin Kenttälän. Oppija oppii samalla sekä luontevia ilmaisuja että tietoja Helsingin nähtävyyksistä. Sama keskustelu on Parviaisen & Sanderin kirjassa toteutettu sekä kirja- että puhekielellä, ja molemmat versiot voi kuunnella myös nauhalta. Oppikirjan tekijä joutuu tietenkin tekemään monia vaikeita ratkaisuja, eikä aina ole helppo päättää, minkä aiheen esittelee suorasanaisten asiatekstin keinoin ja minkä tuo esiin dialogin avulla. Käytettävissä oleva sivumäärä luo tietenkin omat rajoituksensa, mutta ainakin tässä esimerkkitapauksessa dialogi on pedagogisesti tehokkaampi tekstityyppi kuin suorasanaisten asiatekstin.

Matkailijan Suomi -otsikon alla (II, 71-72) kerrotaan Porvoosta, Turusta, Naantalista, Porista, Raumasta, Tampereesta, Savonlinnasta, Punkaharjusta, Kuopiosta, Rovaniemestä ja Lapista. Vaikka maahanmuuttaja asuikin maassa pysyvästi eikä matkailijana, tekstistä löytyy myös heidän näkökulmastaan kiinnostavia faktoja. Sitä paitsi maahanmuuttajillekin tulee joskus vieraita, joten heistä on hauska tietää, mihin he voisivat vieraitaan mahdollisesti viedä.

6.1.5 Terveys ja hyvinvointi

Maahanmuuttajan kannalta tärkeimpiä suomen kielen oppikirjoissa käsiteltäviä aihepiirejä on terveydestä ja sairaudesta puhuminen. Ulkomaalaisessa yliopistossa tieteellisistä syistä suomen kieltä opiskeleva ei samalla tavalla ole tällaisessa kielen-

³ Parviaisen ja Sanderin kirja ei kuulu varsinaiseen tutkimusaineistooni, mutta halusin tässä kohtaa ottaa sen esille, koska siinä ja Kenttälän kirjassa on samaa aihepiiriä käsitelty niin eri tavalla.

käyttötilanteessa käytettävien sanojen ja ilmausten tarpeessa. Nuutisen ja Laurannon oppikirjoissa ei tätä aihepiiriä käsitellä.

Hämäläisen kirjasarjassa sairaudesta puhuminen tulee käsittelyyn ensimmäisen osan toiseksi viimeisessä kappaleessa sivulla 169. Jo otsikko ”Sari on tullut sairaaksi” kertoo, että tekstin päätarkoituksena on tutustuttaa opiskelija translatiiviin eli sairaudesta puhumisen sanastoa ja ilmaisuja ei opiskella niiden käyttötärpeen mukaan, vaan esitysjärjestyksen ovat määränneet kieliopilliset kriteerit.

Suomea, ole hyvä! 1 kirjassa kosovolainen Mirko sairastuu. Hänellä on kuumetta ja päätä särkee jo viidettä päivää. Siksi hän on varannut ajan terveystakeskuksesta. Lääkärinä on Lauri Mäkinen. Dialogi on aika uskottavaa. Lauri muun muassa puhuu tutkiessaan Mirkoa seuraavasti: Katsotaanpa sitten, mikä sinua oikein vaivaa. Riisu paitasi pois. Kuunnellaan sydäntäsi ja miten keuhkot toimivat. Hengitä syvään. Yskäise. Älä hengitä nyt. Käänny ympäri... Selvä. Pue päällesi... huimaako sinua? Oksettaako? Onko vatsasi kipeä?” (108.) Lopuksi Lauri sanoo: Näkemiin kiitos. Parane pian! (109). Viimeinen toivotus ei ehkä ole kovin tavallinen lääkärin suusta.

Sairastaminen käydään kovin lyhyesti läpi Kenttälän kirjassa. Alkeisoppikirjan sivulla 97 kerrotaan kuvien avulla, miten sanotaan, että minulla on yskä, nuha tai hammas kipeä. Mallidialogia keskustelusta lääkärin kanssa tai ajanvaraamisesta lääkärille ei kirjassa anneta, joten opettajan on syytä harjoituttaa näitä taitoja tunnilla. Jatko-osassa Anne soittaa Sirpalle, joka köhii puhelimeen. Sirpa kertoo, että hänellä on paha flunssa. Dialogissa on hyvää se, että siinä opitaan joitakin keskeisiä fraaseja, joilla voi ilmaista osanottonsa ystävän sairauden vuoksi: ”Joo, sun äänestäsi kuulee, että sä olet sairas. Voi sua raukkaa! Sun täytyy olla nyt vaan sitten vuoteessa. Muista juoda paljon! Sä et saa nyt rasittaa itseäsi.” (161). Myös lääkärintodistuksen hankkiminen työpaikkaa varten tulee esille. Dialogista ei kylläkään käy selkeästi ilmi, että yleensä kolmen päivän sairastamisen jälkeen tarvitaan lääkärintodistus, jotta työpaikalta voi olla pois. Ehkä Sirpa on niin sairas, ettei hän muista mennä lääkärille, mutta aika ihmeelliseltä tuntuu se, että hänen ystävänsä joutuu muistuttamaan Sirpaa lääkärintodistuksen tarpeellisuudesta.

Lepämaan ja Silfverbergin kirjassa aihepiiri tulee käsittelyyn jo kuudennessa kappaleessa sivulla 95–97. Siinä annetaan mallidialogit ajanvaraamisesta terveystakeskukseen, lääkärissä olemisesta ja apteekissa asioimisesta (huom. muissa kirjoissa ei käydä apteekissa). Viimeisessä dialogissa annetaan malli siihen, miten

toisen vointia kysytään ja miten siitä kerrotaan. Tekijät ovat ilmeisesti tupakoinnin vastustajia, sillä aika monessa dialogissa joko kehoitetaan jotakuta lopettamaan tupakointi tai kehutaan, kuinka paljon pirteämmältä olo tuntuu, kun on lopettanut tupakoinnin (II, 33).

Nuutisen ja Laurannon oppikirjojen henkilöt eivät sairasta eivätkä asioi terveyskeskuksessa. Muutenkin voi todeta, että terveyttä ja hyvinvointia koskevaa aihepiiriä ei ole kovin syvällisesti käsitelty missään oppikirjassa.

6.1.6 Työ

Yksi aihepiiri, jonka tarpeellisuus riippuu kirjan kohderyhmästä, on työ. Työvoimapolitiittisilla kursseilla aivan ehdottoman tärkeitä ovat kaikki työtekoon liittyvät tiedot ja sanat. Jos taas ajatellaan opiskelijaa vaikka Prahan yliopistossa, niin eivät suomalaisen työelämään liittyvät asiat ole hänen tärkeyslistallaan kovinkaan korkealla. Suomessa opiskelevalle ulkomaalaisellekaan eivät työelämään liittyvät asiat ole ehkä yhtä tärkeitä kuin työvoimapolitiittisella kurssilla opiskelevalle, mutta silti hämmästyttää se, että esimerkiksi Kenttälän kirjassa ammattisanoja (poliisi, kirurgi, laulaja, maanviljelijä...) harjoitellaan laajasti vasta kirjasarjan toisessa osassa sivuilla 196–200. Niitä harjoitellaan edes tässä kohtaa siksi, että on aika opetella essiivi ja translatiivi ja nehan ovat kaikkein tavallisimpia sellaisissa lauseissa, joissa joku työskentelee sihteerinä ja toimii opettajana tai opiskelee lääkäriksi ja valmistuu kampaajaksi. Jälleen siis kielioppi määrää sen, missä kohdassa jokin asia opetellaan.

Joitakin ammatteja Kenttälän kirjasarjan ensimmäisessä osassa tulee esiin sivun 17 roolikorteissa. Siellä esiintyvät seuraavat ammatit: opiskelija, liikemies, kotiäiti, sihteerä, atk-suunnittelija, filmitähti, insinööri, opettaja, sairaanhoitaja, koululainen, juristi, fyysikko, lääkäri, arkkitehti, eläkeläinen, kemisti ja muusikko. Nämä ammatit kuvastavat ehkä hyvin sitä joukkoa, joka Kenttälällä on ollut mielessään oppikirjaansa kirjoittaessaan. Kenttälän roolikorteissa esiintyvillä ihmisillä on muilla ammatti, paitsi yhdellä. Hän on 18-vuotias somalialainen tyttö. On tosiasia, että somalialaisilla naisilla (eikä varsinkaan 18-vuotiailla) ole useinkaan ammattia, mutta miksi vain yksi on jätetty ilman ammattia? Onhan muillakin sellaisia ammatteja kuin opiskelija, koululainen tai kotiäiti. Ehkä somalimityön jättäminen ilman ammattia on vain vahinko, mutta se saattaa

myös heijastaa suomalaista asenneilmastoa somaleita kohtaan, minkä joku tarkka somaliopiskelija kyllä huomaa.

Yliopiston kielikeskuksen kursseilla suurin osa opiskelijoista on todennäköisesti akateemisen ammatin hankkineita tai siihen tähtääviä. Työvoimapolitiittisilla kursseilla opiskelevat rinta rinnan akateemisesti koulutettu ydinfyysikko ja paimen tai torikauppias ja antropologian professori. Näillä kursseilla on tärkeää jo heti alusta alkaen aloittaa ammatteihin, koulutukseen ja työntekoon liittyvien sanojen opiskelu, sillä niitä tarvitaan, jotta ohjaava opettaja voi auttaa oppijaa löytämään oman polkunsa suomalaiseen yhteiskuntaan ja työelämään. Koska yhä useammin on niin, että suomen kielen opettaja joutuu toimimaan tai saa toimia myös ohjaavana opettajana, se asettaa suomen kielen oppikirjallekin omat vaatimuksensa. Tietenkin opettaja voi itsekin valmistaa tarvitsemansa sanaston tai aihepiirin ympärille materiaalia, mutta useimmilla työvoimapolitiittisilla kursseilla opettaja on kiinni saman ryhmän kanssa opetustyössä noin kuusi oppituntia päivässä viitenä päivänä viikossa. Oheismateriaalin tuottamiseen ei jää liiemmin aikaa. Sen takia olisi toivottavaa, että joku suomen kielen oppikirja olisi laadittu juuri työvoimapolitiittisten kurssien tarpeisiin ja sisältäisi kielenoppimiseen, työelämään ja kulttuuriin (käsitettynä laajasti) liittyvää materiaalia.

Suomea, ole hyvä! -kirjasarja tuntuu päällisin puolin olevan suunnattu työvoimapolitiittisen koulutuksen tarpeisiin. Sen henkilöt ovat erimaalaisia maahanmuuttajia, joiden elämää Suomessa seurataan. Siksi tässä kirjassa on myös eniten työelämänsäkin liittyviä asioita. Työvoimapolitiittisille kursseille osallistuvat maahanmuuttajat joutuvat enemmän tai myöhemmin työharjoitteluun. *Suomea, ole hyvä! 1* -kirjassa vietnamilainen Trung on työharjoittelussa helsinkiläisessä ravintolassa. Häntä on onnistanut, sillä hän on saanut ravintolan suomalaisesta Mikko-kokista ystävän. Trung tarvitsee uusia lämpimiä vaatteita, koska on talvi, ja ruokatunnilla ystävykset lähtevät vaateostoksille. Mikko muistuttaa suomalaisen työelämän realiteeteista: ”Ruokatunti loppuu. Meidän täytyy juosta, muuten myöhästymme ja ravintolapäällikkö suuttuu.” (94.)

Maahanmuuttajien sijoittumisesta suomalaiseen yhteiskuntaan annetaan realistinen kuva. Kappaleessa Mikä minusta tulee ”isona”? käsitellään seitsemän maahanmuuttajan työllistymistilannetta. Vain kaksi heistä on työllistynyt: kroatialainen Mirko autonasentajaksi pieneen kemiläiseen huoltamoon ja perulainen Isabella matkatoimistoon. Kaksi maahanmuuttajaa opiskelee: somalialainen Mahamoud

opiskelee ammattikoulussa puusepäksi ja kurdimies Yusuf käy atk-kurssia. Kaksi maahanmuuttajaa on työharjoittelussa: vietnamilainen Trung ravintolassa ja marokkolainen Fatima päiväkodissa. Venäläinen Irina on kotirouva, koska hän ei ole vielä löytänyt koulutustaan (insinööri) vastaavaa työtä. (155–156.)

*Suomea, ole hyvä!*² -kirjan kappaleessa 7 vierailaan työvoimatoimistossa. Tekstin kirjoittaja on ilmeisesti vierailut Oulun työvoimatoimistossa opiskelijoidensa kanssa. Kansainvälisen osaston johtaja Oili Nätyinki mainitaan oikein nimeltä. Kappaleessa tulee ilmi maahanmuuttajien työllistymisen vaikeus, ja siinä käydään myös dialogi vietnamilaisen elektroniikka-alasta kiinnostuneen Lap -nimisen henkilön kanssa. Muuten mainio teksti vesitty viimeisessä tätimäisen tunteellisessa kappaleessa:

Kun Lap lähtee työvoimatoimistosta, Oili istuu hetken aikaa mietteissään. ”Toivotaan, toivotaan”, hän huokaa itsekseen. Joskus hän on surullinen, kun hän ei voi auttaa kaikkia, vaikka haluaisikin. Mutta maahanmuuttajat tietävät, että hän tekee parhaansa. Hänen luokseen on aina hyvä tulla. Hän on aina positiivinen ja toivoo parasta, ja hän ottaa kaikki maahanmuuttajat hyvään, suureen sydämeensä.

Vaikka moitinkin edellä Kenttälän kirjaa siitä, että ammatteihin ja työelämään liittyvää materiaalia esiintyy hänen kirjassaan kovin myöhään, niin kiitosta Kenttälälle voisi antaa siitä, että hänen kirjassaan selvitetään kuitenkin sellaisia suomalaisen työelämän perusasioita kuin kokoaikatyö, osa-aikatyö, määräaikainen työsuhde, pätkätyö ja etätyö. Myös naisten ja miesten suuntautumista eri ammatteihin ja sitä, että jossakin ammatissa ansaitsee kymmenen kertaa enemmän kuin jossain toisessa, sivutaan Kenttälän tekstissä (II, 200).

Kenttälä käsittelee myös työttömyyttä tekstissä *Kiril jää työttömäksi* (II, 209). Leena on vähän myöhässä tapaamisestaan Annen kanssa, sillä Kiril oli joutunut jäämään myöhempään töihin kokouksen takia. Kokouksessa ilmoitettiin, että koko firma lopetetaan talvella ja kaikki työntekijät saavat potkut. Hetken naiset pohtivat Kirilin tilannetta, mutta noin puolet tekstistä on kuitenkin naisten jutustelua Annen seuraavan päivän kampaajalle menosta ja siitä, miten hänen kannattaisi hiuksensa leikkauttaa ja värjyttää. Ensi lukemalta teksti tuntui vähän oudolta, mutta toisaalta se on aika elämänläheinen dialogi, sillä näinhän me ihmiset keskustelemme: vakava aihe muuttuu hetkessä kevyeksi, eikä liikaa murhetta jaksa kukaan kantaa. Teksti loppuu positiivisesti siihen, kun Leena kirjoittaa Annen meikkipussista löytyneellä rajauskynällä sen ravintolan puhelinnumeron muistiin, jossa naiset ovat syöneet. Ravintola hakee nimittäin työntekijöitä.

Kenttälän työelämäpainotteisen kappaleen lopussa on malli työpaikkahakemuksesta. Siinä Katri Ojanen hakee tekstiiliedustajan paikkaa. Työhakemus noudattaa asettelultaan ja sisällöltään standardityöhakemusta, ja sellainenhan toki jokaisen Suomessa asuvan pitää osata laatia. Nykyään kuitenkin korostetaan sitä, että työhakemuksessa pitäisi osata jotenkin erottautua joukosta, jotta saisi työpaikan. Maahanmuuttajalle on jo ihan riittävä ponnistus osata laatia standardihakemus ”pyydän, että minut otetaan huomioon, kun yritykseenne valitaan...” ja ”tulen mielelläni henkilökohtaisesti keskustelemaan...” -ilmaisuiheen. Se kyllä hieman jäi ihmetyttämään, että Kenttälän vuonna 2000 painetussa kirjassa on vuonna 1983 päivätty työhakemus, jossa palkkatoivomuksena on 6 300 markkaa. Eikö tuoreempaa mallia mistään löytynyt?

Laurannon oppikirjankin toisessa osassa on työhakemuksen malli (140). Siinä opiskelijatyttö hakee puhelinmyyjän paikkaa. Hakemus on laadittu siinä mielessä taitavasti, että hakija onnistuu lyhyesti vakuuttamaan olevansa juuri yrityksen tarvitsema henkilö. Parasta olisi, jos malleja olisi useampia, sillä silloin voisi saada kuvan siitä, miten erityyppisiin työpaikkoihin haetaan. Myös jonkun maahanmuuttajan työhakemus voisi löytyä joukosta. Mutta ehkä oppikirjan sivut eivät riitä tällaiseen, vaan erilaisten mallien antaminen jää opettajan vastuulle. Ansioluettelon mallia ei löydy mistään tutkimastani oppikirjasta. Laurannolla on myös pitkä harjoitus (2, 103–104), jonka aiheena on suomalaisen joutuminen työttömäksi ja hänen ohdakkeinen työnhakunsa. Opiskelijan tehtävä on lisätä puuttuvat verbit oikeassa aikamuodossa ja persoonassa. Tällainen teksti auttaa opiskelijaa eläytymään työttömän suomalaisen arkeen ja suhteuttamaan omaa epätoivoaan. Sitä paitsi se on oiva esimerkki siitä, ettei kaikkia tärkeitä asioita tarvitse laittaa oppikirjaan suorasanaisten asiatekstin muodossa, vaan asiat ja kieliopin opiskelu voidaan yhdistää toimiviksi harjoituksiksi.

Lepäsmaa ja Silfverberg eivät juuri käsittele työelämää sivuavia aiheita. Lyhyt dialoginkatkelma kuitenkin löytyy Silfverbergin jatko-oppikirjasta (66).

- Missä sinä asut? - Tampereella. - Ohoh. Sinulla on pitkä työmatka. - On kyllä, mutta käytän junamatkat työntekoon. Minulla on kannettava tietokone, jolla teen töitä junassa.

Näinkin pieneen dialogiin kätkeytyy monta asiaa. Ensinnäkin siitä käy ilmi, että työmatkat Suomessa saattavat olla hyvinkin pitkiä ja että töitä ei välttämättä löydy omalta asuinpaikkakunnalta. Toiseksi siitä on pääteltävissä suomalaisen yhteiskunnan teknistyminen, kun junassakin työskennellään kannettavalla tietokoneella. Keskustelun

aiheeksi luokkahuoneessa voi nostaa myös suomalaisten suhtautumisen työntekoon, kun tämän dialoginkin toinen osapuoli käyttää työmatkat työntekoon.

Tavallista palkkatyötä enemmän huomiota Silfverberg on suonut opiskelijan työlle. Tällä otsikolla löytyy Silfverbergin jatko-oppikirjasta jopa suorasanaisten teksti, jossa kerrotaan yliopisto-opiskelijan ja etenkin kielenopiskelijan opiskelujen työläydestä. Teksti on jo hieman vanhentunut, sillä siinä puhutaan vain opintolainasta eikä opintotukea mainita lainkaan.

Nuutinenkin sivuaa ohimennen työelämää. Hänen dialogissaan joku kertoo menevänsä joka päivä töihin seitsemäksi ja nousevansa viiden aikoihin (2, 83), mutta katkelma jää hyvin irralliseksi, eikä sen tavoitteena ole suomalaisen työelämään tutustuttaminen vaan kertovan lauseenvastikkeen opettaminen.

Kyllähän toki Hämäläisen oppikirjojen henkilötkin töissä käyvät, mutta minkäänlaisia tietoja suomalaisesta työelämästä eivät Hämäläisen tekstit välitä.

6.1.7 Yhteiskunta ja historia

Yhteiskunnalliset aiheet ovat selvästi vähemmän suosittuja suomen kielen oppikirjoissa kuin historia. Silti maahanmuuttajan kannalta tiedot molemmista olisivat tarpeellisia heidän rakentaessaan uutta elämäänsä vieraassa yhteiskunnassa. Historia on erittäin tärkeä osa jokaisen maan kulttuuria, sillä ilman edes joitakin tietoja esimerkiksi suomalaisten historiasta on mahdotonta käsittää sitä, miksi suomalaiset ovat sellaisia kuin he ovat ja miksi meidän yhteiskuntamme on kehittynyt sellaiseksi kuin se nykypäivänä on.

Politiikka ei ole päässyt suomen kielen oppikirjojen aiheeksi paitsi Lepämaan ja Silfverbergin alkeisoppikirjassa ja jälkimmäisen tekijän jatko-oppikirjassa. Alkeisoppikirjan sivun 194 teksti antaa kovin yksinkertaistetun kuvan poliittisista oloista kertoessaan 200 kansanedustajasta, joista ”enemmistö on oikeistolaisia ja vähemmistö on vasemmistolaisia. Lisäksi eduskunnassa on pieniä puolueita.” Vanhan tavan mukaan kaikki puolueet luettiin kuuluviksi joko oikeistoon tai vasemmistoon taikka sosialisteihin ja ei-sosialisteihin, vaikka jotkut puolueista eivät tästä jaosta niin pitäneetkään. Nykyään tällaiselle erottelulle on yhä vähemmän käyttöä jopa vaalituloksia analysoitaessa.

Jatko-oppikirjassa on pieni dialogi (62), jossa joku haluaa tietää, miten hän voi saada tietoa siitä, miten hänen valitsemansa kansanedustaja toimii ja puhuu eduskunnassa. Vastaaja antaa ihan asianmukaista tietoa siitä, että eduskunnan istuntoja voi seurata yleisölehteriltä tai sitten voi pyytää kopion edustajien pitämistä puheista. Jos kurssi järjestetään pääkaupunkiseudulla, käynti eduskunnassa on paikallaan, mutta jos kurssi on jossain kauempana, aihe pitää kokonaan käsitellä oppitunnilla. Nykyään eduskunnan istuntoja voi seurata myös Internetistä, joten muuallakin kuin pääkaupunkiseudulla tapahtuvassa opetuksessa voidaan tutustua eduskuntatyöskentelyyn reaaliajassa.

Silfverbergin jatko-oppikirjasta löytyy vielä yksi asia, jota muissa oppikirjoissa ei ole: pitkässä dialogissa pohditaan suomalaista asuntopolitiikkaa. Ensimmäinen keskustelijoista haluaisi, että valtio tai kunta rakennuttaisi lisää vuokra-asuntoja. Toinen taas ihmettelee, miten se olisi mahdollista ilman verojen korotusta ja kiittelee 90-luvun alussa muutettua huoneenvuokralakia, joka lisäsi vuokra-asuntoja ”helpottamalla asunnonomistajan asemaa ja lisäämällä hänen oikeuksiaan irtisanoa vuokralainen” (41). Kun keskustelijat vielä heittävät sekaan ruokien ja palvelujen kalleuden, ehdottaa toinen jo vallankumousta, mutta toinen vannoo uskovansa vapaan kilpailun ratkaisevan lopulta tällaiset ongelmat. Tällaiset yhteiskunnallisessa keskustelussa jatkuvasti esillä olevat kiistelyaiheet eivät ole oppikirjojen tavallista materiaalia, vaikka yhdeksi maahanmuuttajakoulutuksen tavoitteeksi onkin asetettu se, että maahanmuuttaja voisi aktiivisesti osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun.

Oppikirjoissa ei käsitellä Suomea osana EU:ta. Vanhojen oppikirjojen kohdalla se on tietysti ymmärrettävää, mutta uudemmissa oletin löytäväni edes maininnan asiasta. Vain Silfverberg on jatko-oppikirjaansa kirjoittanut tekstin EU:sta yleensä, minkä motiivina lienee potentiaalinen opettaminen eikä tiedonjakaminen Suomesta EU:n jäsenvaltiona.

Kahdessa uusimmassa oppikirjasarjassa on katsottu aiheelliseksi esitellä suomalaista sosiaaliturvajärjestelmää. Kenttälän kirjasarjan viimeinen suorasanaisten teksti on omituinen sillisalaatti. Sen otsikkona on *Suomen sosiaaliturvasta*, mutta samaan tekstiin on luettelomaisesti ahdettu eläkkeet, tapaturma- ja sairausvakuutukset, työttömyyskorvaukset, lapsilisät, kotihoidontuki, terveyspalvelut, vanhempainraha, neuvolatoiminta, äitiyspakkaus, päivähoido ja verot. Kaikki nämä asiat ovat varmasti tärkeitä ja tietämisen arvoisia maahanmuuttajalle, mutta niiden käsittely jää tekstissä

joko hyvin pintapuoliseksi tai pelkästään maininnan varaan. Ainakin työvoimapolitiittisilla kursseilla juuri tällaisten yhteiskunnallisten järjestelmien selittäminen on yksi tärkeimmistä tehtävistä. Kenttälän teksti jättää kuitenkin opettajan oman viitseliäisyyden varaan sen, kuinka perusteellisesti tämä aihepiiri tulee oppilaille välitetyksi.

Myös *Suomea, ole hyvä!* -kirjasarjan vuonna 2000 ilmestyneessä kakkososassa sosiaaliturvalle on omistettu kokonainen kappale, jonka otsikkona on Sosiaalitoimistossa (94–96). Siinä selvitetään ensin suomalaisen sosiaaliturvajärjestelmän taustoja. Sitten annetaan perustiedot sairausvakuutuksesta, äitiys- ja vanhempainrahasta, äitiysavustuksesta, lapsilisästä, kotihoidon tuesta, elatusavusta, asumistuesta, työttömyysturvasta ja toimeentulotuesta. Lopussa on dialogimuotoinen kuvaus tilanteesta sosiaalitoimistossa. Se onkin erittäin poikkeuksellinen dialogi, sillä siinä maahanmuuttajalle on annettu ikävä rooli. Hän nimittäin tulee jälleen kerran kyselemään sosiaalitoimistosta, että miksi naapurin perhe saa enemmän rahaa kuin heidän perheensä. Sosiaalityöntekijä aloittaa selityksensä vähemmän kohteliaalla lausahduksella: ”Minähän olen selittänyt sinulle tuhat kertaa...” Hän kertoo, että ero johtuu siitä, että naapuriperheessä on viisi alle kouluikäistä lasta ja maahanmuuttajan perheessä on kolme yli 10-vuotiasta lasta. Maahanmuuttajan mielestä se on aivan käsittämätöntä, sillä onhan ”selvää, että vanhemmat lapset kuluttavat enemmän”. Sosiaalityöntekijä vetoaa lakeihin, mutta kun sekään ei auta, hän kehottaa maahanmuuttajaa kysymään Kelan toimistosta. Dialogi päättyy maahanmuuttajan tuhamukseen: ”Tämä on sitä suomalaista palvelua. Mene Kelaan, mene työvoimatoimistoon, mene sosiaaliin, mene poliisiin. Mene sinne ja tänne. Kiitos taas kerran.”

Tämäntyyppisiä ristiriitatilanteita voisi oppikirjoissa olla enemmänkin. Niistä syntyvät keskustelut antaisivat maahanmuuttajille tilaisuuden tuulettaa kokemuksiaan. Opettajalta ne toki vaativat paljon, sillä tunteet voivat kuohahtaa. Opettajalla tulee olla myös paljon asiantietoja. Moni opettaja saattaa ajatella, että tällaiset asiat eivät kuulu heille, heidän tehtävänä on opettaa vain suomea. Uskoisin kuitenkin, että tällaisten asioiden avoin käsitteleminen auttaisi maahanmuuttajaa ymmärtämään suomalaista järjestelmää ja siten tukisi integroitumista suomalaiseen yhteiskuntaan. Lisäksi voisi kysyä, kenelle tällaiset asiat sitten kuuluvat?

Hieman minua arveluttaa se, että maahanmuuttaja esiintyy dialogissa niinkin epäsuotuisassa valossa. Siitä voi joku ennakkoluuloinen taas saada vettä myllyynsä. Mutta eivät kai he usein eksy lukemaan suomen kielen maahanmuuttajille tarkoitettuja

oppikirjoja ja voihan toki vastaavista törmäystilanteista yrittää kirjoittaa sellaisia tekstejä, että eri osapuolet joutuvat vuorotellen epäsuotuisaan valoon. *Suomea, ole hyvä!* -kirjan kirjoittajat ainakin tuntuvat suhtautuvan kovin myönteisesti suomalaisiin viranomaisiin (vrt. jakson 6.1.6 tilanteeseen työvoimatoimistossa).

Historia on helpompi ja vähemmän tulenarka aihe kuin nykyisen suomalaisen yhteiskuntajärjestelmän esittelemine. Ehkä senkin takia suomen kielen oppikirjoissa on käsitelty historiaa selvästi enemmän kuin muita yhteiskunnallisia aiheita. Kahdessa tutkimassani oppikirjasarjassa historia on kyllä lähes olemattomassa asemassa. Hämäläisellä on vain puolen sivun mittainen teksti Helsingin historiasta ja sekin vaikuttaa huonon turistioppaan kertomukselta (Aletaan, 177.) Laurannon kirjoissa historia puolestaan vilahtaa vain yhdessä harjoituksessa. Isojen lukujen harjoitteluun Lauranto on nimittäin kehittänyt vuosilukutehtävän, jossa opiskelija joutuu arvaamaan muun muassa milloin Suomi on itsenäistynyt, milloin Helsingin yliopisto perustettiin tai milloin Urho Kekkonen valittiin presidentiksi. Samalla kun harjoitellaan vuosilukujen sanomista ääneen, voidaan perehtyä myös alustavasti Suomen historiaan. Opettajan johdolla voidaan käydä läpi Suomen kuuluminen Ruotsiin ja Venäjään vuosilukuineen, Suomen presidentit sekä Turun palo ja pääkaupungin siirtyminen Helsinkiin. Tällainen tieto kiinnostaa kokemukseni mukaan opiskelijoita, mutta Lauranto jättää tällaisen tiedon välittämisen täysin opettajan harteille.

Nuutinen on ratkaissut Suomen historian käsittelyn oppikirjoissaan lyhyellä dialogilla kirjasarjansa toisessa osassa. Dialogin aloittaa ilmeisesti opettajaksi tulkittava henkilö seuraavalla kysymyksellä: ”Mitä te tiedätte Suomen historiasta.” (30.) Vastaus kuuluu: ”Tuskin mitään.” Opettaja päättää kuitenkin tehdä joitakin kysymyksiä, joihin kaikkiin löytyy kuin löytyykin oikea vastaus. Näin käydään läpi sarja kysymyksiä, jotka koskevat suomalaisten tuloa Suomeen, Ruotsin ja Venäjän vallan aikaa, itsenäistymistä, Suomen pääkaupunkeja, Turun tuomiokirkon rakentamisvuotta ja ensimmäistä suomenkielistä kirjaa. Samalla kun dialogi antaa opiskelijoille tietoa Suomen historiasta, sen avulla opitaan passiivin imperfektiä. Muoto ja sisältö yhdistyvät onnistuneesti.

Suomea, ole hyvä! -kirjan seitsemännessätoista kappaleessa tutustutaan Suomen historiaan. Yhden sivun mittainen teksti alkaa siitä, että Suomessa asuttiin jo 9000 vuotta sitten. 30-rivinen teksti päättyy 1975 järjestettyyn Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssiin, Etykiin. Oppikirja on kuitenkin kirjoitettu 1990-luvulla. Tekstin

lyhyden vuoksi ei ole ihme, että siihen mahtuu niin vähän. Niinpä esimerkiksi vuoden 1918 tapahtumat kuitataan lyhyesti. Itsenäistymispäivän toteamisen jälkeen kerrotaan, että pian alkoi sisällissota oikeiston ja vasemmiston välillä ja että se päättyi oikeiston voittoon. Näin selvittiin Suomen lähihistorian ehkä kipeimmistä ja monitulkintaisimmista kohdista mutkia oikoen ja epätavallisilla sanavalinnoilla asiaa vääristäen. Nyt jää täysin opettajan harteille se, saavatko kielen opiskelijat yhtään lisätietoja tapahtumasta, joka vieläkin vaikuttaa suomalaiseen politiikkaan ja siihen, millaiset tunteet Suomen eri yhteiskuntaluokilla on toisiaan kohtaan. Samassa yhteydessä voisi pohtia myös sanojen konnotaatioiden merkitystä. Kyseisellä sodallahan on monta nimitystä: itsenäisyysota, luokkasota, veljessota, kansalaissota, sisällissota ja vapaussota. Mikään niistä ei ole täysin neutraali vaan kaikki nimitykset ottavat tapahtuneeseen myös jollain tavalla kantaa.

Hieman enemmän historiaa sisältyy Lepäsmä & Silfverbergin oppikirjoihin. Ensimmäinen kosketus Suomen historiaan tapahtuu Lepäsmaan ja Silfverbergin kirjassa sivulla 123, jossa luetellaan Suomen historian tärkeät vuodet. Niitä on kuusitoista alkaen noin vuodesta 7500 eKr. jolloin ensimmäiset ihmiset saapuivat Suomeen, päättyen vuoteen 1995, jolloin Suomi liittyi Euroopan unioniin. Näistä kohdista peräti viisi käsittelee kielellisten olojen historiaa. Suomenlinnan rakentamisesta käydään lyhyt keskustelu sivulla 174, ja seuraavalla sivulla luetellaan Helsingin historian kiinnekohtia ranskalaisten viivojen avulla. Historian käsittely jää siis kovin vähäiseksi alkeisoppikirjassa, vaikka alkeiskirjan takakannessa luvataankin antaa tietoja Suomen historiasta. Silfverbergin jatko-oppikirjassa käsitellään suomen historiaa syvällisemmin. Silfverberg on valinnut jatko-osassa sellaisen taktiikan, että hän esittelee joitakin suomalaisia suurmiehiä tarkemmin. Takakannessa luvataan tutustuttaa lukija ”Suomen kulttuurin keskeisiin henkilöihin ja ilmiöihin.” Lopputulos on kuitenkin jäänyt laihaksi, sillä ainoat henkilöt, joihin tutustutaan sinänsä ansiokkaasti laadittujen tekstien avulla ovat Johan Vilhelm Snellman, Aleksis Kivi ja Elias Lönnrot. Suomen historia saa lisävalaistusta oikeastaan vain Snellmania käsittelevän tekstin kautta. Sen avulla saa jonkinlaisen kuvan suomalaisten kansallisesta heräämisestä 1800-luvulla. Asian tarkasteleminen yhden ihmisen elämäkerran kautta voisi olla inhimillistä ja koskettavaa, mutta Silfverbergin teksti on melkoisen asiapitoista ja vaikeata ymmärtää ilman laajempaa tietoa Suomen historiasta.

Eniten historiallista tietoa tarjoilee Kenttälä. *Kieli käyttöön* -kirjassa aloitetaan Suomen historian opiskelu jo varhain eli toisessa kappaleessa. Siinä kerrotaan, että Suomi kuului ennen Ruotsiin ja että Turku oli silloin tärkeä kaupunki. Sen jälkeen mainitaan Suomen sota ja Suomen siirtyminen Venäjän vallan alle sekä autonomia. Lopuksi kerrotaan, että eduskunta hyväksyi itsenäisyysjulistuksen 6. joulukuuta 1917, Suomesta tuli tasavalta ja Suomen ensimmäinen presidentti oli K. J. Ståhlberg. Suomen historiasta on kerrottu lyhyesti ranskalaisin viivoin ja siinä on pieni ristiriita aikamuotojen käytössä, sillä ensimmäisen ranskalaisen viivan jälkeinen teksti on imperfektissä ja loput preesensissä. Joka tapauksessa on hienoa, että nämä Suomen historian perusasiat esitellään jo näin alkuvaiheessa, sillä kokemukseni mukaan kielenoppijat ovat erittäin kiinnostuneita tämäntyppisistä faktoista heti kurssin alussa, kun useimmat heistä ovat asuneet Suomessa vasta hyvinkin vähän aikaa.

Suomen historian käsittely jatkuu Kenttälän kirjan toisessa osassa neljällä sivulla. Teksti on rakennettu vuosilukujen luetteloksi. Alaotsikoita ovat Esihistoriallinen aika, Suomesta tulee Ruotsin osa, Autonomian aika ja Itsenäinen tasavalta. Sivut sisältävät loputtomalta tuntuvan määrän historiallisia faktoja ja vaikuttavat raskassoutuisilta. En ainakaan jaksa kuvitella, että näitä sivuja luettaisiin yhdessä ääneen tunnilla, sillä haukotusten määrää tuskin kukaan opettaja jaksaisi seurata. Historia on kuitenkin monien opiskelijoiden mielestä kiinnostavaa. Suorasanaisten teksti olisi vain helpommin nieltävissä. Mutta kyllähän näiden faktaluetteloiden pohjalta voi teettää vaikka ryhmätyönä sellaisen tehtävän, että jokainen ryhmä joutuisi omin sanoin kuvailemaan jonkin neljästä tärkeästä ajanjaksosta Suomen historiassa. Jos aikaa olisi käytettävissä, voisivat jotkut historialliset elokuvat saada menneet vuosisadat eläviksi.

Kenttälä palaa historiaan vielä kirjasarjansa lopussa. Nyt on vuorossa katsaus Suomen talouselämän historiaan. Kolmella sivulla seurataan kehitystä hansakauppiaiden ajasta laivanrakennukseen ja tervanvientiin, sahateollisuudesta metalliteollisuuteen, paperiteollisuudesta tekstiili-, vaatetus- ja nahkateollisuuteen sekä Suomen ja Neuvostoliiton väliseen kauppaan, sen romahtamisen synnyttämään lamaan ja lopulta elektroniikkateollisuuden ja bioteknologiaan. Talouselämän historian näinkin perusteellinen läpikäyminen on suomen kielen oppikirjoissa poikkeuksellista ja piristävää. Se antaa mukavan lisän aikaisemmille historiajaksoille ja auttaa maahanmuuttajaa ymmärtämään, minkälaisessa taloudellisessa tilanteessa hän on

pyrkimässä suomalaisille työmarkkinoille. Tällainen teksti vanhenee kyllä nopeasti, mutta opettaja voi täydentää sitä kertomalla tuoreimman kehityksen pääasiat.

6.1.8 Taide

Nuutinen valittaa oppikirjansa jatko-osassa, että muissa Pohjoismaissa ei Suomen kulttuurielämästä tiedetä kovinkaan paljoa (25). Hän arvelee, että suomalainen musiikki ja arkkitehtuuri kai tunnetaan suhteellisen hyvin, mutta kirjallisuutta ei tunneta. Kovin ihmeellistä kortta ei Nuutinenkaan kannan suomalaisen kulttuurin tuntemuksen kehoon, sillä suomalaisesta taide-elämästä on ainoastaan kaksi mainintaa: Oskar Merikannosta ja Leevi Madetojasta kerrotaan, että heidän laulujaan ”kaikki suomalaiset lapset oppivat tuntemaan - - jo peruskoulussa” (II, 13), ja Savonlinnan oopperajuhlista mainitaan, että niihin on vaikea saada lippuja (II, 110).

Kenttälän Kieli käyttöön -kirjasarjassa ainoa suomalainen taiteilija, joka mainitaan on Tove Jansson. Tekstissä (I, 197) kerrotaan lyhyesti Muumipeikosta ja Muumilaaksosta ja perustellaan, miksi muumiperheen tarinat ovat menestyneet maailmalla. Tieto on aivan mainiota, mutta se sijaitsee kovin irrallaan, sillä se esiintyy toisen lyhyen katkelman rinnalla, joka on otsikoitu Elämästäni. Siinä joku tuntemattomaksi jäävä henkilö kertoo kolmessa kappaleessa elämästään, lapsuudestaan ja opiskeluistaan. Molemmat tekstit pohjustavat aikamuotojen käytön erojen oppimista. Kysymys ei siis ole Kenttälän halusta antaa opiskelijalle tietoa tärkeänä pitämästään korkeakulttuurin edustajasta, vaan faktat saadaan ikään kuin kaupan päälle, koska kieliopin selittäminen vaatii pohjaksi tekstin, jossa on käytetty kaikkia aikamuotoja. Kenttälä palaa korkeakulttuuriin vasta toisen osan loppupuolella. Kalevalaa käsittelevä jakso (221) on hyvin selkeästi ja lyhyesti ja samalla kuitenkin elävästi kirjoitettu kuvaus kansalliseepoksestamme sekä sen päähenkilöistä Väinämöisestä, Ilmarisesta, Joukahaisesta, Louhesta, Lemminkäisestä ja Kullervosta. Rikkana rokassa on harmaalle pohjalle vähän kirjan normaalia tekstityyppiä pienemmällä kirjaimilla painettu eepisten runojen aiheiden ryhmittely. Se on kyllä jo vähän liian elitististä materiaalia, joka tuskin kiinnostaa muita kuin kansanrunoudesta laajemminkin innostuneita. Taiteen alalta Kenttälä käsittelee vielä lyhyesti suomalaisen jugendin ja karelianismin (266). Pääasiassa teksti keskittyy suomalaisen arkkitehtuurin esittelyyn vuosisadan vaihteessa. Kenttälä mainitsee myös Akseli Gallen-Kallelan Pariisin maailmannäyttelyn

näyttelypaviljonkiin maalaamat Kalevala-aiheiset freskot, jotka hän maalasi myöhemmin Kansallismuseon eteisaulan kattoon.

Lepämaan ja Silfverbergin yhdessä laatimassa *Suomen kielen alkeisoppikirjassa* suomalainen taide vain vilahtaa. Lönnrot, Kivi, Gallen-Kallela ja Sillanpää mainitaan todella lyhyesti sivulla 119 imperfektin opetuksen lomassa. Ilman opettajaa nämä henkilöt jäisivät kovin irrallisiksi: esim. ”Elias Lönnrot syntyi vuonna 1802 ja kuoli vuonna 1884” tai ”Frans Eemil Sillanpää sai Nobelin palkinnon vuonna 1939.” Eihän tekstistä edes käy ilmi, mitä alaa he aikoinaan edustivat. Alkeisoppikirjan sivuilla annetaan vain Lönnrotista ja Kivistä edes muutaman lauseen verran lisätietoja (183).

Selvästi enemmän korkeakulttuuria esitellään Silfverbergin jatko-oppikirjan teksteissä. Ilmeisesti Silfverbergin mielestä jo alkeisoppikirjassa muutaman rivin esittelyn ansainneet Lönnrot ja Kivi ovat kaikkein tärkeimmät suomalaisen kulttuurin edustajat, sillä heistä hän on kirjoittanut tavallista pitemmät esittelyt jatko-oppikirjaansa (80–81 ja 104–106). Myös Kalevala on Silfverbergin silmissä kelvannut laajemman esittelyn kohteeksi. Tekstissä (50–51) kerrotaan Kalevan keskeinen juoni ja esitellään tärkeimmät henkilöt. Silfverberg esittelee myös Kalevalan tulkintaan liittyvän ongelman: onko se Suomen kansan menneisyydestä kertova kronikka, esi-isiemme mielikuvituksen tuotos vai erillisistä runoista muokattu eepos. Kalevala on niin keskeinen osa suomalaisuutta, että teoksen maailmaan ja henkilöihin tutustuminen antaa sekä tietoa suomalaisesta korkeakulttuurista että elämyksellistä aineistoa jonkinlaisen kuvan luomiseksi suomalaisuuden perusolemuksesta.

Suomen kielen opiskelijaa tyhmänä pitävä on dialogi (63), jossa joku haluaa tietää, kenen runo alkaa ”Ruislinnun laulu korvissani, tähköpäiden päällä täysikuu...”. Kun selviää, että runo on Eino Leinon kirjoittama, kysyjä haluaa tietää, kuka hän on. Silloin vastaaja toteaa:

- Mitä, etkö tiedä, kuka Eino Leino oli? Kyllä sinun tulisi Leino tietää.

Kontekstista ei käy selvästi ilmi, mitä kansallisuutta puhujat ovat, vaikka ehkä vastauksen muoto ”Hän on ehkä Suomen arvostetuin runoilija...” viittaisi enemmän siihen, että kysyjä ei ole suomalainen, koska suomalaiselle puhuttaessa käytettäisiin ehkä ilmaisua ”meidän arvostetuin runoilijamme”. Jos kysyjä ajatellaan suomalaiseksi, niin ehkä tällainen ylemmydentuntoisuus on ymmärrettävää, mutta jos ajatellaan, että kysyjä on maahanmuuttaja, sävy on vähintäänkin kummallinen, sillä tuskin moni suomalainen tunnistaa nimeltä vaikkapa Tansanian kuuluisinta runoilijaa.

Silfverberg käsittelee myös arkkitehtuuria ja teatteria. *Helsingin vanhoista taloista* -tekstistä saa tietoa Helsingin arkkitehtuurin historiasta ja 1800-luvun taiteessa vallinneesta kansallisromanttisesta tyylistä. Se sopii varmaan hyvin Helsingin yliopistossa tai jossain ulkomaalaisessa yliopistossa opiskeleville, mutta on ehkä kovin ”sivistynyt” monen tavallisen maahanmuuttajan luettavaksi. Silfverbergin jatko-oppikirjasta löytyy lukuteksti, jonka otsikkona on *Teatterissa*. Teksti on selvästi kirjoitettu alun perin kertakäyttöiseksi, sillä se alkaa seuraavasti: ”Tänä vuonna teatterissa esitettävien näytelmien joukossa ei ole oikeastaan yhtään uutta mielenkiintoista näytelmää” (69). Teksti ei kuitenkaan ole oikea arvostelu, eikä se tarjoa edes kulttuuritietoa. Se on väkisin väännetty kolme paperinmakuista passiivin 1. partisiippiä sisältävä katkelma, joka palvelee vain kieliopin opetusta. Tätä onnetonta tekstinpalaa seuraa kolme lyhyttä dialogia, jotka vilisevät passiivin 1. partisiippiä. Dialogit ovat kuitenkin sujuvia ja luonnollisia, joten ne olisivat kyllä riittäneet todistamaan, että tätäkin muotoa käytetään.

Kuvataide vilahtaa Silfverbergin jatko-oppikirjassa vain keskustelussa Nykyaikaisen museosta, Kiasmasta. Kysymyksessä ei ole taiteen esittely vaan väittely siitä, keskusteltiin Kiasman ja Sanoma Oy:n talon rakentamisesta tarpeeksi (40). Väittely päättyy toisen keskustelijan toteamukseen siitä, että Mannerheimin patsaan siirtämiseen ei suomalaisia olisi saatu millään suostuteltua. Auetakseen opiskelijalle tämä keskustelu vaatii aika tavalla tietoa Suomen historiasta ja tavallisen kansan suhtautumisesta nykyaikaiseen. Jollekin Pohjanmaan pienviljelijällekin koko dialogi kuulostaisi varmaan vieraalta. Silfverberg on ehkä halunnutkin, että tällaiset katkelmat herättävät kysymyksiä luokkahuoneessa, mutta kyllä siinä opettaja saa aika tavalla selittää, ennen kuin keskustelun katkelma on edes jotenkin ymmärrettävä.

Kaikki muu tieto korkeakulttuurista on ripoteltu kieliopin opetuksen lomaan. Esimerkiksi verbaalisubstantiivin käyttöä käsittelevän kielioppijakson loppuun on kirjoitettu kovin irralliseksi jäävä dialogi otsikolla *Runouden tulkitseminen*:

- Haavikon ajatuksia on joskus kovin vaikea ymmärtää.
- Runouden tulkitseminen on vaikeaa.
- On, ja joidenkuiden runoilijoiden runojen tulkitseminen aivan erityisesti.

(37.)

Jää täysin opettajan varaan, saako opiskelija koskaan tietää, kuka Haavikko on. Toinen esimerkki Silfverbergin tavasta sipaisten mainita asioita, jotka eivät ilman opettajan selityksiä voi mitenkään aueta kielen oppijalle, löytyy jatko-oppikirjan sivulta

52, jossa pikku dialogissa mietitään, onko tämäniltaisessa konsertissa soittava pianisti ”se Maj Lind -kilpailun voittanut musiikin opiskelija”.

Eniten tietoa suomalaisesta korkeakulttuurista sisältyy *Suomea, ole hyvä!* -kirjasarjaan. Sarjan ensimmäisessä osassa käsitellään taidetta kappaleessa, joka on otsikoitu *Oletko kuullut Kalevalasta?* Tässä kappaleessa suomen kielen opettaja Maija keskustelee Irinan (venäläinen) ja Yusufin (kurdi) kanssa kirjallisuudesta, musiikista, kuvataiteista, arkkitehtuurista ja muotoilusta. Maijan oppilaat ovat jo tutustuneet suomalaiseen korkeakulttuuriin, mutta siitä huolimatta Irinan suuhun on pantu idioottimainen repliikki: ”Minä olen kuullut Kalevalasta. Mikä se on”? (125.) Irina on kuitenkin lukenut Aleksis Kiven romaanin Seitsemän veljestä. Hänen mielestään se on hyvä romaani ja hän haluaa tietää, saiko Kivi Nobelin palkinnon. Palkinnon kautta päästään mainitsemaan F. E. Sillanpää. Kalevalaa sivutaan lyhyesti, ja Väinö Linnan Tuntemattomasta sotilaasta kerrotaan, että sen perusteella on tehty kaksi elokuvaa, joissa soitetaan Jean Sibeliuksen musiikkia. Kappale sisältää siis aika tavalla tietoa korkeakulttuurista lyhyessä jaksossa, jonka pohjalta voidaan sitten mahdollisuuksien mukaan syventyä aiheeseen vielä tarkemmin.

Suomea, ole hyvä! 3 -kirjassa kulttuuri on suorastaan pääosassa. Sen näkee jo sisällysluettelosta, sillä kirjan 10 kappaletta on otsikoitu seuraavasti: 1) Suomalaisia vähemmistöjä, 2) Suomalainen suvaitsevaisuus, 3) Suomalaisia harrastuksia, 4) Suomalainen keittiö, 5) Sananlaskuja, 6) Suomalainen kansansatu, 7) Suomalaisia loruja, 8) Nocturne ja Rosvo-Roope suomeksi ja englanniksi, 9) Kalevala ja Elias Lönnrot sekä 10) Kalevala. Salmela ja Kujansuu ovat ilmeisen tietoisesti ottaneet asiakseen tutustuttaa maahanmuuttajat suomalaiseen kulttuuriin, eikä heidän tulkintansa kulttuurista rajoitu vain korkeakulttuuriin. Tällainen kappaleiden sisältöä koskeva ratkaisu on kuitenkin johtanut siihen, että opetettavat kielioppiasiat ovat aivan irrallisia kokonaisuuksia eikä teksteistä ole löydettävissä esimerkkejä kulloinkin opiskeltavista rakenteista.

Tutkimukseni alkuvaiheessa oletin, että kun suomen kielen opetuksen yhteydessä väitetään opetettavan myös suomalaista kulttuuria, niin opiskelun kohteena on yleensä suomalainen korkeakulttuuri, ei kulttuuri laajasti käsitettynä. Korkeakulttuurilla ei kuitenkaan ole näkyvää sijaa ainakaan tutkimissani suomen kielen oppikirjoissa, pikemminkin aihetta on käsitelty liian vähän. Lauranto ja Hämäläinen eivät käsittele taidetta lainkaan, Nuutinen ja Kenttälä vain ohimennen, Silfverbergin Suomen kielen jatko-oppikirjassa taide vilahtaa usein, mutta tieto on sirpaleista. Vain

Suomea, ole hyvä! -kirjasarjassa suomalainen taide on saanut enemmän huomiota: ensimmäisessä osassa on aiheesta yksi tekstikappale ja kolmannessa peräti kuusi.

6.1.9 Suomalaisuus

Suomea, ole hyvä! 1 -kirjassa on keksitty ovela tapa herättää opiskelijat keskustelemaan siitä, minkälaisia suomalaiset ovat. Se tehdään perulaisen Isabellan kotimaahansa tädilleen kirjoittamassa kirjeessä. Kirje on kokonaisuudessaan kovin epäluonnollinen, ja sen ajatukset Suomesta ja suomalaisista ovat selvästi lähtöisin suomalaisen kynästä. Isabella ”kirjoittaa” mm.:

Useimmat suomalaiset pitävät itseään hiljaisempina ja ujompina kuin muuta ihmiset. He sanovat itseään yksinäiseksi metsäkansaksi, joka on pitkään elänyt kaukana muista kansoista. Ehkä joskus kauan sitten asiat olivat niin, mutta nyt totuus on toinen. Suomi on tärkeä osa Eurooppaa ja suomalaiset ovat eurooppalaisia. (165.)

Samassa kirjeessä pohdiskellaan myös sitä, että suomalaiset ovat niin harvasanaisia talvella, koska silloin on erittäin vähän päivänvaloa, ja keskikesällä, kun yötä ei ole ollenkaan, suomalaiset puhuvat enemmän. Kyllähän tällaisten pohdintojen pohjalta voidaan luokahuoneessa päästä miettimään suomalaisuuden olemusta, mutta kyllä ne ovat aika pintapuolisia ja keinotekoisesti tekstiin ympättyjä. Sinänsä maahanmuuttajan kirje kotimaahan on hyvä idea tällaisen aineiston esiintuomiseen.

Suomea, ole hyvä! -kirjasarjassa suomalaisuus tulee ehkä käsitellyksi kaikkein kattavimmin, ja siihen on myös tietoisesti pyritty etenkin sarjan jatko-osissa, jotka ovat ilmestyneet kuusi vuotta ensimmäistä osaa myöhemmin ilmestyneissä jatko-osissa. Toisen osan johtoajatuksena on suomalaisen keskivertoelämän ja yhteiskunnallisten asioiden esittely, ja kolmannen osan kantava teema on suomalainen kulttuuri. Etenkin Kalevalaa on käsitelty niin, että se kertoo jotain olennaista suomalaisuudesta. Salmela ja Kujansuu toteavat muun muassa, että kalevalainen runomuoto ”soveltuu erittäin hyvin suomen kieleen ja Suomen kansan luonteeseen. Ihmeellisellä tavalla se pystyy tulkitsemaan herkästi yhtä hyvin hetkellisiä tapahtumia kuin mielen salaisen kiihkon, joka on aina olemassa suomalaisen mielen pohjalla.” (3, 101.)

Melko syvästi suomalaisuutta lähestyy myös Kenttälä. Hän pohtii *Kieli käyttöön* -oppikirjojensa jälkimmäisessä osassa suomalaista elämäntapaa kahdella sivulla suorasanaisen asiatekstin muodossa. Kenttälä aloittaa suomalaisen yhteiskunnan muuttumisesta maatalousvaltaisesta yhteiskunnasta ensin teolliseksi yhteiskunnaksi ja

sitten palvelu- ja informaatioyhteiskunnaksi. Ihmisten suhtautuminen työhön on muuttunut: vapaa-ajan vietto on tullut yhä tärkeämmäksi, ja työn mielenkiintoisuus on nuorille yleensä tärkeämpää kuin palkka. Näin saattaa ehkä ollakin, mutta esittääkö Kenttälä tässä omia mielipiteitään vai pohjautuuko hänen kirjoituksensa johonkin tutkimukseen? Myöhemmin Kenttälä väittää, että nuoret arvostavat eniten kotinsa ilmapiiriä, koulussa menestymistä ja rauhan säilymistä Suomessa ja muualla, eivätkä he ole kiinnostuneita politiikasta. Taas tuntuu siltä, että Kenttälä vetoaa johonkin tutkimukseen, mutta hän ei kuitenkaan mainitse mihin.

Samaan tekstiin on sitä paitsi ahdettu monenlaisia asioita: siinä käsitellään edellä mainittujen aiheiden lisäksi lasten kasvatusta, opiskelua, yksinäisyyttä, saunaa ja kesämökkiä. Kenttälä todellakin pyrkii luomaan jonkinlaista synteesiä suomalaisuudesta, sillä kaikki mainitut tekijät kertovat kyllä suomalaisuudesta jotain olennaista. Jotenkin vaan pitäisi olla selvää, kuka puhuu ja kenen mielipiteistä tai tutkimustuloksista on kysymys. Silloin kun opettaja puhuu tämältyyppisistä asioista luokkahuoneessa, on jotenkin selvää, että hän esittää omia näkemyksiään. Mutta heti kun tällainen teksti painetaan, sen painoarvo muuttuu vakavammaksi ja se otetaan helpommin totuutena. Monet tutkimuksetkin keskittyvät yleensä vain johonkin suomalaisuuden piirteeseen, esim. hiljaisuuteen, eikä niiden perusteella synny kokonaiskuvaa suomalaisuudesta. Siinä mielessä Kenttälän lyhyt teksti on rohkea yritys jonkinlaiseen synteisiin, mutta oppikirjan osana se saa kovin painavan totuusarvon.

Viimeisessä kappaleessa Kenttälä pohtii suomalaisen kulttuurin pysyviä piirteitä. Niitä ovat hänen mukaansa luonnonläheisyys ja se, että suomalaiset ovat tottuneet talvisiin olosuhteisiin. Kenenkähän pohdintaa on seuraava:

Sanotaan, että suomalaiset ovat yhä edelleen sisukkaita, rehellisiä ja vastuuta kantavia, mutta myös itsepäisiä, kateellisia ja syrjäänvetäytyviä. Suomalaisuuteen kuuluu myös omaan elämänsä tyytyminen, pienten asioiden arvon ymmärtäminen ja arkielämän komiikan tajuaminen. (242.)

Aikamoisia yleistäyksiä, joita kukaan kulttuurintutkija ei ainakaan uskaltaisi ladella näin argumentoimattomina. Toisaalta on hienoa, että tällainen aihepiiri yleensä on otettu oppikirjan sivuille. Kun se kuitenkin on aivan kirjasarjan loppupuolella ja sisältää paljon vaikeita sanoja ja rakenteitakin, sen voisi ehkä korvata sarjalla asiaa koskevia lehtijuttuja, pakinoita ja miksei jopa tieteellisiä tekstejäkin. Ehkä viimeksi mainittujen kieltä täytyisi vähän helpottaa, mutta joka tapauksessa pitäisi mainita, mistä tiedot ovat peräisin.

Vain *Suomea, ole hyvä* -kirjasarjan tekijät Salmela ja Kujansuu ja *Kieli käyttöön* -sarjan tekijä Kenttälä ovat ottaneet suomalaisuuden yhdeksi oppikirjojensa aihepiiriksi. Muissa oppikirjoissa suomalaisuus tulee käsitellyksi vain rivien välissä. Esimerkiksi Lepäsmaan ja Silfverbergin kirjassa käydään kaupassa seuraava keskustelu:

- Päivää. Minkämaalaista tämä homejuusto on ?
- Se on ranskalaista. Tässä olisi myös suomalaista homejuustoa.
- Jaa, no sitä sitten 100 grammaa.

(53.)

Suomalainen siis suosii suomalaista, oli kyse sitten homejuustosta tai työntekijästä. Tällaisia totuuksia on tietenkin vaikea huomata tai ainakin suomalaisen lukijan on niitä vaikea erottaa, koska ne kertovat yleisistä asenteista. Jos lukija jakaa saman asenteen, tällaiset kohdat vain soljuvat ohitse. Syrjintää epäilevä maahanmuuttaja tai ranskalainen yliopisto-opiskelija saattaa tulkita tekstin aivan toisin.

Yhdessä Silfverbergin dialogissa todetaan, että ”ulkomaalaiset ihmettelevät usein, miksi suomalaiset puhuvat niin vähän” (93). Tällaiset toteamukset ovat aivan turhanpäiväisiä, jos niiden ympärillä ei lainkaan pohdita, mistä tällainen kulttuurin piirre on peräisin. Se ei lakonisena toteamuksena edes helposti sytytä keskustelua aiheesta. Aivan toisenlainen vaikutus olisi varmaan sellaisella repliikillä, jossa joku väittää suomalaisten olevan kovin puheliaita.

Suomalaisten epäluuloisuudesta kaikkia ulkomaalaisia kohtaan kertoo Nuutisen dialogi (*Suomea suomeksi* 1, 61). Puheenaiheena on tanskalainen kemian opiskelija Jens Hansen. Dialogin toinen osapuoli ei tunne Jensiä ja kysyykin heti ensi töikseen miksi Jens opiskelee kemiaa Suomessa eikä Tanskassa. Dialogi tuo elävästi esiin sen suhtautumistavan, että Suomessa olevia ulkomaalaisia ihmetellään. Vielä nykyisessä paljon monikulttuurisemmassa Suomessa kuin maamme oli Nuutisen kirjan kirjoittamishetkellä 70-luvun puolivälissä, on jokaisen ulkomaalaisen oleskelu Suomessa jotain mitä voi ihmetellä: jos tuo ulkomaalainen on valkoihoinen eurooppalainen tai pohjoisamerikkalainen, ihmetellään kuinka hän voi asua ja viihtyä Suomessa, jos hän tulee jostakin muualta päin maailmaa, ihmetellään, että mitä hän kuvittelee Suomessa tekevänsä.

Laurannon oppikirjaansa valitsema muoto, elävä, arkinen ja puhekielinen dialogi, ei ole omiaan asiatietojen välittämiseen. Suomalaisuudesta se kertoo kuitenkin jotain. Karikatyyrinomaiset henkilöahmot kertovat siitä omaa kieltään – käsittelen niitä kuitenkin vasta jaksossa 6.3. Selvimmin Lauranto tulkitsee suomalaisuutta niissä

kappaleissa, joissa on mukana espanjalainen opiskelija Juan. Esimerkiksi ensimmäisen oppikirjan neljännessä kappaleessa ystävykset Mikko ja Juan törmäävät kadulla Mikon tyttöystävään Eijaan. Heti kun Eija kuulee, että Juan opiskelee suomea, hän alkaa puhua englantia. Tämä suomalaisten suhtautuminen ulkomaalaisiin tekee monelle maahanmuuttajalle vaikeaksi harjoitella suomea käytännön puhetilanteissa. Ne suomalaiset, jotka osaavat englantia, haluavat joko olla kohteliaita ja helpottaa ulkomaalaisten oloa puhumalla englantia tai sitten he haluavat itse harjoitella englannin käyttöä. Ulkomaalaiset puolestaan tulkitsevat tällaiset tilanteet niin, että he puhuvat niin huonoa suomea, että suomalaiset eivät jaksakaan kommunikoida heidän kanssaan suomeksi.

Myöhemmin Juan vierailee Mikon ja Eijan kotona. Tässä jaksossa tulevat esille sekä suomalainen tapakulttuuri että stereotyyppinen suhtautuminen ulkomaalaisiin.

Mikko: No moi! Tervetuloa! Tule sisään!

Juan: Kiitos kiitos.

Eija: Moi Juan! Muistatko sinä minut?

Juan: Tietysti. Kiva nähdä.

Eija: Tule sisään!

Eija: (Kuiskaa Mikolle:) Miksei Juan ota kenkiä pois? Mä olen siivonnut tänään.

Mikko: Ole hiljaa! Espanjalaiset ei ota kenkiä pois.

Eija: Sano Juanille, että se ottaa ne pois.

Mikko: Sä et kuole, jos sillä on kengät jalassa. Sä voi muuten puhua Juanille ihan normaalisti. Se ei ole vajaaälyinen, vaikka se ei olekaan suomalainen.

Eija: Mä ajattelin auttaa sitä, idiotti.

(272.)

Laurannon kirja antaa monia mahdollisuuksia suomalaisuuden ja opiskelijoiden kulttuureiden vertailemiseen. Edellytyksenä on kuitenkin se, että opettaja osaa ottaa tilaisuuksista vaarin eikä ohita niitä vaikkapa päivittelemällä Eijan huonoa käytöstä. Opettajan on oltava herkkä kulttuurien eroille ja Laurannon kirjan suomille mahdollisuuksille käsitellä niitä.

6.1.10 Suomen kieli

Tässä jaksossa analysoin niitä tietoja, joita suomen kielen oppikirjat antavat suomen kielestä. Kielisukulaisuutta sekä suomen kielen historiaa ja tutkimusta käsittelevien tietojen jälkeen tarkastelen sitä, minkälaisen suhtautumistavan oppikirjat ovat ottaneet

myyttiin suomen kielen vaikeudesta. Lopuksi arvioin vielä oppikirjojen kantaa puhutun ja kirjoitetun suomen kielen eroihin.

Kenttälä kertoo, miltä suunnalta suomen kieli on peräisin, mitkä kielet ovat suomen kielen kielisukulaisia ja mihin kieliryhmään suomen kieli kuuluu (II, 91). Hän toteaa, että osa sanastostamme on lainattu indoeurooppalaisista kielistä. Myös Salmela ja Kujansuu käsittelevät lyhyesti oppikirjasarjansa toisen osan ensimmäisessä kappaleessa, mikä on suomen kielen asema maailman kielten joukossa ja mitkä ovat sen sukukielet (5). Nuutinen puolestaan luo kirjasarjansa viimeisellä sivulla viiden rivin mittaisen katsauksen kirjakielen historiaan ja neljän rivin mittaisen länsi- ja itämurteiden eroihin (130). Hämäläinen ja Lauranto eivät puutu suomen sukukieliin tai historiaan.

Eniten asiaa käsitellään Lepäsmaan ja Silfverbergin oppikirjoissa. Alkeisoppikirjan loppupuolella todetaan, että suomen kieltä on puhuttu ja kirjoitettu virallisesti vasta vajaat 200 vuotta. Tekstissä kerrotaan Lönnrotin työstä suomen kielen sanaston kehittäjänä sekä Aleksis Kivestä ensimmäisen suomenkielisen romaanin kirjoittajana. Jakso ei ole liian pitkä, eikä sitä ole kuormitettu liialla faktatiedolla. Uskon, että moni opiskelija on kiinnostunut suomen kielen historiasta juuri tämän verran.

Silfverbergillä on jatko-oppikirjaa laatiessaan ollut mielessä joku melkoisen korkeasti koulutettu lingvistiksi suuntautunut opiskelija. Tästä oiva esimerkki on jatko-oppikirjan sivulta 62 löytyvä dialogi, jossa nimetön henkilö kyselee toiselta tunteekeko tämä ketään, joka tietää Helsingissä tehdystä puhekielentutkimuksesta. Tällainen aihe tuskin aukenee muille kuin yliopistossa suomen kielen laitoksessa työskentelevälle tai siellä opiskelevälle. Jos jälkimmäinen on vielä ulkomaalainen, on tekstin mielen löytäminen jo vaikeampaa, ja jos opiskelija ei ole koskaan liikkunut yliopistomaailmassa, aihepiiri on kovin kaukainen. Sivulla 82 joku kirjoittaa artikkelia Virittäjään eikä missään kerrota, mikä Virittäjä on.

Silfverbergin jatko-oppikirjan viimeiset kappaleet ovat jo lähellä kielitieteellistä tekstiä. Esimerkiksi kappaleessa 13 kerrotut havainnot monikon 1. ja 3. persoonan imperatiivista ovat osuvia ja sisältävät samalla kulttuuritietoakin. Silfverberg toteaa imperatiivin kolmannen persoonan käytöstä, että sitä käytetään ”lähinnä osoittamaan puhujan välinpitämättömyyttä sen suhteen, mitä kolmas henkilö tekee, esim. olkoot omissa oloissaan, tehköön niin”. Silfverbergin mukaan näinkin harvinaiset kielen

muodot on kyettävä ymmärtämään, sillä ”suomalaiset käyttävät niinä satunnaisesti ollessaan vihaisia tai halutessaan laskea leikkiä tai olla juhlavia” (128).

Suomen kielen vaikeus on jollakin tavalla esillä kaikissa tutkimissani oppikirjoissa paitsi Kenttälän *Kieli käyttöön* -sarjassa. Hämäläisen *Aletaan*-kirjan alussa on kaksi esipuhetta. Toinen niistä on suunnattu opiskelijalle ja toinen lukijalle. Opiskelijalle-otsikon alla on mielenkiintoista pohdintaa sekä suomeksi että englanniksi siitä, kuinka suomalaisilla on ”hassu tapa” (3) pelotella ulkomaalaisia suomen kielen vaikeudella. Hämäläinen kehottaa opiskelijaa olemaan uskomatta moista väitettä. Hänen mukaansa kaikissa kielissä on omat vaikeutensa, mutta kaikkia kieliä voi oppia. (ks. Martinin artikkelia (1996), jossa hän pohtii, miksi suomi on niin helppo kieli). Hämäläinen kannustaa vielä opiskelijaa toivottamalla kaikki tervetulleiksi mielenkiintoiselle matkalle suomen kieleen. Hän kirjoittaa, että suomen kielen maisema voi aluksi näyttää oudolta, mutta ”pian tunnistat kaikki tarpeelliset maamerkit etkä enää eksy.” (4)

Kun ajattelee aivan alkuvaiheen opiskelijaa, ei ole samantekevää, saako hän opiskeltavasta kielestä sellaisen kuvan, että ”tätä kieltähän voi oppia”, vai sellaisen, että ”tämä on kieli on todella vaikea”. Siksi Lepäsmaan ja Silfverbergin alkeisoppikirjan kappaleessa 2 kieliopin esittelyyn käytetty esimerkkilause kummastuttaa masentavuudellaan. Oppikirjassa annetaan esimerkki negatiivisen kysymyksen tekemisestä kaikissa persoonissa. Minämuotoinen kysymys kuuluu: ”Enkö minä puhu oikein?” Siihen vastataan latistavasti: ”Et puhu. Puhut väärin.” (s. 27.)

Nuutinen kertoo *Suomea suomeksi* -kirjansa ensimmäisen osan alkusanoissa, että hänen päämääränään on oppimateriaalia tehdessään ollut oppikirja, joka ”johdattaisi opiskelijan mahdollisimman helposti rakenteeltaan ja sanastoltaan äidinkielestä ja totutuista eurooppalaisista kielistä poikkeavaan suomen kieleen” (7). Nuutinen onkin lähtenyt liikkeelle yhtäläisyyksistä eli skandinaavisista lainasanoista. Teoreettisesti esitetyt säännöt termeineen hän on pyrkinyt jättämään pois ja halunnut luoda oppimateriaalin, joka ”selittäisi itse itsensä”. Lähtökohdat kuulostavat kerrassaan pedagogisilta ja rohkaisevilta. Kuitenkin, kun oppikirjan teksteissä puhutaan ensimmäisen kerran suomen kielestä, on aiheena kieleemme vaikeus. Ensimmäisen osan sivulla 54 eräs englanninkielinen kyselee suomenkieliseltä, puhuuko tämä englantia. Suomalainen ei puhu, ja dialogin osapuolten yhdessä osaamaksi kieleksi kyselyjen jälkeen jää vain suomi. Kun suomalainen kehuu englantilaisen suomen kieltä hyväksi,

englantilainen tokaisee, että ”suomi on hirveän vaikea kieli” ja että etenkin kielioppi on vaikeaa. Nyt siis viimeistään sekin opiskelija, joka tähän asti on suhtautunut neutraalisti suomeen opittavana kielenä, saa tietää, että tämä on todella vaikea kieli.

Tosin tällaisen kohdan voi toki luokassa käsitellä niin, että se on vain alkusysäys keskustelulle suomen kielen opiskelun karikoista, ja siihen Nuutinenkin on varmaan tähdännytkin. Keskustelun herättämiseen pyrkivät myös *Suomea ole hyvä!* -sarja ja *Elämän suolaa* -sarja. Ensiksi mainitun sarjan ensimmäisen osan toisessa kappaleessa väitetään provosoivasti, että vietnam on vaikea kieli, mutta suomi on helppo kieli (14). Jälkimmäisessä taas keskustelun avauksena voi toimia seuraava dialogin katkelma:

Eija: Kaikki aina sanoo, että suomi on vaikea kieli, mutta musta se on samanlainen kuin muut.

Juan: Kyllä se on aika vaikea. Mutta se on mielenkiintoinen kieli.

Mikko: Kaikki kielet on alussa vaikeita. Espanja on yhtä vaikea kieli kuin suomi. Kaikki espanjan verbit ja...

Eija: Mä olen nyt englannin kurssilla ja meillä on todella hyvä opettaja, mutta kyllä englantikin on vaikea kieli.

(*Elämän suolaa* 1, 273.)

Nuutinen arvelee oppikirjansa toisessa osassa (79), että lukijat haluaisivat tietää, kuinka kauan kestää, ennen kuin he osaavat puhua suomea sujuvasti. Nuutisen mukaan se riippuu monesta seikasta. Suomen kielen voi hänen mukaansa oppia vuodessa tai sitä voi opiskella monta vuotta. Hän kirjoittaa:

Monet sanovat, että suomi on vaikea kieli. Tietenkin kieli, joka on hyvin erilainen kuin oma kieli, on vaikea: sanat ovat vaikeat, kielioppi on vaikea, kaikki on vaikeaa – alussa. Mutta sitten kun oppii uutta kieltä niin paljon, että voi lukea vähän, oppii melko nopeasti lisää.

Nuutinen antaa käytännön ohjeita suomen kielen opiskelijoille. Hänen mielestään kieltä on ryhdyttävä käyttämään mahdollisimman varhaisessa kielenopiskelun vaiheessa. Hän arvelee, että oppikirjan lukijoista saattaa tuntua siltä, että ”kaikki kielioppiasiat ovat sekaisin päässä”. Nuutinen yrittää myös vetää maton niiden alta, jotka valittavat kurssin liiallisesta nopeudesta ja siitä, että suullista kielenkäyttöä ei tunneilla ehditä harjoitella. Kielen opiskeluun ei auta muu kuin sinnikäs työnteko. Nuutinen lohduttaa opiskelijoita:

Täydellisen tai melko hyvän kielitaidon saavuttaminen vie uskomattoman paljon aikaa. Tämä tosiasia on hyväksyttävä ja jatkettava opiskelemista. Ei kannata luopua. (2, 126.)

Pitäisikö suomen kielen opiskelijalle opettaa ns. kirjakieltä vai puhekieltä vai kumpaakin, on jatkuva kiistanaihe suomen kielen opettajien keskuudessa (ks. esim.

Martinin artikkelia 1999 ja keskustelua Virittäjässä: Storhammar 1994, Hämäläinen 1995, Lauranto 1995, Martin 1995). Se on tärkeä kysymys myös omasta kulttuurinäkökulmastani, sillä jos kielen ja kulttuurin kytkös on niin vahva kuin tämänkin tutkimuksen teoriaosassa todettiin, ei maahanmuuttaja voi koskaan muuttua ”yhdeksi meistä”, jos hän puhuu vain kirjakieltä. Siksi on mielenkiintoista tarkastella sitä, minkälainen kanta tähän kysymykseen on tutkimissani oppikirjoissa otettu.

Nuutinen kertoo, että passiivimuodon käyttö monikon ensimmäisessä persoonassa kuuluu Helsingin puhekieleen (2, 26). Saman kirjan viimeisessä luvussa (129-130) Nuutinen pohtii asiaa seuraavasti:

Suomessa, niin kuin muuallakin, puhuttu ja kirjoitettu kieli poikkeavat toisistaan jonkin verran. Helsingissä puhutussa kielessä – joka nykyisin on leviämässä televisioon ja radioonkin ja niiden kautta muuallekin Suomeen – on eräitä piirteitä, jotka on syytä lopuksi ottaa esille. On nimittäin niin, että ulkomaalaiset, jotka tulevat Helsinkiin opiskeltuaan suomea muualla ensin, ovat usein ihmeissään, kun heidän oppimansa kieli ei olekaan samanlaista kuin se kieli, jota he kuulevat puhuttavan Helsingissä.” (129.)

Nuutinen jatkaa luettelemalla kuusi Helsingin puhekielen piirrettä: 1) persoonapronominit, 2) tavallisten verbien lyheneminen (oon, tuun, meen), 3) –ko/-kö kysymysten muuttumiseen asuun –ks. Muistaks sä ...4) persoonapronominien sijamuotojen poikkeavuus: mun, mua, mulla, 5) loppu-i:n katoaminen esim. konditionaalissa, translatiivissa ja lukusanoissa ja 6) sanan viimeisessä tavussa kahden erilaisen vokaalin muuttumisen yhdeksi pitkäksi vokaaliksi. *haluun* (haluan). Muitakin eroavuuksia on Nuutisen mukaan olemassa. Nuutinen ei kuitenkaan käytä puhekieltä kirjansa teksteissä.

Hämäläisen kirjasarjassa opetetaan esimerkiksi aika tarkkaankin se, että suomalaiset käyttävät puhekielen me-muotona passiivia (esim. me menemme = me mennään, me tulimme = me tultiin, me olemme syöneet jo = me on syöty jo). Puhekielen me-muotoa opetetaan sekä *Aletaan* -kirjan kappaleessa 22 että *Jatketaan* -kirjan kappaleessa 38. Jälkimmäisessä kerrotaan lisäksi sellaisista puhekielisistä kysymyksistä kuin ”Mentäskö elokuviin?”, ”Mitä tehtäs?” tai ”Keitettäskös kahvit?” Hämäläinen on kuitenkin ottanut kirjoissaan sen kannan, että yleensä tekstit ovat kirjakielisiä ja puhekieltä käsitellään erikseen muutamaa otteeseen.

Hämäläisen kirjasarjan alun kieli vaikuttaa kontekstistaan irrotetulta ja tehdyn tuntuiselta, vähitellen kieli muuttuu luonnollisemmaksi, kun on saatu opetetuksi riittävästi erilaisia muotoja. Kirjasarjan lopussa kieli muuttuu taas kankeahkoksi, sillä silloin käsiteltäviksi tulevat muun muassa lauseenvastikkeet. Esimerkiksi

temporaalirakenteen yhteydessä todetaan, että puhekielessä ”käytetään tavallisesti *kun*-lauseita, mutta kirjakielissä on usein lyhyempi rakenne”. Kieliopin selitysten yhteydessä temporaalirakenteet eivät kuulosta niin pahoilta, mutta *kun* sellainen on sijoitettu Annin kertomukseen elämästään, niin teksti rapisee:

”Päästyäni ylioppilaaksi menin Turun yliopistoon opiskelemaan kieliä. Valmistuttuani työskentelin pari vuotta Vaasassa, mutta mentyäni naimisiin muutin mieheni kanssa Helsinkiin.”
(Jatketaan, 74.)

Lepäsmä ja Silfverberg ovat selvästi sillä kannalla, että ensin opetellaan kirjakieli ja vasta sitten voidaan tutustua sellaisiin ilmiöihin kuin murteet ja Helsingin puhekieli. Alkeisoppikirjan ja jatko-oppikirjan esipuheissa ei mainita aiheesta mitään. Tätä aihetta käsitellään ensimmäisen ja viimeisen kerran jatko-oppikirjan viimeisessä kappaleessa. Silfverberg toteaa, että ”huolimatta vaikeuksista, joita puhe- ja kirjakielen erot ulkomaalaisille tuottavat on hyvä oppia ensin kirjakieli. Se on turvallinen pohja hyvälle kielitaidolle.” (130.) Sellaista ilmiötä kuin yleispuhekieli ei ilmeisesti ainakaan Silfverbergin mukaan ole olemassakaan, sillä hän käsittelee vain murteita ja Helsingin puhekieltä. Ainoa poikkeus on passiivin käyttö puhekielen me-persoonassa ja puhekielen me-imperatiivissa, jotka esitellään alkeisoppikirjan sivulla 160. Sitä on myös käytetty joissakin kirjasarjan dialogeissa.

Kun Silfverberg sitten ottaa asiakseen esitellä murteita ja Helsingin puhekieltä, se tapahtuu kielitieteellisen tarkasti. Perusjako länsi- ja itämurteisiin esitellään raskaasti kaksisivuisena äänteellisten erojen luettelona (130–132.). Helsingin puhekielen esittely on vielä uuvuttavampi, sillä tätä luetteloa on peräti viisi sivua (134–139). Tietenkin opiskelija, joka on kielitieteellisesti kiinnostunut kielestämme, saattaa tällaisesta esityksestä innostua. Mutta sellainen opiskelija, joka haluaisi vain osata luontevasti käyttää kieltämme erilaisissa tilanteissa, saa kappaleesta todennäköisesti vain päänsäryn. Sen sijaan murteilla kirjoitetut dialogit ovat oikein valaisevia: niissä sama dialogi on pyritty kirjoittamaan länsisuomalaisella Hämeen murteella ja itäsuomalaisella Karjalan murteella. Myös Helsingin puhekielen tekstinäyte on ihan toimiva, mutta toisaalta olisi voinut olla mielenkiintoista opiskelijan kannalta, että se olisi ollut sama dialogi kuin murrenäytteissäkin.

Silfverbergin kantaa suomen kielen opetukseen kuvastaa jatko-oppikirjan *Vaihtelua tunnille* -dialogi. Siinä joku ehdottaa, että kurssilla luettaisiin sanomalehtiä ajankohtaisen sanaston oppimiseksi. Toinen (opiskelija vai opettaja?) ei pidä ajatuksesta, koska sanomalehtien ”kieli on joskus niin huonoa”. Ensimmäinen taas

puolustaa ideaansa sanomalla, että opiskelija joutuu joka tapauksessa kohtaamaan monenlaisia kielimuotoja. Lopuksi toinen tuntuu suostuvan ehdotukseen, mutta päättää kuitenkin keskustelun näin: ”Joo, jos nyt sitten otettaisiin vaikka jokin päivittäinen ilmaisjakelulehti. Mutta ensin kuitenkin kerrattaisiin vähän kielioppia” (39).

Kenttälä kertoo *Kieli käyttöön* -kirjan toisen osan esipuheessa, että hän on pyrkinyt teksteissä luonnolliseen ja sujuvaan suomen kieleen. Puhekieleen hän kertoo johdattelevansa kielenoppijan vähitellen. Hän esittää esipuheessa toivomuksen, että opettaja lukisi ”yleispuhekieltä sisältävät jaksot luontevasti omalla puhekielellään ja siksi tekstejä ei ole kirjoitettu aivan siinä muodossa kuin ne autenttisessa puheessa itse asiassa esiintyisivät” (*Kieli käyttöön* II, 9).

Onkin totta, että jotkut Kenttälän dialogit menettävät osan luonnollisuudestaan, kun ne on kirjoitettu kirjakielellä. Virallisissa yhteyksissä (esim. asemalla lippua ostettaessa) kirjakieli menettelee, mutta kun kaksi ystävää vaihtavat kuulumisia kadulla, ei kirjakielisyys ole enää luontevaa.

- Mihin sinä muuten olet menossa?
- Minä olen menossa asemalle. Minä matkustan tänään junalla Jyväskylään. - -
- Asutko sinä hotellissa vai ystävän luona?
- Minun sisko asuu Jyväskylässä, ja tavallisesti, kun minä olen Jyväskylässä, minä asun minun siskon luona.

(*Kieli käyttöön* I, 63.)

Opettajan on kyllä helppo muuttaa dialogi ”omalle” puhekielelle ja on varmasti hedelmällistä silloin tällöin verrata puhekielen ja kirjakielen eroja aivan kuten Kenttälä kollegoitaan esipuheessa opastaakin. Voi kuitenkin olla, että silloin, kun teksti on kirjakielistä, sen puhekielelle muuntaminen usein unohtuu. Kun taas ajatellaan Laurannon *Elämän suolaa* -kirjoja, jossa kaikki dialogit ovat puhekielisiä, luulen, että opettaja ei hevin unohda kysyä oppilailtaan, miten kukin ilmaisu sanottaisiin kirjakielellä.

Lauranto toteaa oppikirjansa esipuheessa, että hänen oppikirjansa kieli on ”lukuisien kompromissien tulos”. Vaikka monet arkipuhekielisyudet ovat laajastikin käytössä Suomessa (esim. passiivimuotojen käyttö monikon 1. persoonassa), ovat murre-erot kuitenkin huomattavia. Kieli vaihtelee myös sosiaalisesti – yliopiston professorit puhuvat eri tavalla kuin rakennustyöläiset. Lisäksi jokainen yksilö puhuu omalla yksilöllisellä tavallaan. Näitä kaikkia variaatioita on varmasti mahdoton saada ainakaan yhden kirjoittajan laatimaan oppikirjaan. Laurannon kirjoja moititaan siitä, että

niiden kieli on vain pääkaupunkiseudulla asuvien kieltä, ja siksi olisi parempi, että oppikirjassa olisi vain kirjakieltä. Lauranto kertoo kuitenkin, että hän on pyrkinyt välttämään Helsingin slangi-ilmauksia ja yrittänyt käyttää mahdollisimman neutraalia yleissuomea, mutta että Suomen suurimpiin kaupunkeihin levinnyt kielimuoto on hänen dialogeissaan saanut ”korosteisen aseman” (Lauranto 1996, 7).

Nuutinen aloitti oppikirjoissaan sen linjan, että oppilaiden huomio tulisi kiinnittää puhutun ja kirjoitetun kielen eroihin. Hämäläinen, Kenttälä ja Lauranto ovat jatkaneet Nuutisen viitoittamalla tiellä kukin omalla tavallaan. Lauranto on edennyt pisimmälle puhutun kielen opettamisessa. Lepäsmä ja Silfverberg ovat puhtas-kielisyyskannattajia: kaikkein tärkeintä on oppia kielipöytäkirjasta oikeaa suomea. Samalla linjalla ovat yllättäen myös *Suomea, ole hyvä!* -kirjasarjan kirjoittajat, sillä heidän teksteissään käytetään vain kirjakieltä, eikä puhekielten ominaispiirteitä mainita lainkaan, puhumattakaan siitä, että sitä käytettäisiin missään yhteydessä. Tämä on aika yllättävää, sillä kirjasarjan toinen ja kolmas osa ovat ilmestyneet vasta vuonna 2000.

Puhutun ja kirjoitetun kielen erojen pohdiskelu liittyy läheisesti seuraavassa jaksossa käsiteltäviin taitoihin. Joidenkin oppikirjantekijöiden mielestä koko erosta ei tarvitse mainita halaistua sanaa, toisten mielestä riittää, että opiskelijoille tarjotaan tietoja puhutun ja kirjoitetun kielen eroista, ja kolmansien tavoitteena on, että opiskelijat myös oppivat ymmärtämään ja käyttämään puhuttua kieltä.

6.2 Taidot

Tässä jaksossa tarkastelen, millaisia aineksia suomen kielen oppikirjat tarjoavat kielenkäytön taitojen oppimiseen. Teen sen Yleisten kielitutkintojen viitoittamien kielenkäyttötarkoitusten eli funktioiden avulla. (ks. Yleisten kielitutkintojen perusteet ja Aflecht & al.: Yki-opettajan käsikirja.) Funktioiden luettelo on myös pro gradu -työni liitteenä.

6.2.1 Asiatietojen antaminen ja kysyminen

On mahdotonta kuvitella oppikirjaa, jonka teksteissä eivät asiatietojen antamien ja kysymisen tulisi jollakin tavoin käsiteltyä. On selvää, että jo luokkahuonetilanne on sellainen, että siellä ei selviä kysymättä ja vastaamatta. Myös kaikki tutkimani oppikirjat aloittavat kysymyksillä ja vastauksilla. Ei kuitenkaan ole yhdentekevää, millaisia esimerkkejä oppikirjat tarjoavat näiden funktioiden oppimiseen.

On aivan eri asia aloittaa uuden kielen oppiminen vain kysymysten ”Mikä tämä on?” ja ”Millainen kaupunki Savonlinna on?” kuin ”Mikä sun nimi on?”, ”Mistä maasta sä olet kotoisin?”, ”Mikä sun ammatti on?”, ”Mitä kieliä sä puhut?”, ”Minkämaalainen sä olet?” ja ”Miten sun nimi kirjoitetaan?”. Näitä ääripäitä edustavista kysymyksistä ensimmäiset kysymykset ovat Nuutisen ja jälkimmäiset Laurannon kirjasta. Kun Laurannon kirjassa opetellaan ensimmäisessä kappaleessa vielä sellainen kysymys kuin ”Missä maassa / kaupungissa sä asut?” ja harjoitellaan tiedustelemaan sukunimeä, etunimeä, henkilötunnusta, siviilisäätystä, osoitetta, puhelinnumeroa, syntymävuotta ja -paikkaa, niin ero on suuri.

Muut oppikirjat asettuvat kysymisen ja vastaamisen opettamisessa oppikirjan ensimmäisessä kappaleessa jatkumolle, jonka ääripäitä edustavat Nuutinen ja Lauranto. Nuutinen jää kyllä omaan sarjaansa ”Mikä tämä on?” -kysymyksineen, sillä niin ei ala mikään muu oppikirja. *Suomea, ole hyvä!* -kirjan ensimmäisessä kappaleessa kyllä mainitaan sama kysymys, mutta se on seuraavien kysymysten joukossa: ”Kuka tämä on?”, ”Millainen Irina on?”, ”Minkämaalainen Irina on?”, ”Kuinka sinä voit?”, ”Miten sinä voit?”, ”Milloin te olette kotona?” ja ”Missä te olette nyt?” Jos edellä mainittuja kysymyksiä vertaa Laurannon kysymyksiin, niin Laurannon kysymykset auttavat kyllä paremmin aloittamaan aidon kommunikoinnin heti kielenopiskelun alkumetreillä.

Hämäläisen ensimmäinen luku on sekava, mutta muutama henkilötietoihin liittyvä kysymys sieltäkin löytyy, ja lisäksi hän käyttää ko/kö -päätetä kysymyksissä, jotka alkavat ”Puhutko...” ja ”Oletko...” Myös Lepäsmä & Silfverberg ja Kenttälä esittelevät ko/kö -kysymyksen jo ensimmäisessä luvussa. Kenttälän kysymykset ovat runsaudessaan lähes samaa luokkaa kuin Laurannon. Niiden erona vain on se, että Kenttälä käyttää kirjoitetun kielen muotoja ja Lauranto puhutun.

Se, minkälaisen peruslinjauksen oppikirjan tekijät ovat tehneet, vaikuttaa asiatietojen antamisen ja kysymisen oppimiseen. Tutkimistani oppikirjasarjoista vanhimmat eli Nuutisen Suomea suomeksi ja Hämäläisen *Aletaan-* ja *Jatketaan-* oppikirjat ovat tiukasti vielä kiinni kieliopin opettamisessa, vaikka niiden sivuilla otetaankin jo ensi askeleet puhutun kielen opettamisen suuntaan. Silloin, kun kieliopin opettaminen on oppikirjan tärkein tavoite, syntyy tekstiä, joiden lauseet ovat kielenkäytön kannalta irrelevantteja. Nuutisen kirjoissa on paljon ”Kissa istuu pöydällä” -tyyppisiä lauseita. Hämäläisen kirjoista löytyy jopa kappaleiden otsikoina sellaisia lauseita kuin ”Kukkamaljakossa on vettä ja kukkia” ja ”Nyt puhumme nuoresta miehestä, joka asuu maalla”. Seuraavaksi ilmestyneissä Lepäsmaan ja Silfverbergin kirjoissa ei ole enää niin puhtaasti vain kieliopin opettamiseen liittyviä irrallisia lauseita kuin edellä mainituissa. Heidän kirjojensa puutteena ovat lyhyet ja kontekstittomat dialogit, jotka eivät auta opiskelijaa painamaan sanoja ja ilmaisuja mieleen. Kenttäläkin harrastaa irrallisia dialogeja, mutta ne eivät ole ainakaan joka kerta kontekstittomia. Jonkinlaiseen yhtenäisyyteen ainakin kappaleiden sisällä pyrkivät *Suomea, ole hyvä!* -sarjan kirjat. Lauranto on puolestaan pyrkinyt luomaan koko oppikirjasarjastaan yhden suuren kokonaisuuden, jossa kaikki lomittuu kaikkeen.

6.2.2 Oman suhtautumisen ilmaiseminen

Kenttälän ensimmäisen kirjan sivulla 129 on yksi lyhyt kahdeksanrivin pituinen dialogi, jonka avulla opiskelija saa malleja siitä, miten ilmaistaan oma mielipide tai esitetään epävarma arvio. Tekstissä vilahtavat ilmaukset *minun mielestä*, *minusta*, *minä luulen* ja *sinulla taitaa olla*. Myöhemmin sivulla 154 Markku Kääriäinen -niminen henkilö kertoo elämästään pikkukaupungissa ja ilmaisee myös kiinnostuksensa ja mielipiteensä jääkiekosta. Tekstin jälkeen Kenttälä on *Huomaa!*-otsikon alle laittanut esimerkkejä verbin *kiinnostaa* käytöstä sekä ilmaisun *minusta = minun mielestä* käytön kaikissa

persoonissa ja kysymyksissä. Samat ilmaisut käydään vielä läpi toisen osan sivulla 43, tällä kertaa possessiivisuffiksien käytön opettelun yhteydessä. Vaikka Kenttälän kirjassa on kiitettävän paljon harjoituksia, niin mielipiteen ilmaisemisesta ei ole yhtään sellaista laadittu lukuun ottamatta kirjasarjan kakkososan possessiivisuffikseihin liittyvää harjoitusta, jossa samalla tehdään ero *mielestäni* ja *mielelläni* -ilmausten välille. Kuitenkin oman mielipiteen ilmaiseminen pehmeästi tai sen ilmaiseminen, ettei ole varma siitä, mitä sanoo, on erittäin tärkeä kielenkäyttötaito. Onhan aivan eri asia töksäyttää, että ”suomalainen ruoka on pahaa” kuin sanoa, että ”minun mielestä jotkut suomalaiset ruuat ovat erikoisia”.

Lauranto puolestaan jättää edellä mainittujen ilmaisujen kattavan esittelyn opettajan vastuulle. Hän antaa Elämän suolaa 1 kirjan 20. kappaleessa esimerkin mielipiteen ilmaisemisesta: ”Kaikki aina sanoo, että suomi on vaikea kieli, mutta **musta** se on mielenkiintoinen kieli (273).” Mielipiteiden vaihto jatkuu vielä vähän aikaa, mutta ilman mielipiteen ilmaisemiseen liittyviä fraaseja. Kappaleeseen liittyvissä harjoituksessa 2 opiskelijaa kehoitetaan miettimään, miten suomeksi voi sanoa mielipiteen ja mitkä ilmaukset kertovat mielipiteen (276). Harjoituksessa kolme pitää pehmentää mielipideilmauksilla sellaisia lakonisia toteamuksia kuin ”Tuo kirja on hirveän huono” tai ”Sinun täytyy lopettaa tupakanpolto”.

Lepäsmaan ja Silfverbergin kirjassa mielipiteen ilmaisemista käsitellään pienoisdialogeissa sivulla 56-57. Niissä annetaan malleja ilmaisujen ”Mitä sinä pidät,” ”Mitä mieltä olet” ja ”Minusta...” käytölle.

Jos asioiden opetusjärjestystä miettii kielenkäyttötilanteiden ensisijaisuuden kannalta, luulisi samaa ja eri mieltä olemisen tulevan esille kohtuullisen aikaisessa vaiheessa. Näin ei kuitenkaan ole esimerkiksi Hämäläisen kirjasarjassa, vaan asia tulee esille vasta toisen osan ensimmäisessä kappaleessa. Jälleen kerran taitaa olla niin, että asioiden esitysjärjestyksen on määrännyt kielioppi, sillä samassa yhteydessä opiskellaan predikaatiivin sijan määräytymistä eikä sen analyttinen opettaminen kannata kielen oppimisen alkuvaiheissa. Fraasina sitä toki voisi teksteissä käyttää jo varhaisemmassa vaiheessa.

Epävarmuuden ilmaisemista Hämäläisen kirjasarjassa opetetaan vasta jatko-osan viimeisillä sivulla potentiaalin yhteydessä. Ensin potentiaali opetetaan sekä preesensissä että menneen ajan muodossa. Opiskelijat väittänevät, että he eivät ole koskaan kuulleet moisia muotoja suomalaisten suusta. En liene opettanut potentiaalia kenellekään

maahanmuuttajalle vielä tähän mennessä emmekä liene törmänneet siihen missään autenttisisessa tekstissäkään. Hämäläinen kertookin, ettei potentiaalia käytetä puhekielessä ja ettei se ole tavallinen kaikissa kirjoitetun kielenkään tyyleissä (134). Vasta potentiaalın opetuksen jälkeen kirjassa esitellään *taitaa*-verbin käyttö epävarmuuden ilmaisemiseksi ja luetellaan joukko epävarmuutta ilmaisevia sanoja (*ilmeisesti, luultavasti, mahdollisesti, tietääkseni* jne.) Kirjan opetukset vain tulevat ainakin Suomessa asuvan ja täällä ympäristönsä kanssa kommunikoimaan pyrkivän maahanmuuttajan kannalta kovin myöhään.

Aikomuksen, luulon ja epävarmuuden ilmaiseminen tulevat esille Laurannon ensimmäisen kirjan kappaleessa 7 sivulla 94. Siinä käytetään luontelevassa kontekstissa sellaisia verbejä kuin *luulla, aikoa* ja *tietää*. Samalla rivien välistä on myös luettavissa epäsuora avunpyyntö:

Mikko: Mulla on ylihuomenna syntymäpäivä.

Eija: Ylihuomennako?

Mikko: Joo.

Eija: Mä **luulin**, että ne on huhtikuussa.

Mikko: Sä **luulit** väärin. Ne on ylihuomenna.

--

Teija: Teija Aaltonen

Eija: No Eija täällä moi.

Teija: Moi. Kiva kun soitit!

Eija: Joo. Mitäpä kuuluu?

Teija: Ihan hyvää kiitos. Entä itsellesi?

Eija: Mulla on pieni ongelma.

Teija: Mikä?

Eija: Mikolla on syntymäpäivä torstaina – ylihuomenna.

Teija: Ai kun kiva! Mitä te **aiotte** tehdä?

Eija: Mä en **tiedä** vielä. Mutta mä **tiedän**, että Mikko haluaa juhlat.

Teija: Okei. Sä haluat, että me järjestetään juhlat yhdessä, vai mitä?

Eija: Joo. Jos sopii.

Teija: Sopii sopii.

Riippuu tietenkin paljon opettajasta, miten hän osaa välittää kaikki dialogin tarjoamat mahdollisuudet opiskelijoilleen. Seitsemännessä kappaleessa opittavana kielioppiasiana on nimittäin inessiivi ja adessiivin käyttö omistuslauseissa. Jos opettaja tyytyy vain selvittämään ja harjoituttamaan kappaleen sisältämät kielioppiasiat, hukataan

mahdollisuudet kielenkäytön harjoitteluun. Toki ilmaisuja jää opiskelijoiden päähän aivan huomaamatta ja lahjakkaimmat osaavat ottaa ne nopeasti käyttöönkin.

Velvollisuuden ja välttämättömyyden ilmaiseminen tulee esiin kaikissa tutkimissani oppikirjoissa. Tämän funktion käsittelyn yleisyys johtuu siitä, että sen ilmaisemiseen on suomen kielessä aivan oma lauserakenteensa, nesessiivilause. Yllättävän vähän tätä rakennetta kuitenkin harjoitellaan. Hämäläinen, Lepäsmä & Silfverberg sekä *Suomea, ole hyvä!* -kirja-sarjan tekijät mainitsevat sen ohimennen. Kenttälä käsittelee asian perusteellisesti, mutta vasta aika myöhäisessä vaiheessa, sillä hän on ottanut asian esille vasta sitten, kun objekti on opetettu ja on tärkeää selvittää, että nesessiivilauseessa objekti on päätteettömässä akku-satiivissa. Lauranto ottaa asian esiin jo genetiivin analysoinnin yhteydessä. Maahan-muuttajan tarpeita ajatellen tämän rakenteen oppiminen on tärkeää, sillä ei ole sama sa-nooko hän suomalaiselle tuttavalleen ”Anteeksi. Minä menen lääkäriin” vai ”Anteeksi, minä lähdän nyt, koska minun täytyy mennä lääkäriin”. Sekään millaisten esimerkki-lauseiden kautta asia opitaan, ei ole yhdentekevää. Tässä muutamia esimerkkejä:

Opiskelijan täytyy lukea paljon.

Opiskelijoiden täytyy lukea paljon.

(Hämäläinen: *Aletaan*, 116.)

- Hei tämä hana vuotaa.

- Joo, siihen täytyy vaihtaa tiiviste. Pitää kai soittaa huoltomiehelle.

(Lepäsmä & Silfverberg: *Suomen kielen alkeisoppikirja*, 105-106.)

Minun täytyy mennä nyt.

Meidän täytyy myydä auto.

Teidän ei tarvitse muistaa tätä.

(Salmela & Kujansuu & Kosieradzki: *Suomea ole hyvä! 1*, 95.)

- Tuletteko te autolla?

- Ei. Meidän täytyy tulla nyt bussilla. Auto on rikki. Markon täytyy viedä se korjaamoon.

(Kenttälä: *Kieli käyttöön 1*, 156.)

- Kuule, nyt meidän on pakko lopettaa (puhelinkeskustelu).

- Onneksi mä asun yksin. Mun ei tarvitse kuunnella ketään.

(Lauranto: *Elämän suolaa 1*, 124.)

Esimerkeistä huomaa selvästi sen, että Hämäläinen ja *Suomea, ole hyvä!* -sarjan tekijät ovat käsitelleet velvollisuuden ja välttämättömyyden ilmaisemisen vain muutamalla irrallisella esimerkkilauseella ja senkin vain siksi, että kieliopin kannalta on välttämätöntä esitellä tämä poikkeava lauserakenne. Silfverberg ja Kenttäläkin tekevät sen kieliopillisista lähtökohdista, mutta kuitenkin johonkin kontekstiin sidottuna. Lauranto on enemmän ajatellut rakenteen merkitystä kielenkäytön kannalta ja kielioppi on sivuosassa.

6.2.3 Tunteiden ja asenteiden ilmaiseminen ja kysyminen

Ei ole ihme, että maahanmuuttajat usein pitävät suomalaisia kylminä ja kovina, sillä tunteita ei oppikirjojen sivuilla juuri ilmaista. Tämä funktio liittyy läheisesti oman luokitteluni kohtaan 6.3, joten tässä yhteydessä mainitsen vain muutaman seikan.

Kuten jaksossa 6.3 totean, eivät suomen kielen oppikirjat sisällä Laurantoa lukuun ottamatta kovinkaan erikoisia tarinoita ja niiden henkilöhahmot jäävät lyhyesti luonnehdituiksi ja elottomiksi. Siksi ei oppikirjojen sivuilla ole myöskään tunteiden ilmaisemiseen tarvittavia fraaseja. Kenttälä on tekstejä kirjoittaessaan ilmeisen tietoisesti halunnut tuoda joitakin kielenkäyttötarkoituksia esiin, mutta tunteet hän on kuitenkin sivuuttanut melkein täysin. Huolestuneisuuden ja kyllästymisen ilmaisemista hän on kuitenkin käsitellyt jatko-oppikirjansa sivuilla 50 ja 142. Ensin mainitussa dialogissa ollaan huolestuneita rahojen riittävydestä. Jälkimmäinen on mainio esimerkki lapsiperheen arjesta ja siinä tehdään myös monta ehdotusta:

- Äitii! Mulla ei ole mitään tekemistä!
- No, mitä sä tekisit? Lähtisitkö sä ulos jonkun kanssa.
- Mulla ei ole ketään kaveria. Kukaan ei ole kotona. Mä en voi leikkiä kenenkään kanssa.
- No, entä jos sä lukisit jotain? Mitä sä lukisit? Mistä kirjasta sä tykkäisit?
- En mä halua lukea mitään. En mä tykkää mistään kirjasta.
- Haluaisitko sä sitten leikkiä jollain lelulla? Millä sä leikkisit? Leikkisitkö sä vaikka tällä nukkekodilla?
- En mä halua leikkiä millään nukkekodilla. Se on ihan tyhmää.
- No, jos sä soittaisit vaikka jollekulle tarhakaverille. Kenellä sä soittaisit?
- En mä halua soittaa kenellekään. En mä halua leikkiä niiden kanssa.
- No hyvä on. Mutta nyt sun täytyisi syödä jotain. Mitä sä haluaisit syödä tänään? Mistä sä tykkäisit?

- En mä halua syödä mitään. En mä tykkään mistään. Ei mulla ole nälkä. Mä menen ulos.
- No, mihin sä nyt menet?
- En mihinkään. Mä menen vaan tuohon pihalle.

Myös Salmela ja Kujansuu ovat todenneet, että tunneilmaisujakin tarvitaan. Heidän ratkaisunsa vain on kovin kuiva. Kirjasarjansa toisessa osassa he listaavat yli neljä sivua erilaisia suomalaiseseen viestintään liittyviä fraaseja (30–34). Tunneilmaisusta käydään läpi mieltymystä ja vastenmielisyyttä ilmaisevat fraasit, tunnustukseen ja pahoitteluun liittyvät fraasit, välinpitämättömyyden ja moitteen antamiseen liittyvät fraasit sekä hämmästyttä, epäuskoa epävarmuutta, ärtymystä ja toivetta ilmaisevat fraasit. Monet fraaseista annetaan vain irrallisina lauseenalkuina. Enpä usko, että kontekstittomat fraasit uuvuttavana listana jäävät kenenkään mieleen.

Lauranto on kirjasarjassaan selvästi muita tietoisemmin ottanut kielenkäytön funktiot huomioon tekstejä laatiessaan. Sen huomaa etenkin tunteiden ilmaisun kohdalla. Hänen dialogeistaan voi poimia esimerkiksi seuraavat tunteiden ilmaisemiseen liittyvät ilmauksen (suluissa sen kappaleen numero, jossa funktio esiintyy, kappaleet 1-20 ovat *Elämän suolaa 1* -kirjassa ja kappaleet 21-40 *Elämän suolaa 2* kirjassa): Ilon ja yllätyksen ilmaiseminen (10), hämmästyksen ja järkytyksen ilmaiseminen (11, 20 ja 40), toiveen ilmaiseminen (15), paheksumisen ilmaiseminen (17 ja 20 ja 35), riitely ja sovinto (17, 21 ja 22), kyllästymisen ilmaiseminen (18), innostuksen ilmaiseminen (19 ja 29), tunteenpurkauksia (21), huolestuneisuuden ilmaiseminen (22, 23 ja 28), epätoivon ilmaiseminen (27 ja 30), surun ja osanoton ilmaiseminen (30) ja pelästymisen ilmaiseminen (37). Laurannon kirjan dialogimaisuus ja sen sisältämät arjen tarinat antavat mahdollisuuden myös oppia käsitellyt ilmaukset, sillä ne esiintyvät aina luontevassa kontekstissa.

6.2.4 Asioiden hoitaminen

Tutkimissani suomen kielen oppikirjoissa esiintyy melko runsaasti ostamiseen, asioimiseen ja tilaamiseen liittyviä tekstejä, muut jäävätkin sitten vähemmälle. Erittäin tärkeää asioiden hoitamiseen liittyvissä malleissa olisi se, että ne olisivat mahdollisimman lähellä normaalia suomalaisten arkipuhetta.

Näin ei kuitenkaan ole esimerkiksi *Suomea, ole hyvä! 1* -kirjan ostoksia kuvaavassa jaksossa. Siinä Fatima on lihakaupan tiskillä ja kysyy: ”Onko teillä tuoretta

broileria?” Kysyykö kukaan näin ja mistä saa ostaa kokonaisia tuoreita broilereita tänä päivänä? Trung käy vaateostoksilla ystävänsä Mikon kanssa. Tällä kertaa dialogi on jo luonnollisempaa. Johtuneeko siitä, että teksti esiintyy kirjassa myöhemmin ja kieltä ei ole tarvinnut tehdä enää niin yksinkertaiseksi. Myyjä puhuttelee asiakkaita ”hei”-tervehdyksellä ja kysymyksellä voinko auttaa ja Trung sanoo: ”Tarvitsen lämpimät housut ja villapuseron.” Sitten keskustellaan koosta ja väristä ja kerrotaan missä on sovituskoppi. Jotkut oppilaani ovat kyllä kommentoineet vastaavia dialogeja sanomalla, että Suomessa ei saa tämän kaltaista palvelua.

Laurannon ensimmäisessä kirjassa ollaankin lähempänä tavallisia suomalaisia ostostilanteita. Liisa saa houkuteltua Jaakon kanssaan ostoksille (258-259). Liisa ostaa alennusmyynnistä joulukoristeita (joulu on jo ohi) ja laseja. Jaakko yrittää vähän vastustella ja vaikuttaa valintoihin, mutta Liisa tokaisee: ”Minä valitsen, sinä maksat.” Lopussa Liisa hermostuu: Missä myyjät ovat? Eikö tässä kaupassa ole myyjiä?” Saman kappaleen puheenymmärtämistehtävässä pitää yrittää saada selvää kuulutuksesta, jossa luetellaan ”Jokamies” -nimisen tavaratalon tarjouksia.

Kenttälän kirjan ensimmäinen asioimisdialogi alkaa kummallisesti. Tuskin on tavallista, että kauppias vastaa tervehdykseen näin: ”Päivää. Entä Teille?” (47). Luontevampi ilmaus olisi esimerkiksi ”Päivää. Ja mitähän Teille saisi olla?” Tällaisissa kohdissa kirjan tekijä joutuu vain luottamaan omaan korvaansa, sillä suomen puhekielen käytöstä on vielä niin vähän tutkimuksia, että niistä tuskin on apua silloin, kun miettii mikähän kaupankäynnin aloituslausahdus on frekvenssiltään yleisin. Eri puolella Suomea saatetaan kauppakeskustelut aloittaa vielä eri tavalla. Tässä dialogissa on hyvää se, että siinä opetellaan sanat paistijauheliha ja sika-nauta (näin tehdään myös Lepämaan ja Silfverbergin kirjassa sivulla 53). Kyllähän maahanmuuttaja varmaan oppii tällaiset asiat kantapään kautta vähitellen, mutta juuri tällaisen jokapäiväisen sanaston opettamisen pitäisi olla ainakin yksi osa kurssia. Ei ole mitenkään yhdentekevää muslimiopiskelijan kannalta oppia, että jälkimmäisessä jauhelihassa on mukana sikaa.

Kyllä Nuutisenkin kirjassa käydään kaupassa, mutta dialogeja on irrallisen sekavasti siellä täällä, eikä niillä ole minkäänlaisia otsikoita. Sitä paitsi ne eivät ole aina kohteliaita edes suomalaisen mielestä. Esimerkiksi ensimmäisen osan sivulla 70 ollaan kukkakaupassa ja kun ostaja kuulee, että ruusu maksaa viisi markkaa, hän tuohtuu:

- Viisi markkaa! Se on liian kallis. En voi ostaa niin kallista ruusua.

Kyllähän suomalaiset toki puhuvat tällä tavalla, mutta jos maahanmuuttaja menee kauppaan ja puhuu näin, niin häntä pidetään tökerönä. Toinen vastaavanlainen pragmaattisen kielenoppimisen kannalta kyseenalainen kohta on ensimmäisen osan sivulla 83. Siinä ei varsinaisesti olla kaupassa vaan kehoitetaan menemään kirjakauppaan ja ostamaan kartta. Dialogin aloittaa henkilö, joka ilmeisesti ei ole suomalainen, koska hän kysyy, voiko Suomessa todella olla 60 000 järveä. Toinen vastaa, että niitä on ylikin ja kysyjä ihmettelee. Vastaja käskää ostamaan Suomen kartan ja tarkistamaan siitä. Niinpä kysyjä haluaa tietää, mistä kartan voi ostaa. Ja suomalainen vastaa hänelle: ”Kirjakaupasta tietenkin. Hölmö!” Tällaistako kommunikaatiota pitäisi opettaa?

Lepämaan ja Silfverbergin alkeisoppikirjassa ei ole kuin muutama lyhyt kauppadialogi, joissa tulee esiin ilmaukset ”Mitä tämä maksaa?” ja ”Se maksaa...” (20) sekä ilmaukset ”Voinko auttaa” ja ”Hetkinen” sekä asiakkaan ”Onko teillä...” – kysymys (195). Hämäläisen kirjassa ei käydä kaupassa tai ravintolassa eikä asioida muutenkaan.

Muissa oppikirjoissa kaupassa käynnin rinnalla asioidaan myös pankissa ja postissa. Kenttälän kirjasarjan mallidiialogissa keskustellaan asuntolainasta. Se on toki hyvinkin tärkeä asia käsitellä maahanmuuttajien kanssa. Viimeisessä repliikissä asiakas toteaa, että pankkivirkailijan tarjoama vaihtoehto kuulostaa ”ihan realistiselta” (II, 67). No asiakas on varmasti suomalainen, sillä suurimmalle osalle maahanmuuttajia oman asunnon hankkiminen on kovin epärealistinen tavoite, elleivät he ole avioituneet jonkun hyvin toimeentulevan suomalaisen kanssa.

Nuutisen pohjoismaalaisille suunnatussa kirjassa postidiialogin aiheena on pienen paketin lähettäminen Islantiin (II, 19). Dialogissa tulee esiin joitakin tärkeitä sanoja, kuten punnita, lähettää, ehtiä perille ja postimerkki, mutta muuten dialogi ei oikein kuvaa tavallisen suomalaisen puhumattakaan maahanmuuttajan tarpeita vierailta postissa. Pankissakin asioidaan (II, 75), mutta jälleen kerran käy ilmi Nuutisen kirjojen vanhentuneisuus, sillä pankista nostetaan rahaa pankkikirjalla.

Lepämaan ja Silfverbergin kirjassa käydään postissa ja pankissa. Joku haluaa lähettää paketin Viroon ja toinen ostaa postimerkkejä. Postimerkin sijasta dialogissa käytetään sanaa *kirjemerkki*, joka ainakin minulle on tuntematon sana. Pankissa otsikon alta löytyy kolme lyhyttä dialogia, joissa avataan tili, talletetaan ja nostetaan rahaa. Pankkiautomaattikin mainitaan sivulla 203 imperatiivin opetuksen yhdessä, joissa

pankkiautomaatti ”puhuu” seuraavasti: ”Syötä kortti! Anna tunnusluku! Ota rahat ja kuitti!” Muita tärkeitä kielenkäyttötilanteita, jotka esiintyvät vain Lepäsmä & Silfverbergin kirjassa ovat huoltomiehelle soittaminen, hotellihuoneen varaaminen, hotelliin saapuminen, parturissa ja kampaajalla käynti, pesulassa ja suutarissa asioiminen sekä viisumin anominen. Laskujen maksua, maksuautomaatin käyttöä tai laskujen maksamista internetissä ei käsitellä missään oppikirjassa.

Tilaaminen on puolestaan taas hyvin yleinen kielenkäyttötilanne tutkimissani oppikirjoissa. *Suomea, ole hyvä* -kirjassa tarjoilija tervehtii ja kysyy, mitä saisi olla. Lauri vastaa ”Onko teillä ruokalistaa?” Ei kai kukaan suomalainen sentään näin kysy? Tavallisempi kysymys olisi toki ”Saisinko ruokalistan”. Myös lause ”Minä haluan kalaa” kuulostaa jotenkin kankealta. Ehkäpä suomalainen sanoisi ennemmin jotain sellaista kuin ”Minä taidan ottaa kalaa”. Myös lause ”Tarjoilija, haluamme maksaa.” kuulostaa tyllyltä. Vaikka me suomalaiset emme ehkä olekaan niin kovin kohteliaita, luulen että useimmiten kuitenkin käytetään konditionaalia ja ehkä kuitenkin verbiä saada. Kuvatekstissä Lauri kysyykin: ”Tarjoilija, saanko laskun.” Paljon tietenkin riippuu äänensävyistä. Kyllähän suomalainen voi sanoa ”Tarjoilija, lasku” joko hyvin määrälliseen tai erittäin ystävälliseen sävyyn. En myöskään usko, että kukaan yleensä kysyy tarjoilijan antaessa laskua seuraavasti: *Kuinka paljon se on?*

Huomattavasti luontevampia ovat Kenttälän baaridialogit. Niissä käytetään kiitos-sanaa hyvin suomalaisittain sellaisiin väleihin, joissa englantia puhuva käyttäisi sanaa *please*.

- Kuppi kahvia ja yksi tuollainen leivos, kiitos.
- Pieni kiitos.
- Iso tuoppi kiitos.

(Kenttälä I, 48)

Ruotsinkielinen saattaisi hyvinkin käyttää samoissa kohdissa sanan *tack*. Vaikken minä, eikä varmasti moni muukaan suomen kielen opettaja pysty analysoimaan miten kiitos-sanana vastineita käytetään oppilaittemme äidinkielissä (vietnam, somalia, khmer, thai, arabia, persia...), on kuitenkin hyvä olla tietoinen, että tätä sanaa saatetaan käyttää eri tavalla eri kulttuureissa. Silloin asian voi ottaa puheeksi oppitunnilla ja pyytää oppilaita miettimään yksinkertaisia dialogeja myös äidinkielellään. Se on hyödyllistä ihan opiskelujen alkuvaiheessa, sillä ainakin jotkut oppilaat pitävät liian kauan aikaa kiinni siitä luulostaan, että kieliä voi kääntää sanasta sanaan. Herääminen siihen ahaa-elämykseen, että mitä yksinkertaisimpia ja tavanomaisimpiakin sanoja

käytetään eri kulttuureissa eri tavoin, on toivottavaa jo varhaisessa kielenopiskelun vaiheessa. Usein opetusryhmässä on tietenkin ihmisiä, jotka ovat tajunneet asian jo aiempien kieliopintojensa aikana, mutta ainakin minä olen useimmiten opettanut sellaisia ryhmiä, joiden opiskelijoiden enemmistölle suomi on ensimmäinen vieras kieli, jota he opiskelevat.

Kenttälän dialogit onnistuvat aina välillä heijastamaan suomalaista kulttuuria:

- Iltaa.
- Iltaa.
- Yksi olut.
- Pullo vai tuoppi?
- Iso tuoppi kiitos, ja sitten myös lasku.

Suomalaisessa ravintolakulttuurissa ei tosin voi ostaa alkoholia laskuun muulloin kuin ruokatilauksen yhteydessä, joten dialogin viimeinen lause ei ole oikeassa kontekstissa. Muuten dialogi on mainio esimerkki suomalaisen kommunikaation lakonisuudesta, josta on hyvä keskustella myös opiskelijoiden kanssa ja totuttaa heitä tällaiseen lyhytsanaisuuteen ja siihen, että se ei kuitenkaan ole suomalaisittain epäkohteliasta.

Hyvää Lepäsmaan ja Silfverbergin alkeisoppikirjan irrallisissa dialogeissa on se, että ne tuovat joitakin keskeisiä sanoja ja fraaseja esille jo aivan kielenopiskelun alussa. Esimerkiksi kahvila- ja ravintolakäyttämisen oleelliseen vapaan paikan tiedusteluun opiskelija saa tarvitsemansa mallit jo toisessa kappaleessa sivulla 35. Esiin tulevat vapaa paikka/tuoli ja sana varattu. Toisaalta voidaan kuitenkin kysyä, oppiiko opiskelija tämän asian noin vain irrallisena dialogina, joka ehkä luetaan muutaman kerran luokkahuoneessa. Jääkö siitä hänelle pysyvä muistijälki ja pystyykö hän onkimaan tarvittavat sanat muististaan seuraavan kerran kahvilassa tai ravintolassa asioidessaan. Irralliset lyhyet dialogit eivät houkuta harjoittelemaan kyseistä asiaa esimerkiksi pienoisanäytelmien avulla. Ne saattavat myös sitoa opiskelijat yhteen ainoaan malliin.

Kahvilassa ja ravintolassa istutaan jälleen Lepäsmaan ja Silfverbergin kirjan sivuilla 74-76. Neljässä dialogissa tulee esiin paljon erilaisia ravintolakäyttämiseen liittyviä ilmaisuja, muun muassa käteisellä, pankkikortilla ja visalla maksaminen. Dialogit on kirjoitettu lähes kokonaan kirjakielillä. Vain muutama *joo, juu, jaa, jaaha* ja pehmenne *mitäs* on päästetty tekstiin, mutta kirjakielisyydestä huolimatta dialogit ovat luonnollisia ja sujuvia.

Laurannon *Elämän suolaa 1* -kirjassa Eija, Teija ja Mikko käyvät illalla ravintolassa (214–215). Laurannon dialogi poikkeaa muissa kirjoissa esiintyneistä siinä, että siitä käydään myös keskustelua tilausten lomassa ja sillä tavalla se on lähempänä autenttista ravintolatilannetta.

Avunpyyntödialogi löytyy Kenttälän *Kieli käyttöön* -kirjasta. Mikko tapaa sattumalta Pekan. Ensin he puhuvat suomalaiseen tapaan ilmasta. Sitten siirrytään kuulumisiin. Lopuksi Pekka pyytää Mikolta apua:

- Kuule, voitko sinä auttaa minua? Minä en tiedä, miten yksi tietokoneohjelma toimii. Viitsitkö sinä näyttää joku päivä, miten se oikein toimii?
- Joo, totta kai! Milloin sinä haluat, että minä tulen? Sopiiko huomenna?
- Joo, kyllä se sopii. Mihin aikaan sinä voit tulla? Pääsetkö sinä kello 17.00?
- En minä niin aikaisin pääse. Luento loppuu vasta kello 18.00, ja minä olen kotona noin kello 19.00. Minä syön vähän ensin ja sitten minä voin tulla. Sopiiko, että minä tulen noin kello 19.20?
- Joo, kyllä se sopii. Kiva, että sinä voit tulla. (77.)

Kenttälä kirjoittaa kirjasarjansa toisen osan esipuheessa, että hän on pyrkinyt käyttämään kirjassaan luonnollista ja sujuvaa suomen kieltä. Koska hän sanoo näin vasta kirjan toisen osan alussa, saattaa olla niin, että hän on kokenut mahdottomaksi tämän asian toteuttamisen kirjan ensimmäisessä osassa. Ainakaan edellä lainattu dialogi ei tunnu täysin luontevalta. Luontevammaksi se muuttuu heti, jos ainakin persoonapronominit minä ja sinä vaihdettaisiin puhekielisiin vastineisiinsa (mä, mää, mie, sä, sää, sie) ja kellon ajat ilmaistaisiin niin kuin ne puheessa ilmastaan eli ei ”Pääsetkö sinä kello 17.00?” vaan ”Pääsetkö sä viideltä?” Kenttälä esittää toisen osan esipuheessa toiveen, että opettaja lukisi yleispuhekielen piirteitä sisältävät tekstit luontevasti omalla puhekielellään. Näin meneteltäessä saavutetaan varmaan ainakin se etu, että oppilaat oppivat juuri sen alueen puhekieltä, jolla he asuvat eikä pääkaupunkiseudun puhekieltä, kuten monen mielestä käy, jos käytetään Yrjö Laurannon kirjasarjaa *Elämän suolaa*.

Luulisi, että tien neuvominen ja kysyminen olisivat sellaisia taitoja, joita oppikirjan laatijatkin ajattelevat kielenoppijan tarvitsevan jo varhaisessa vaiheessa, mutta niin ei ainakaan näytä olevan niiden oppikirjojen kohdalla, jotka ovat minun tutkimusaineistossani. Hämäläinen ei käsittele tätä aihepiiriä kirjassaan ollenkaan ja Laurantokin vain harjoituksessa, jossa kirjoitetaan dialogeja. *Suomea, ole hyvä!* -kirjan kolmannessa kappaleessa kysytään tietä näin: ”Voitko sanoa, missä kirjasto on?” (30). Kysymys ei ole kovin kohtelias, eikä sitä pehmennetä millään tavalla. Lepämaan ja

Silfverbergin kirjassa ensimmäinen tämän aihepiirin kysymys koskee pankkiautomaatin sijaintia (53), ja se tulee esille kohtuullisen aikaisessa vaiheessa. Samasta aiheesta on kymmenisen pientä dialogia sivuilla 61 ja 62 ja sivulla 63 annetaan vielä kuusi tavallista tapaa aloittaa lause tietä kysyttäessä.

Kenttälä ottaa asian esiin vasta kirjasarjansa toisessa kirjassa sivulla 193, siis todella myöhään. Motiivina tienneuvomisdialogeille tuntuukin enemmän olevan se, että niissä käytetään adverbiin komparatiiveja ja superlatiiveja (nopeammin, harvemmin, parhaiten, kauemmin, useammin, kovempaakin, nopeimmin...). Parempi tietenkin myöhään kuin ei lainkaan, mutta tässä on jälleen yksi esimerkki siitä, kuinka kielioppi ohjaa oppikirjan tekijää enemmän kuin kielenkäyttötilanteen yleisyys tai aihepiiri.

Kielioppi on ilmeisesti ollut tutkimieni oppikirjojen tekijöiden ohjenuorana, kun he ovat miettineet, mitä asioita ja missä järjestyksessä heidän kirjoissaan käsitellään. Vain Lauranto tuntuu ainakin jossain määrin ottaneen kielenkäytön funktiot pääosaan ja nivonut opiskeltavat kielioppiasiat niihin. Kielioppipainotteisissa kirjoissa ihmetyttää esimerkiksi se, miksi imperatiivi on koettu tärkeämmäksi asiaksi kuin konditionaali. Kielenkäyttö-tilanteiden kannalta etenkin konditionaalien osaaminen olisi paljon tärkeämpää kuin imperatiivin. Imperatiivi kuuluu luontevimmin vanhempien lapsilleen ja opettajan oppilailleen suuntaamaan puheeseen tai resepteihin ja muihin ohjeisiin sekä tien neuvomiseen. Jos joku maahanmuuttaja töksäyttää työpaikallaan suomalaiselle työkaverilleen ”Avaa ikkuna”, niin tuskin suomalainen siitä järin ilahtuu.

Esimerkiksi Hämäläisen kirjasarjassa imperatiivi opetetaan ensimmäisen osan kappaleessa kahdeksan. Esittelyn aikaisuus on hämmästyttävä, sillä esipuheessaan Hämäläinen kertoo, että kappaleet 6-9 ovat ne, joissa vasta alkaa kieliopin esittely. Imperatiivi on siis päässyt aivan ensimmäisenä opiskeltavien kielioppiasioiden joukkoon, verbien ja nominien perustaivutuksen ensiaskelten rinnalle. Konditionaali sitä vastoin opetellaan vasta jatko-osan kolmannessa kappaleessa. Tosin imperatiivin opetuksen yhteydessä on onneksi huomautettu, että imperatiivi ”ei aina ole kohtelias muoto” (*Aletaan*, 44) ja että saman asian esittäminen kysymyksen muodossa on kohteliaampaa. Imperatiivin opettamisen taustalla näin varhaisessa vaiheessa lienee kieliopillinen yksinkertaisuus ja se, että imperatiivi on ns. vartalomuoto. Kyseessä on siis selkeästi kieliopillisen helppouden sanelema opetusjärjestys.

Imperatiivin opettavat myös *Suomea suomeksi* ja *Suomea, ole hyvä!* -kirjat ennen konditionaalia. Kenttälä, Lauranto ja Lepämaa & Silfverberg ovat kuitenkin

antaneet käyttötarkoituksen ratkaista esitysjärjestyksen, joten heillä kyseisen kielioppiasiat esitetään päinvastaisessa järjestyksessä. Lauranto selviää konditionaalien monimutkaisuudesta rakenteena niin, että hän opettaa kohteliaan kysymyksen tekemistä ”voisitko” -verbin avulla jo ennen imperatiivin opetusta. Varsinainen konditionaalien analysointi tapahtuu vasta paljon myöhemmin, kirjasarjan viimeisessä kappaleessa.

6.2.5 Sosiaalisten käytänteiden ja normien mukaan toimiminen

Kaikissa tutkimissani oppikirjoissa opetetaan jo ensimmäisten kappaleiden aikana tervehdyksiä, kiittämistä, anteeksipyytämistä, toivotuksia ja hyvästelemistä. Ehkä juuri sen takia, että ollaan aivan opiskelun alkumetreillä jäävät toivotusten ja tervehdysten esittelyt vain listoiksi, joissa annetaan tärkeimmät fraasit. Esimerkiksi *Suomea, ole hyvä!* -kirjassa tätä aihepiiriä käsitellään melko lyhyesti. Ensimmäisessä kappaleessa opetetaan vain kysymään, mitä toiselle kuuluu. Tervehdys on epävirallinen ”hei”. Kysymykseen ”Mitä kuuluu” opetetaan vastaamaan joko ”Kiitos hyvää” tai ”Ei mitään erikoista.” Jatkokysymys ”Entä sinulle?” opetetaan myös sekä vaihtoehdot ”Kuinka voit?” ja ”Miten voit?” (8–9). Juuri tervehtimiseen, anteeksipyytämiseen ja muihin toivotukseen liittyy paljon asioita, jotka vaihtelevat eri kulttuureissa. Toisaalta ainakaan sellaisissa opiskeluryhmissä, joissa ei voida käyttää mitään muuta kieltä kuin suomea, ei tällaisista eroista ja yhtäläisyyksistä voida mitenkään keskustella opintojen alkuvaiheessa. Opettajan on syytä muistaa ottaa asia uudestaan esille sitten, kun opiskeluissa on edetty sellaiselle tasolle, että jonkinlainen keskustelukin jo onnistuu.

Aika aikaisessa vaiheessa on syytä selvittää, että Suomessa ei ole tapana erityisen paljon kiitellä ja toivotella. Se saattaa monen mielestä vaikuttaa alkuun epäkohteliaalta ja kylmältä, mutta opettajan voi johdatella ajatuksia kulttuurien erilaisuuteen ja siihen, että vaikka kohteliaisuuskäytännöt ovatkin erilaisia eri kulttuureissa, se ei välttämättä tarkoita, että jossakin kulttuurissa ne ovat paremmin tai huonommin kuin jossain toisessa.

Vierailudialogeja esiintyy kaikissa muissa tutkimissani oppikirjoissa paitsi Lepämaan ja Silfverbergin kirjoissa. Aika epäonnistunut on *Suomea, ole hyvä! 1* -kirjan dialogi. Kysymyksessä on marokkolaisen Fatiman syntymäpäiväjuhlat, jotka vietetään hyvin suomalaisittain. Vieraat toivottavat onnea sankarille ja Fatima toivottaa vieraat

tervetulleiksi. Vierailulla on kukkakimppu ja iso paketti. Paketin sisältöä ei kerrota. Tässä kohtaa voi opiskelijoiden kanssa keskustella siitä, mikä kunkin kulttuurissa on tapana. Joissain kulttuureissa on nimittäin epäkohteliasta avata lahjat ja saattaa ne siten koko vierasjoukon arvosteltavaksi, toisissa taas on epäkohteliasta olla avaamatta niitä heti. Ensimmäin syödään ja sitten kuunnellaan musiikkia. Vasta myöhään illalla Mahamoud ja Yusuf lähtevät kotiin. Se, että nuoren tytön syntymäpäiville tulee kaksi nuorta miestä, ei ole kovin suomalaista. Mutta täysin mahdotonta on ainakin oman kokemuksen mukaan, että nuori naimaton marokkolainen nainen kutsuisi kotiinsa kaksi naimatonta miestä. Pöytäkeskustelu käy malliksi tavallisesta suomalaisesta vierailudialogista ”Mikä ihana ruuan tuoksu!” ja ”Minulla on kova nälkä” -lausahduksineen. Fatima tarjoaa jälkiruuaksi jäätelöä, ja kun pojat haluavat tietää, mitä jäätelöä se on, kuuluu vastaus: ”Valion vaniljajäätelöä tietenkin.” Nämä nuoret ovat ilmeisesti kovin sopeutuneita jo suomalaiseen elämäntapaan. Kuvassa Fatimalla on vatsan paljaaksi jättävä toppi. Marokkolainen nuori nainen tuskin pukeutuu siten. (63.)

Kenttälän *Kieli käyttöön* -kirjassa on teksti, jonka otsikkona on *Kylässä*. Se on siinä mielessä poikkeuksellinen teksti, että siinä on yhdistetty suorasanaiseen kerrontaan jonkun verran repliikkejä eli teksti lähentelee rakenteeltaan kaunokirjallista proosaa. Yleensä Kenttälä käyttää joko suorasanaista kerrontaa tai dialogia. Yleensäkin tutkimissani oppikirjoissa ei ole yhdistetty dialogeja ja suorasanaista tekstiä, vaikka tällainen teksti olisi vaihtelevaa ja elävää. Kenttälän kirjan poikkeuksellisessa ”proosajaksossa” yhdistely on tehty mitä ilmeisimmin sen takia, että aikamuotojen käytön erot tulisivat ilmi. Teksti on nimittäin kirjoitettu imperfektiin, mutta totta kai repliikeissä käytetään preesensia paitsi silloin, kun äiti puhuu eilisestä päivästä. Yhdessä repliikeistä puhutaan siitä, mitä tehdään loppuilta, joten sen avulla oppilaille käy selväksi, että suomen kielessä futuuri ilmaistaan preesensillä. Muuten teksti on kuvaus kahden tavallisen suomalaisen perheen lauantaivierailusta tuliaisineen, kahveineen ja muine tarjoiluineen, keskustelunaiheineen ja saunomisineen ja on sinänsä arvokasta kulttuurista tietoa maahanmuuttajalle.

Laurannon *Elämän suolaa* -kirjojen molemmissa osissa on vierailudialogi. Ensimmäisessä Juan vieraillee Eijan ja Mikon luona ja jälkimmäisessä Liisan ja Jaakon luona. Toisin kuin *Suomea, ole hyvä!* -kirjojen tekijät Lauranto on hyödyntänyt dialogeissa sitä, että yksi osallistujista on maahanmuuttaja. Esimerkiksi ensimmäisen

osan vierailulla Eija vähättelee suomalaisen tapaan ruokia, joita hän aikoo tarjota, mutta sitten hän tekee tyhmän kysymyksen:

Mulla ei ole mitään erikoista ruokaa. Vähän salaattia ja pizzaa. Ja jäätelöä.

Onko teillä jäätelöä Espanjassa? (273)

Eija väittää kyllä, että kysymys on hänen huumoriaan, mutta ihmisillä on taipumus kysellä kummallisia asioita vieraista maista tulevilta ihmisiltä. Muistan kuinka loukkaantunut olin suomalaisten puolesta, kun minulta kysyttiin vaihto-oppilasvuoden aikana Yhdysvalloissa, onko Suomessa tulitikkuja.

Oikein hyvä tehtävä arkipäiväisen kielenkäytön kannalta löytyy Kenttälän *Kieli käyttöön* -sarjan toisesta osasta. Siinä on tarkoitus harjoitella, miten ollaan kohteliaita hankalassa tilanteessa (68). Kaiken kaikkiaan harjoituksessa on yhdeksän tilannetta, jotka kaikki ovat hyviä. Tässä muutama esimerkki:

1. Naapurissa on juhlat, ja musiikki soi liian kovalla. Sinun täytyy herätä aamulla aikaisin, etkä pysty nukkumaan. Soitat naapurin ovikelloa. Mitä sanot?

3. Lapset leikkivät rapussa ja pitävät kovaa meteliä. Mitä sanoisit heille?

6. Olet työnantaja. Sinulla on uusi mukava työntekijä, mutta hän tulee työpaikalle aina 15 minuuttia myöhässä. Mitä sanot hänelle?

Hämäläisen *Aletaan*-kirjassa kerrotaan isoäidin ja isoisän vierailusta (122) menneen ajan muodossa, sillä tarkoituksena on tietenkin imperfektin opiskelu. Vierailu on oikein tavallinen sukulaisvierailu, jonka aikana syödään, jutellaan, käydään kävelyllä ja saunassa. Pienin lapsista näyttää kaikki uudet koulukirjat mummille. Isoisä ja isoäiti heräävät niin paljon aikaisemmin aamulla kuin muut, että he joutuvat odottamaan pitkään muiden heräämistä eikä heillä ole muuta tekemistä kuin istua ja katsella ikkunasta ulos. Lopulta puoli kahdeksalta isoäiti lähtee keittämään kahvia. Tämä lyhyt kuvaus on harvinainen suomalaisen kulttuurin heijastaja Hämäläisen kirjoissa.

Samaan aiheeseen liittyy toinen onnistunut teksti jo neljä kappaletta aikaisemmin. Tuula ja hänen äitinsä käyvät mukavan arkisen puhelinkeskustelun, jossa sovitaan mummon ja vaarin vierailusta seuraavana viikonloppuna. Dialogi on kirjakielinen, mutta Hämäläinen on onnistunut kirjoittamaan sen niin, että se kuulostaa luontevalta, lähes normaalilta suomalaiselta puheelta. Siinä tulevat esiin monet puhelinkeskustelussa tärkeät fraasit, esimerkiksi puhelun aloittaminen, jonkun pyytäminen puhelimeen ja puhelun lopettaminen:

Sari: Virtasella, Sari puhelimesta.

Isoäiti: No hei Sari! Mummo täällä. Mitä kuuluu?

...

Isoäiti: Onko äiti kotona? Minulla on asiaa hänelle.

Sari: Äiti, puhelimeen! Siellä on mummo.

...
Isoäiti: Nyt täytyy lopettaa. Jutellaan sitten viikonloppuna enemmän.

Tuula: Kiitos soitosta. Terveisiä isälle. Ja tervetuloa!

Isoäiti: Kiitos. Terveisiä Jormalle ja pojille. Näkemiin sitten viikon kuluttua.

Myöhemmin sama isoäiti keskustelelee vävynsä kanssa. Nyt keskustelun aloitus ja toisen pyytäminen puhelimeen sujuvat seuraavasti:

- Jorma Virtanen.

- Iltaa, Eeva-mummo täällä.

- Iltaa, mitä kuuluu.

- Ei meille mitään erikoista...

- No kuule, pääseeköhän se Tuula puhelimeen?

- Kyllä, tuolla se on keittiössä, laittaa teetä. Hetkinen, minä pyydän hänet puhelimeen.

Hei sitten, ja terveisiä Simolle.

- Kiitos, sanon.

Jälleen dialogit ovat aika luontevia. On hyvä, että tällaisia puhelinkeksustelujen malleja on suomen kielen oppikirjassa, sillä sellainen maahanmuuttaja, jonka perhe koostuu samaa etnistä alkuperää olevista, ei kuule ympäristössään helposti tällaisia keskusteluja eikä siis sitä kautta opi puhelinkeksustelujen tavanomaisia aloituksia ja lopetuksia. Koska vieraan, uuden kielen puhuminen on aika moinen ponnistus, ja puhelin on vielä erittäin vaikeaksi koettu väline, on turvallisempaa tarttua puhelimeen, jos tietää joitakin puhelinkeksustelujen malleja suomeksi.

Kenttälän *Kieli käyttöön* -kirjassa on useitakin puhelinkeksustelun malleja. Ensimmäinen on sivulla 156 ja siinä kaksi ystävätärtä vaihtavat kuulumisia. Toisella on uusi koira ja toisella on pian isoäidin 80-vuotispäivät. Ystävykset sopivat myös kyläilystä muutaman viikon kuluttua. Puhelun aloitus- ja lopetusfraasit ovat tavanomaisia. Parikymmentä sivua myöhemmin on malleja hieman virallisimmista puheluista: niissä soitetaan työpaikoille ja pyydetään jotain tiettyä ihmistä puhelimeen. Kolmessa ensimmäisessä dialogissa henkilö ei ole tavattavissa ja niissä jätetään soittopyyntöjä tai viestejä. Viimeisessä soittajaa onnistuu ja hän saa ystävänsä kiinni. Ystävällä on kuitenkin kiire, sillä hänellä on juuri asiakas joten asiat hoidetaan lyhyesti ja nopeasti. Puhelinaihetta sivutaan myös jaksossa, jossa kirjan päähenkilön Annen sisko kertoo perheestään. Siinä kyseinen tyttö toteaa, että hänen ei kannata soittaa Annelle töihin, koska Anne on siellä aina niin kiireinen. Sama tyttö soittaa myös äidin työpaikalle pankkiin, mutta äitikään ei ehdi juttelemaan tytön kanssa kesken kiireisen

työpäivän. Jo on kumma, jos ei piilo-opetus siitä, ettei työpaikalle pidä soittaa turhanpäiväisiä ”Mitä kuuluu” -puheluita, ala mennä perille myös maahanmuuttajalle.

Myös Lepäsmaan ja Silfverbergin kirjassa on useita puhelinkeskustelujen malleja. Kirjalle tuttuun tyyliin ne ovat lyhyitä eivätkä liity mihinkään kontekstiin. Tällä tavoin saadaan kuitenkin esim. sivuilla 110–111 tarjottua mallit perustilanteisiin: miten pyydetään haluttua henkilöä puhelimeen, mitä siihen vastataan, jos henkilö on paikalla tai jos hän ei ole paikalla, ja miten jätetään viesti henkilölle, joka ei ole paikalla.

Nuutisellakin on puhelinkeskusteludialogi, mutta hän ei anna käyttökelpoisia fraaseja puhelinkeskustelun aloittamiseen, koska dialogi alkaa näin:

- Hei Maija!

- Hei äiti!

Puhelinkeskusteluksi sen tunnistaa lopun repliikeistä ”Kiva kun soitit” sekä ”Ja kiitos soitosta”. (*Suomea suomeksi 1*, 122.) Nuutinen ei ole ilmeisesti ajatellut kielenoppijan pragmaattisia tarpeita tekstejä kirjoittaessaan, eikä niistä vielä 1970-luvulla niin paljon keskusteltukaan.

6.2.6 Viestinnän säätely

Viestinnän säätelyn esitleminen oppikirjoissa on vielä aivan alkutekijöissä. Joitakin huomautuksia on Lepäsmaan ja Silfverbergin kirjaan solahtanut. Esimerkiksi ensimmäisen osan sivulla 170 kerrotaan, että keskustelupartikkelia *niin no* käytetään silloin, kun halutaan ilmaista kohteliaasti, että ei olla aivan samaa mieltä toisen kanssa. Tällaiset huomautukset sisältävät tärkeää kulttuurista tietoa, mutta hukkuvatko ne muuhun tekstimassaan, jos niitä käsitellään vain kyseisen kappaleen numeroiduissa viitteissä.

Nuutinen ottaa jo varhain esiin puhekielelle ominaiset miettimistä ja jähkailua tarkoittavat pikku sanat. Esimerkiksi sivulla 39 asiakas on kukkakaupassa myyjä näyttää ruusua sanoen: ”Tämä on oikein kaunis.” Asiakas vastaa: ”Niin on. Mutta...ehkä...jaa...hmm... Ehkä kuitenkin tuo toinen.” Myös Laurannon dialogeissa esiintyy jatkuvasti epäröintiä ja täytesanojen käyttöä. Hän käyttää esimerkiksi sellaisia puhutun kielen ilmauksia kuin ”tota” ”ai”, ”no”, ”no niin”, ”oho”, ”ajaa”, ”huh, huh”, ”höpö höpö” ja ”voi että” niin usein, että niitä ei kerta kaikkiaan voi olla oppimatta.

Tarkentamisesta antavat Lepäsmaa ja Silfverberg seuraavanlaisen mallin:

- Anteeksi. Saanko kysyä?
- Ole hyvä.
- Mitä tämä sana tarkoittaa?
- Ai, lift. Se on ”hissi”.

Laurannolla on tarkentamisesta ja se pyytämistä monta esimerkkiä, kuten muistakin kielenkäyttötilanteista, sillä Lauranto toistaa kappale toisensa jälkeen samoja fraaseja. Dialogien ymmärtäminen helpottuu, kun jokainen sana tai fraasi ei ole uusi. Jo kappaleessa 4 Lauranto antaa maahanmuuttajalle tärkeän mallin selvittää tilanteesta, jossa ei hän ei ymmärrä jotakin sanaa. Eija tapaa Juanin ja Mikon kadulla. Eija kyselee Juanin suomen kielen opinnoista. Kun keskustelu siirtyy töissä käymiseen, Juanille tulee ymmärtämisvaikeuksia:

Eija: Oletko töissä?

Juan: Töissä? En ymmärrä. Mitä se tarkoittaa?

Eija: Töissä tarkoittaa...

Mikko: Töissä tarkoittaa... No, Oletko töissä? on espanjaksi ”Trabajas”.

Juan: Ahaa tietenkin, nyt ymmärrän. – En ole. Entä sinä? Oletko sinä töissä.

Sellaiset taidot kuin huomio kiinnittäminen, kohtelias keskeyttäminen ja keskusteluun mukaan pääseminen ovat kuitenkin jääneet käsittelemättä tutkimissani oppikirjoissa.

6.3 Tunteet

6.3.1 Henkilöt

Nuutisen kirjojen päähenkilö on Liisa, joka esitellään alustavasti kappaleessa 2. Kasvokuvan alla kerrotaan, että tämä tyttö on Liisa ja että hän on oikein kiva tyttö. Kappaleessa 12 lukija saa tietää, että kaikki puhuvat Liisasta. Liisa on 23-vuotias punatukkainen ja sinisilmäinen tyttö, jolla on pieni nenä ja suuri suu. Sitten onkin vuorossa puhelinkeskustelu, jossa on vain vastaajan repliikit. Vastauksista käy ilmi, että joku haluaa Liisan yhteystiedot ja että Liisa on valokuvamalli. Seuraavalla sivulla selviää, että Liisalla on Pekka-niminen poikaystävä.

Seuraavan kerran Liisa putkahtaa esille kappaleessa 16. Häntä pyydetään puhelimeen, mutta se ei onnistu, koska Liisa on ruokatunnilla. Samassa kappaleessa tuntemattomat keskustelevat siitä, kenelle toinen on kirjoittamassa kirjettä. Liisallepa tietenkin. Myöhemmin saamme vielä tietää, että Liisa pelkää lentämistä (101) ja ostaa sen takia aina lentokoneessa suklaata ja punaista limonaattia. Lukijalle muodostuu vähitellen kuva kauniista ja tavoitellusta Liisasta, jota ei ole järjen lahjoilla pilattu. Liisa alkaakin vaihdella poikaystäviä niin, ettei lukija tahdo perässä pysyä.

Jatko-osassa Liisa jättää valokuvamallin työt ja siirtyy tietokonealalle (83). Yllättävästä muutoksesta kertovassa tuntemattomien henkilöiden dialogissa toinen osapuoli päivittelee, että eikö ala ole liian monimutkainen Liisalle, mutta toinen väittää, että Liisa on lähes matemaattinen nero. Oppikirjansa jälkimmäisen osan viimeisessä kappaleessa Nuutinen ensin rohkaisee suomen kielen opiskelijoita jatkuviin ponnistuksiin kielen oppimiseksi. Sitten hän arvelee, että lukija haluaa tietää, mitä Liisalle nyt kuuluu. En oikein jaksakaan uskoa, että tiedot Liisasta kiinnostaisivat yhtäkään kirjan lukijaa. Joka tapauksessa saamme tietää, että valokuvamallin työstä tietokonealalle siirtynyt Liisa on nyt opiskelemassa lentoemännäksi. Kirjoittaja epäilee kuitenkin, ettei lentopelkoisesta Liisasta ehkä tule suurenmoista lentoemoa. (II, 126.)

Liisan henkilökuva jää siis melkoisen ristiriitaiseksi. Nuutinen on ehkä yrittänyt yllättää lukijan aina välillä ettei tämä tyystin nukahtaisi. Tulos on pikemminkin ärsyttävä kuin piristävä. Liisan henkilökuva ei tarjoa samaistumiskohdetta maahanmuuttajalle. Liisa ei myöskään käy sympaattisesta suomalaisesta, jonka elämää seuraamalla maahanmuuttaja saisi elämyksellistä tietoa suomalaisten arvoista ja

asenteista tai elämäntavasta. Stereotypia suomalaisten naisten löyhästä moraalista saa kyllä vahvistusta.

Lepäsmaan ja Silfverbergin *Suomen kielen alkeisoppikirjassa* ja Silfverbergin *Suomen kielen jatko-oppikirjassa* seikkailee vähän samantyyppinen päähenkilö kuin Nuutisen *Suomea suomeksi* -kirjasarjassa. Tällä kertaa sankarittaren nimi on Kaisa ja hänkin on kirjassa useamman miehen ihastuksen kohteena. Kaisaan lukija saa tutustua heti ensimmäisessä kappaleessa. Siinä selviää, että Liisa on ammatiltaan sihteeri ja että silloin, kun hän on työpaikallaan postissa, hän puhuu paljon. Yleensä Kaisa esiintyy suorasanaississa teksteissä, mutta joskus myös dialogeissa. Suurin osa kirjasarjan dialogeista on irrallisia katkelmia vailla tunnistettavia henkilöitä, ja niiden tarkoitus on tutustuttaa opiskelija päivittäisessä viestinnässä tarvittaviin sanoihin ja fraaseihin.

Kaisan ystävä, englantilainen Sabina opiskelee yliopistossa ja on töissä pankissa. Sabina asuu samassa rapussa kuin Kaisa. Samassa kappaleessa, eli kappaleessa neljä (60-61), on myös minämuotoinen teksti. Tietenkin sellainenkin kannattaa vaihtelun vuoksi oppikirjaan kirjoittaa, mutta tämän tekstin minä jää salaperäiseksi hahmoksi. Hän nimittäin asuu Kruununhaassa Helsingissä niin kuin Kaisa ja Sabinakin, ja hän kertoo tuntevansa Sabinan. Kuka tämä mielellään rannalla kävelevä, kevään ja laivojen ihailija oikein on, jää hämärän peittoon. Tällainen tuntematon minä esiintyy usein Lepäsmaan ja Silfverbergin oppikirjoissa, eikä hän aina liity Kaisan tarinaan (esim. Alkeisoppikirja, 136 ja 149).

Kaisan ja Sabinan lisäksi lukija saa tutustua ”tavalliseen suomalaiseen mieheen” Kari Paloseen. Kari on 173 senttiä pitkä ja hänellä on vaalea tukka. Hänellä on tietokonealan firma. Firman lisäksi hänellä vaimo, kolme lasta ja koira. Vaimo on sairaanhoitaja ja lapset ovat menestyneitä nuoria, sillä poika opiskelee fysiikkaa Teknillisessä korkeakoulussa ja tytär venäjää yliopistossa. Yksi lapsista on vielä koulussa. (90.) Tällainen on siis tekijöiden mielestä keskiverto suomalainen mies ja hänen perheensä.

Silfverbergin *Suomen kielen jatko-oppikirjassa* tapaamme Niemiset ja Lahtiset, jotka asuvat Vaasassa. Tekstissä kuvaillaan kahta tavallista suomalaista perhettä, heidän tulojaan, talojaan ja lapsiaan. Teksti on kirjoitettu vertailumuotojen opetteluun tueksi, mutta siitä saa myös tuntumaa suomalaisista keskiluokkaisista ydinperheistä. Herra Lahtinen on pienyrittäjä ja hänen vaimonsa hoitaa firman kirjanpidon. Herra Nieminen on puolesta Silja-yhtiön atk-suunnittelija ja hänen vaimonsa on pankinjohtaja. Kuten

tekstissä todetaan ”Lahtisilla on pienemmät tulot kuin Niemisillä” (20–21). Tällaiset toteamukset eivät ole kovin tavallisia suomen kielen oppikirjoissa, sillä niissä ei yleensä vertailla suomalaisia kuin pituuden tai iän suhteen. Tässä kohtaa opettaja voisi ottaa puheeksi yhden suomalaisen small talkin erityispiirteen: monelle maahanmuuttajalle on yllätys, ettei toisen palkkaa ole kohteliasta tiedustella.

Hämäläisellä ei ole Nuutisen Liisan tai Lepäsmä & Silfverbergin Kaisan kaltaista päähenkilöä. Useimmin Hämäläisen kirjasarjassa esiintyy aviopari Tuula ja Jorma. Heihin lukija kuitenkin tutustuu vasta ensimmäisen osan sivulla 74. Jormalla ja Tuulalla on kolme lasta: Jari, Mika ja Sari. Jari on lukiossa ja molemmat muut lapset ovat peruskoulussa. Jorma työskentelee myyjänä kaupassa ja Tuula on postinkantaja. Jorman äiti asuu heidän kanssaan ja Jorman isä on kuollut. Jorman äiti oli töissä pankissa ennen kuin hän jäi eläkkeelle. Tuulan vanhemmat asuvat Lappeenrannassa ja he ovat töissä paperitehtaassa. (74.) *Aletaan*-kirjan loppupuolella lukija saa seurata, kuinka Jorma ja Tuula suunnittelevat ja tekevät remontin taloonsa. Mitään uusia asioita lukija ei kuitenkaan enää kirjan henkilöistä saa, sillä tekstit on kirjoitettu objektin ja passiivin perfektin opettamiseksi.

Hämäläisen kirjasarjassa esiintyy myös useita henkilöitä, joilla ei ole mitään yhteyttä Tuulan ja Jorman perheeseen. Ensimmäinen henkilö, johon lukija tutustuu *Aletaan!* -kirjassa on biologian opiskelija Pekka Puntila, joka kirkkain silmin tuijottaa lukijaa pyöreiden silmälasiansa takaa. Hänestä me saamme tietää edellä mainittujen seikkojen lisäksi vain sen, että hän on suomalainen ja puhuu suomea (9). Sen jälkeen voimme sanoa hyvästi Pekka Puntilalle, sillä hän ei enää esiinny myöhemmin kirjan sivuilla. Yhtä lyhyeksi jää tuttavuutemme seuraavalla sivulla esiintyvään hollantilaiseen Arjeniin. Sen jälkeen ”päähenkilönä” on pitkään jokin persoonamuoto: ”Puhutteko te suomea? Emme puhu, mutta me opiskelemme suomea (13)” tai ”Missä maassa sinä asut? Asun Suomessa (18)” tai ”Me opiskelemme suomea. Me olemme suomen kielen kurssilla Helsingin yliopistossa.” (19) tai ”Mitä haluaisit tehdä tänään? Haluaisin mennä ulos, kävellä, puhua ystäväni kanssa puhelimesta, kuunnella musiikkia, syödä ravintolassa, pelata jalkapalloa, käydä saunassa...” (34).

Sivulta 49 alkaen persoonamuotojen sijasta tekstiin ilmestyy ihmisten nimiä (Erik, Timo, Kirsi, Anni...) mutta he jäävät lukijalle tuntemattomiksi. Esimerkiksi sivun 50 dialogissa Timo ja Kirsti tapaavat kadulla ja juttelevat. Lopuksi kirjailija toteaa, että ”Nyt me tiedämme, mitä Timolle kuuluu, mutta emme tiedä, mitä Kirsille kuuluu.”

Lukijalla ei ole aavistustakaan, keitä ja millaisia Kirsi ja Timo ovat. Sama linja jatkuu myös *Jatketaan!*-kirjassa eli välillä esiintyy Tuulan ja Jorman perhe, välillä kertakäyttöhenkilöitä, joilla on jokin suomalainen etunimi.

Kenttälän kirjasarja muistuttaa henkilögallerialtaan Hämäläisen kirjoja. Kenttälän kirjaa lukiessa saa ensin sen vaikutelman, että kirjassa ei ole päähenkilöitä. Ensimmäiset henkilöt, joista saamme tietää vähän enemmän, esiintyvät toisessa kappaleessa sivulla 28. Kymmenen henkilöä kertoo lyhyesti itsestään. Heistä kaksi on suomalaisia ja loput Suomessa asuvia ulkomaalaisia. Myöhemmin heistä ei enää kerrota mitään.

Itse asiassa oppija saa raahautua oppikirjassa aina sivulle 74 saakka ennen kuin hän saa tutustua edes vähän paremmin johonkin suomalaiseen henkilöön. Kyseessä on Mikko Nieminen, jota on ilmeisesti pyritty luonnehtimaan mahdollisimman tavalliseksi suomalaiseksi opiskelijanuorukaiseksi. Mieleen nousee väkisin kuva hajuttomasta ja mauttomasta nörtistä, sillä Mikko tanssii huonosti, ui nopeasti, juo joskus kaksi pulloa olutta tai vähän viiniä, pitää tupakointia pahana tapana, käy aina aamulla suihkussa ja syö kaksi voileipää.

Lopulta kuitenkin lukija tutustuu ensimmäisen osan sivulla 93 Anneen ja Ilpoon, jotka sitten esiintyvät sekä ensimmäisessä että toisessa osassa useammin kuin kerran. 24-vuotiaasta Annesta saamme tietää, että hänellä on pitkä punainen tukka, ruskeat silmät, pitkät ripset, iloinen hymy ja uusi poikaystävä, Ilpo. Ilpo puolestaan on freelancetoimittaja ja hänellä on harmaat silmät, vaaleat suorat hiukset, silmälasit ja koira. Ilpolla ei ole partaa. Annella ja Ilpolla on molemmilla kuukausikortti. Vähemmästäkin jo huomaa, että opetettavana on adessiivin käyttö ilmaisemassa omistusta. Kun kappaleessa vielä kuvaillaan Annen ja Ilpon koteja, teksti aivan vilisee omistuseluseita.

Hämäläinen ja Kenttälä eivät ole pyrkineet luomaan eläviä henkilöitä, joiden ajatukset ja elämä oikeasti voisivat kiinnostaa opiskelijoita. Heidän päätarkoituksenaan tuntuu olevan kieliopin opettaminen, ja silloin tällöin he ovat päättäneet kirjoittaa kieliopin opetusta tukevan tekstin, jossa sattuu esiintymään samoja henkilöitä kuin muuallakin heidän kirjoissaan.

Jonkinlaisia henkilökuvia ovat tietoisesti pyrkineet rakentamaan *Suomea, ole hyvä!* -kirjasarjan kirjoittajat Salmela, Kujansuu ja Kosieradzki sekä *Elämän suolaa*

-kirjasarjan kirjoittaja Lauranto. Heidän oppikirjoissaan kirjan henkilöt esitellään heti ensimmäisessä kappaleessa ja heistä kerrotaan myöhemmin lisää.

Suomea, ole hyvä! -kirjasarjassa on niin monta henkilöä, ettei kenenkään elämään syvennytä kovin tarkkaan. Asumiseen perehdytään venäläisen Irinan kautta. Pirkon, Laurin ja Maijan avulla tutustutaan alustavasti työelämään. Marokkolainen Fatima käy ruoka-kaupassa ja kutsuu vieraita, vietnamilainen Trung ostaa vaatteita ja Mäkiset siivoavat. Kroatialainen Mirko käy lääkärissä, perulainen Isabella kertoo elämästään Suomessa ja nuori kurdi Yusuf keskusteleee korkeakulttuurista opettajansa kanssa. Kirjasarjan kolmannessa osassa tekijät ovat halunneet jakaa tietoa suomalaisista vähemmistöistä, suvaitsevaisuudesta, harrastuksista, keittiöstä ja korkeakulttuurista, joten edellä mainitut henkilöt eivät enää esiinny kolmannen osan teksteissä.

Henkilöt ja tapahtumat tuntuvat väkisin keksityiltä. Esimerkiksi varsin mahdollomalta tuntuu se, että yksin asuva marokkolainen Fatima kutsuisi kotiinsa syntymäpäiväänsä juhlistamaan kaksi nuorta miestä, somalin ja kurdin. Kappaleessa kolme on kovin epäluonnollinen dialogi. Siinä Isabella ja Irina keskustelelevat puhelimesta. Tekstiin liittyvässä kuvassa he esiintyvät puhelimet käsissään kovin vähäpukeisina. Heillä ei varmaankaan ole maahanmuuttajille tuttuja rahahuolia seuraavasta päätellen:

Isabella: Irina, osaatko laulaa?

Irina: Osaan, mutta tänään en voi laulaa, koska olen sairas. Voimmeko mennä teidän autollanne lääkäriin?

Isabella: Emme voi, koska en osaa ajaa. Mutta voimme mennä taksilla. (1, 22.)

Suomea, ole hyvä! -kirjojen henkilöiksi on valittu sekä suomalaisia että maahanmuuttajia. Tällainen valinta antaisi mahdollisuuden kulttuurien välisten konfliktitilanteiden käsittelylle. Näin ei kirjasarjassa kuitenkaan ole menetelty. Kukaan maahanmuuttajista ei joudu tilanteeseen, jossa hän ei ymmärrä, miksi suomalaiset toimivat niin kuin toimivat eikä kukaan suomalainen jää ihmettelemään maahanmuuttajan käyttäytymistä. Ainoastaan sosiaalitoimistossa tapahtuvassa dialogissa, jota olen käsitellyt jaksossa 6.1.7 kuvaillaan konfliktitilannetta sosiaalitoimiston virkailijan ja maahanmuuttajan välillä.

Lauranto on valinnut oppikirjojensa tekstityypiksi puhekielisen dialogin. Hänen dialoginsa kertovat tavallisten, eri-ikäisten suomalaisten jokapäiväisestä elämästä ja siihen kuuluvista iloista ja suruista. Lauranto esittelee päähenkilönsä ensimmäisessä kappaleessa ja he seikkailevat molempien kirjojen sivuilla alusta loppuun. Liisa ja

Jaakko ovat noin 50-vuotiaita. He ovat naimisissa ja heillä on aikuinen poika Mikko. Mikko asuu avoliitossa Eijan kanssa. Myös Jaakon isä Alpo kuuluu kirjan ensimmäisessä kappaleessa esiteltäviin henkilöihin.

Laurannon henkilöt ovat karikatyyrejä. Jaakko on jäyhä, vähäpuheinen opettaja, joka viettää illat television ääressä. Liisa on ammatiltaan siivoaja, ja hän puhuu jatkuvasti puhelimesta ystävänsä Kirstin kanssa. Mikko on mukava nuori mies. Hänellä on espanjalainen ystävä Juan, ja ammatikseen hän kuljettaa taksia. Mikon tyttöystävä Eija on todellinen kotihirvu, joka pakottaa Mikon siivoamaan niin öisin kuin sunnuntaisin. Eija työskentelee ravintolassa ja hänen ystävänsä Teija on horoskooppiexpertti. Alpo on leppoisa eläkeläinen ja entinen palomies, joka muistelee kuollutta vaimoaan ja asustelee kissansa Oton kanssa. Aivan oma lukunsa on vauhdikas Kirsti. Hän ehtii kirjasarjan loppuun mennessä kuudennen kerran naimisiin ja ehdottaa jatkuvasti Liisalle, että he voisivat juoda vähän viskiä.

Laurannon henkilöt tuskin jättävät ketään kylmäksi. Joku nauraa heille, toinen tyrmistyy, kolmas rakastaa ja neljäs vihaa. Heidän elämänsä kuuluu tavallista arkea, pieniä juhlia, kammelluksia ja töitä, riitoja, sovintoja, rakkautta ja kuolemaa. Heidän kauttaan välittyy myös jotakin suomalaisuudesta, vaikka toisaalta vaarana on, että kärjistetyt henkilöhaamot antavat tosikoille väärän kuvan. Esimerkiksi kaikki suomalaiset naiset eivät ole samanlaisia orjapiiskureita kuin Eija tai miestennielijöitä kuin Kirsti. Kuitenkin heidän hahmonsä antavat mahdollisuuden keskustella naisten ja miesten asemasta Suomessa, kotitöiden jakamisesta, vanhempien ihmisten oikeudesta rakastua ja rakastaa jne. Myönnettäköön, että huumori on aika vaikea laji kulttuurien välisessä kommunikaatiossa: kaikkiin ei pure samanlainen huumori, ei edes saman kulttuurin sisällä. Opettaja, joka ei voi sietää Laurannon huumoria, ei myöskään pysty välittämään opiskelijoilleen positiivista asennetta dialogeihin, vaan saattaa saada heidät vääntelehtimään kiusaantuneina pulpeteissaan. Laurannon henkilögallerian puutteena voidaan pitää sitä, että hänen kirjoissaan ei esiinny lainkaan lapsia, mutta eipä lapsia ole muissakaan oppikirjoissa lukuun ottamatta Hämäläisen ja Kenttälän materiaaleja.

6.3.2 Tarinat

Nuutisen kirjat eivät todellakaan tarjoa kertomuksia, joihin opiskelijat voisivat samaistua tai joiden avulla he voisivat tunneperäisesti kokea, millaisia suomalaiset ovat. Edes jollakin tasolla tunteisiin liittyy tarina Liisaan ihastuneista miehistä. Tosin tarinan saa koota sieltä täältä ja sen tunnistaminen tarinaksi voi siksi olla ymmärtämisen kanssa kamppailevalle opiskelijalle työlästä. Esimerkiksi sivulla 105 Liisa on yhtäkkiä vaihtanut poikaystävä. Pekka on vaihtunut Jussiksi, joka asuu Roomassa ja kirjoittaa Liisalle usein. Jussilla on ongelmia kauniin valokuvamallin poikaystävä, sillä Liisa on hänen mielestään ”kaunis ja viisas” eikä hän voi ymmärtää kuinka Liisa voi ”rakastaa tällaista tavallista tyhmää ja hidasta ja rumaa suomalaista kuin minä” (106.) Mutta ei lopu Liisan ja Jussinkaan tarina onnellisesti. Yhteisellä lomalla Roomassa Jussi on mustasukkainen, kun italialaiset miehet ovat katsoneet Liisaa ja tulleet juttelemaan hänelle. Asiasta syntyy riita ja lopulta Liisa päättää panna ilmoituksen lehteen löytääkseen uuden poikaystävän. (128.) Voi vain kuvitella millainen samaistumiskohde Liisa on kahdeksan lapsen somaliäidille tai vuosikausia vuorilla sissinä taistelleelle kurdimiehelle.

Mitään varsinaista tarinaa ei Hämmäläisenkään kirjoista löydy. Koko kirjasarja on tehty niin kieliopin sanelemin ehdoin, että jossain alkanut tarina saattaa jatkua kovin paljon myöhemmin. Esimerkiksi pienen peruskoululaisen Sarin sairastumisesta kerrotaan ensimmäisen kirjan lopussa. Samaan aiheeseen palataan vasta seuraavassa kirjassa sivulla 56 otsikon *Millä tavalla mummo sai Sarin viihtymään* alla. Molempien jaksojen etäisyys toisistaan riisuu loputkin mahdollisuudet tunnistaa tekstit tarinana.

Ainoa tunteisiin vetoava kertomus Hämmäläisen kirjasarjassa käsittelee Jorman ja Tuulan tutustumisesta toisiinsa. Jorma oli Lappeenrannassa jollain kurssilla neljä viikkoa ja Tuula oli kesätöissä jäätelökioskissa. Noiden neljän viikon aikana Jorma söi 28 jäätelöä. Ja tietenkin Jorman ja Tuulan häissä hääkakkuna oli jäätelökakku. (130.) Vaikka tarina onkin pikkusievä, se on se elämyksellisyydessään harvinainen piristyspilleri Hämmäläisen kirjasarjassa.

Tarinoiden vähäisyys tuntuu kuuluvan sellaisiin oppikirjoihin, joissa tekijä aina silloin tällöin puhuttelee lukijaa, kuten Nuutisella ja Hämmäläisellä on tapana. Nuutinen aloittaa esimerkiksi *Suomea suomeksi 1* -kirjan 13. kappaleen näin:

Olemme tässä kirjassa jo kappaleessa 13. Te osaatte jo melko paljon kielioppia. Tässä kappaleessa ei ole mitään uutta kielioppiasiaa. Haluan tässä kappaleessa esitellä vain pari uutta sanatyppiä. (79.)

Hämäläinen puolestaan toteaa *Jatketaan*-kirjan sivulla 107:

Nyt osaatte kaikki neljä partisiippia. Tiedätte, mikä on ahkerasti lukeva opiskelija ja hänen nopeasti luettava kirjansa. Tiedätte, että ahkerasti lukenut opiskelija pääsee tentistä ja palauttaa tyytyväisenä luetun lainakirjan kirjastoon.

Voin kuvitella Nuutisen ja Hämäläisen seisomassa luokkansa edessä ja puhumassa näin opiskelijoilleen, mutta en ymmärrä mitä tällainen opettajapuhe tekee oppikirjassa.

Lepäsmäa, Silfverberg ja Kenttälä eivät harrasta samanlaista opettajapuhetta kuin Nuutinen ja Hämäläinen, mutta tarinattomuudessa he ovat lähes samaa luokkaa. Molemmilla on enemmän asiaproosaa ja irrallisia dialogeja kuin tarinoita. Neljässä kuudesta tutkimastani kirjasarjassa ainoa aihe, joka on kirvoittanut tekijöiden kynästä jotakin tarinan tapaista, on rakkaus.

Lepäsmaan ja Silfverbergin kirjoissa seikkaileva Kaisa tapaa Italiassa Roberton. Kun hän palaa Suomeen, hän huomaa, että hänellä on ikävä Robertoa ja hän kutsuu Roberton Suomeen. Tapaaminen jännittää kovasti Kaisaa, mutta kaikki menee hyvin. Heti ensimmäisenä iltana pari suuntaa ravintolaan syömään ja sitten yökerhoon tanssimaan. Tekstistä ei käy ilmi yöpyykö Roberto hotellissa vai peräti Kaisan luona. Seuraavana päivänä Kaisa vie Roberton maalle perheen kesämökille, jossa Roberto saunoo Kaisan isän kanssa ja kehuu Kaisan äidin perunamuusia. (121-122.)

Kaisan tarina jatkuu noin kymmenen sivun tauon jälkeen, kun suunnittelija Timo Karjalainen ihastuu Kaisaan. Kaisa ja Timo työskentelevät samassa työpaikassa ja kaikki työntekijät viettävät työpaikan johtajan 50-vuotissyntymäpäiviä ravintolassa. Kun Timo näkee Kaisan, hän ihastuu. Hän ei tiedä, että Kaisalla on italialainen poikaystävä. Timo hakee Kaisaa tanssimaan, mutta Kaisa ei lähde. Seuraavana päivänä Timo odottelee Kaisaa tämän työpaikan ulkopuolella, mutta Kaisaa ei näy. Timo jääkin sitten varmaan ikuisiksi ajoiksi kadulle odottamaan Kaisaa, sillä hänestä ei kerrota enää sanaakaan. Viiden sivun kuluttua aikaa on yhtäkkiä vierähtänyt tovi. Kahden anonyymien henkilön keskustelusta käy ilmi, että Kaisa ja Roberto ovat tunteneet toisensa jo kaksi vuotta ja Roberto on käynyt Suomessa ainakin kolme kertaa.

Seuraavan kerran Kaisa esiintyy vasta Silfverbergin jatko-oppikirjassa. Sivulla 22 on pieni dialogi, josta käy ilmi, että Kaisa on vaihtanut asuntonsa suurempaan. Sitten Kaisa esiintyy vasta sivulla 81: Maija ja joku nimetön keskustelevat Kaisan uudesta asunnosta. Sivulla 92 katoaa viimeinenkin logiikan rahtunen Kaisan tarinasta, sillä siellä kaksi nimetöntä henkilöä keskustelevat vielä kerran Kaisan uudesta asunnosta, mutta nyt käy ilmi, että entinen asunto kävi liian kalliiksi Kaisan erottua miehestään. Toinen

keskustelijoista ei edes tiedä Kaisan eronneen, mutta toinen väittää, että erosta on jo kauan ja että Kaisa oli puhunut eroaikeistaan ja kaksi vuotta sitten. Lukija ei saa koskaan tietää, miten Roberton kävi, kenen kanssa ja kuinka kauan Kaisa oli naimisissa ja miksi hän erosi. Tekijät ovat varmaan ajatelleet, että tarinan käännteet herättävät luokassa keskustelua, mutta tarinan hajottaminen moneen pieneen jaksoon kymmenien sivujen päähän toisistaan ei pidä mielenkiintoa vireillä. Tosin tarina ei ole kovin kaksinen, vaikka se olisikin kerrottu kiinteämmin.

Kovin ihmeellinen ei ole Kenttälänkään tarina Annen ja Ilpon rakkaudesta. Kappaleessa 8 kerrotaan, että Annella on uusi poikaystävä, Ilpo. Kaksi kappaletta myöhemmin saamme tietää, että Anne ja Ilpo ovat käyneet elokuvissa, ystävien luona, ravintolassa tai diskossa. Nyt Ilpo soittaa Annelle ja mainitsee ohimennen, että hän mielestään he voisivat asua yhdessä. Anne on samaa mieltä ja niin he muuttavat yhteiseen asuntoon, jossa on onneksi halpa vuokra, joten nyt ”he voivat alkaa säästää omaa asuntoa varten” (110). Kappaleessa 17 on Annen ja Ilpon häiden kuvaus. Lopussa Kenttälä pääsee jo hieman tunnelmoimaankin: ”Koko illan kaikki tanssivat, nauroivat ja juttelivat. Ilma oli kaunis. Ei satanut eikä tuullut. Merenranta oli hiljainen. Kaupungin valot heijastuivat kauniisti veden pintaan.” (189). Annen ja Ilpon tarina saa lisävalaistusta kirjasarjan toisessa osassa, kun Annen sisko kertoo perheestään. Siskon kertomuksen mukaan Anne ja Ilpo tutustuivat toisiinsa sattumalta eräässä kaupassa. Anna törmäsi Ilpoon, kun Ilpolla oli joku purkki kädessä. Purkki putosi ja Ilpon housut menivät pilalle. Ja siinäpä oli se tarina.

Suomea, ole hyvä! -kirjasarjan ensimmäisessä osassa esiintyy seitsemän maahanmuuttajaa ja kolme suomalaista. Heidän elämästään kerrotaan lähinnä vain sellaisista aiheista kuin opiskelu, työpaikat ja tulevaisuuden suunnitelmat ja niistäkin vain kirjan alussa ja lopussa. Vain Isabellasta saamme tietää vähän enemmän. Isabella on ollut naimisissa jo seitsemän vuotta helsinkiläisen Pekka Anttilan kanssa. Missä ja miten he tapasivat ja rakastuivat, jää hämärän peittoon. Perussa kuitenkin vietettiin komeat häät. Isabellan elämästä Suomessa ei kerrota juuri mitään, vaikka kappaleen 13 otsikossa niin luvataankin. Tekstissä kerrotaan lentomatkasta, passin tarkastuksesta ja siitä paperisodasta, joka Isabellan piti käydä Suomeen saavuttuaan. (116-117.) Tällainen teksti ei ole mielestäni kovin tarpeellinen, sillä siinä vaiheessa, kun opiskelijat Suomessa pääsevät suomen kurssille, kaikki tekstissä kuvatut viralliset asiat on jo täytynyt hoitaa. Isabella on seitsemän Suomessa vietetyn vuoden aikana onnistunut

pääsemään töihin matkatoimistoon, jossa hänen espanjan kielen taitonsa on suureksi avuksi (155).

Toinen osa alkaa lyhyillä 5–7 rivin mittaisilla kuvauksilla siitä, mitä kuuluu osassa 1 esiintyneille seitsemälle maahanmuuttajalle. Isabella on eronnut. Eron syistä hän toteaa lyhyesti ”Olimme kai liian erilaisia” (7). Nyt hän käynyt pari kertaa ulkona työpaikkansa uuden toimitusjohtajan kanssa. Lukija ei saa koskaan tietää, miten Isabella onnistuu uudessa suhteessaan. Muista maahanmuuttajista kaksi on töissä, vietnamilainen Trung vietnamilaisravintolassa ja kroatialainen Mirko autokorjaamossa. Venäläinen Irina on tyytyväinen kotiäiti ja marokkolainen Fatima on pyrkinyt lastentarhanopettajankoulutukseen, mutta puutteellisen kielitaidon takia se ei ole onnistunut, vaan hän on edelleen suomen kielen kurssilla. Miehistä somalin ja kurdin on ollut vaikeinta löytää paikkaansa Suomessa. Mahamud asuu Helsingissä ja hän on yrittänyt kaikin tavoin saada töitä, mutta häntä ei ole onnistunut. Hän kertoo: ”Suomalaisia kavereita minulla ei paljon ole, siksi tapaan usein somaliystäviäni asemanseudulla. En jaksa aina istua kotona ja katsoa televisiota” (6). Yusufin elämä on sikäli kunnossa, että hän on päässyt ammattikouluun ja hänellä on paljon suomalaisia kavereita. Mutta hänen vanhempansa eivät ole tyytyväisiä varsinkaan siihen, että Yusuf vaihtaa usein tyttöystävää. Epäluontevasti hän analysoi tilannettaan seuraavasti: ”Minun ongelmani nykyään on kahden kulttuurin välissä eläminen” (7). Tulkinta Yusufin tilanteesta on varmasti oikea, mutta osaisiko hän itse pukea sen näiksi sanoiksi? Kirjasarjan toisen osan alkusivuilla näiden henkilöiden tarinat sitten loppuvatkin, sillä jatkossa ei niitä enää kehitellä.

Suomea, ole hyvä! -oppikirjat sisältävät muutamia erillisiä kiinnostavia kertomuksia. Yksi niistä on ensimmäisessä osassa kappaleessa, jossa opiskellaan imperfektiä. Se alkaa pienen pojan valokuvalla, jonka tekstissä kerrotaan minämuodossa, että pojan eno on ottanut kuvan mummolassa Puolassa. Sitten seuraa minämuodossa ja imperfektissä kirjoitettu tarina, jossa vietetään kesää mummolassa. Tekstissä on tuoksua, leikkejä, mehiläisiä, hedelmäpuita, hilloja ja satakieli, joten tekstinä se vetoaa moneen aistiin. Mutta muuten se on kontekstistaan irrallinen, sillä lukija ei saa tietää kuka sen on kirjoittanut ja miksi.

Kirjasarjan toisessa osassa kappale kaksi sisältää kahden maahanmuuttajan tarinat. Ne ovat ilmeisesti autenttisia, sillä molemmat on varustettu kertojan valokuvalla ja molemmista käy ilmi heidän nimensä. Sanavalinnat ja lauserakenteet ovat kuitenkin

sen verran monimutkaisia, että on vaikea uskoa tekstejä maahanmuuttajien kirjoittamiksi. Ehkä joku on paitsi korjannut heidän virheensä, myös muuttanut lauseita aika tavalla. Minua ainakin kiinnostaisi tietää, miten tekstit ovat syntyneet. Dlovan Muhammed ei kerro, mistä maasta hän on Suomeen muuttanut. Saeed Warsame puolestaan on syntynyt Jemenissä ja viettänyt suurimman osan elämästään Arabiemiriiteissä ja opiskellut Intiassa. Hänen vanhempansa ovat kuitenkin somaleja. Molemmat kertovat, mitä he ovat Suomessa opiskelleet. He pohdiskelevat myös uuden kotimaansa hyviä ja huonoja puolia rehellisen tuntuisesti. Aika rankkaa tekstiä on Saed Warsame kirjoittanut tai laitettu ”kirjoittamaan”:

Kokemukseni Suomesta ovat vaihtelevia. Ennen Suomeen tuloani en ollut koskaan kuvitellut, että minua sorrettaisiin ihonvärini vuoksi. Mutta olin väärässä, koska Suomessa olen kokenut kovia. Olen kyllästynyt suomalaisten yleistämiseen ja pettynyt suomalaiseen maahanmuuttopolitiikkaan ja sen valvojiin.

Olen nähnyt suomalaisten työskentelevän ulkomaalaisten kanssa, mutta kun olen tutustunut heihin, olen nähnyt, miten kaksinaamaisia ja negatiivisia jotkut voivat olla – jopa virkamiehet. (2, 17.)

Edellä lainattu katkelma on oppikirjaan liittyvällä äänitteellä suomalaisen lukemana, jolloin epäaitous vain korostuu. Tällaiset tekstit ovat kyllä kiinnostavia ja soisin, että suomalaiset lukisivat niitä, varsinkin jos ne ovat autenttisia. Maahanmuuttajat pitävät niitä kuitenkin joskus ahdistavina. Dlovan kertoo kokemuksistaan pakolaisleirissä ja ne, jotka ovat kokeneet jotain samanlaista, eivät halua useinkaan kokemuksiaan muistella. Maahanmuuttajat ovat myös kysyneet tällaisten tekstien käsittelyn yhteydessä, että miksi me tällaisia luemme. Kyllä me tiedämme, miltä maahanmuuttajista tuntuu, mutta me emme tiedä, miltä suomalaisista tuntuu ja mitä he ajattelevat.

Laurannon kirjasarjan tarinat liikkuvat aivan eri sarjassa kuin minkään muun tutkimani oppikirjan. Laurannon tarinat ovat arkisia eivätkä liity pelkästään rakkauteen. Ne eivät myöskään ole irrallisia, vaan muodostavat tietynlaisen kokonaisuuden. Punaisena lankana Laurannon kirjoissa on kuusi jo edellisessä jaksossa esittelemääni henkilöahmoa: Jaakko, Liisa, Mikko, Eija, Alpo ja Kirsti.

Aluksi henkilöt vain tapaavat toisiaan, tervehtivät, kysyvät kuulumisia ja vaihtavat muutaman sanan säästä. Ensimmäinen varsinainen tarina alkaa kappaleessa seitsemän, jossa Eija ja Teija alkavat suunnitella yllätysjuhlia Mikon syntymäpäivän kunniaksi. Tarinat lomittuvat keskenään eräänlaiseksi tavallisen arjen kudelmaksi, ja

koska ne on esitetty dialogimuodossa, niistä voi helposti tehdä luokassa pienoisenäytelmiä. Lukija saa kaiken tietonsa tapahtumista ja henkilöhahmojen luonteista heidän repliikkiensä välityksellä. Kertoja on kyllä mukana monessa dialogissa, mutta hänen osuutensa rajoittuu kulloisenkin tilanteen lyhyeen luonnehdintaan. Esimerkiksi ensimmäisen osan kappaleessa yhdeksän kerrotaan Jaakon ja Liisan tavallisesta illasta, joka kuitenkin muuttuu poikkeukselliseksi (152). Kertojan kolme osuutta ovat seuraavat:

- 1) On ilta. Liisa ja Jaakko ovat kotona. Jaakko katsoo televisiota ja Liisa puhuu Kirstin kanssa puhelimessa.
- 2) Rapusta kuuluu hirveä pamaus.
- 3) Liisa menee rappukäytävään. Jaakko kuulee, että Liisa juttelee naapurin kanssa.

Ensimmäisessä osan aiheita ovat Mikon syntymäpäivien lisäksi Teijan muutto, ravintolailta, Liisan ja Kirstin riita, sunnuntainen siivouspäivä mustasukkaisuuskohtauksineen, alennusmyynti sekä Mikon vierailu isoisänsä Alpon luona ja espanjalaisen Juanin vierailu Mikon ja Eijan luona. Toisessa osassa Liisa ja Jaakko kokevat aviollisia ristiriitoja, jotka kuitenkin päättyvät sovintoon. Eija on huolissaan Mikosta, joka ei ole tullut kotiin sovittuna aikana. Mikko on kuitenkin satuttanut vain jalkansa ja joutunut Töölön ensiapuklinikalle. Surua ja kuolemaa käsitellään Alpon kuoleman kautta, joka on erittäin koskettavasti kuvattu ja pysähdyttää lukijan hetkeksi. Hauskoja ovat puolestaan hullunkuriset sattumukset, joissa Liisa juuttuu hissiin tai Eija käy vahingossa ”suihkussa”. Suorastaan ratkiriemukkaita ovat Kirstin kertomukset päättyneistä miessuhteistaan, joiden aikana hän joutunut mitä merkillisimpiin kommelluksiin. Kirjasarjan loppupuolella vietetään Kirstin kuudensia häitä (194), joita Eija ja Liisa kuvailevat Mikolle seuraavasti:

- Eija: Se joogafilmi oli kyllä vähän liikaa.
 Mikko: Mikä ihmeen joogafilmi?
 Eija: Kirsti halusi näyttää filmin joogasta, koska jooga yhdisti hänet ja Viktorin.
 Mikko: Joo, Kirsti on aina Kirsti.
 Liisa: Ja sitten Kirsti näytti kaikille häävieraille lehmännaaman.
 Mikko: Minkä?
 Liisa: Etsä tiedä, mikä lehmännaama on? Se on jooga-asento.
 Mikko: Voi sääli! Se mun olisi pitänyt nähdä.

Loppuhuipennuksena Kirsti voittaa vielä lotossa yli viisi miljoonaa markkaa. Lotto onkin suosittua niin suomalaisessa elämäntavassa kuin suomen kielen oppikirjoisakin. Jälkimmäisissä sen suosion selittää loton mahdollistama konditionaalinen opettaminen. Nuutisen kirjassa tosin puhutaan sen vanhuuden takia arpajaisvoitosta. Lepämaan

& Silfverbergin alkeisoppikirjassa ja *Suomea, ole hyvä! 1* -kirjassa tosin haaveillaan vain muuten rikkaasta elämästä. Sen sijaan Hämäläinen, Kenttälä ja Lauranto lottoavat. Kenttälän suorasanaisessa tekstissä (II, 54) kirjoittaja arvailee, mitä lukija tekisi, jos hän saisi lottovoiton. Teksti on kankean tätimäistä varsinkin, kun se huipentuu kirjoittajan minämuotoiseen vakuutteluun siitä, että hän maksaisi vain omat ja veljensä velat ja sijoittaisi loput viisaasti. Jos sitä vertaa Laurannon dialogiin, jossa Eija on ”poissa tolaltaan” Kirstin voitosta kuultuaan, on ero ilmeinen. Lauranto voittaa tekstinsä elävyydellä ja luontevuudella. Seuraava jakso ilmentää myös Laurannon tapaa kertoa tarinoita dialogeissaan:

Eija: Mitä sä luulet, Mikko? Muuttuaks Kirsti nyt, kun se on rikas?

Mikko: Muttuisitsä, jos sä saisit lottovoiton?

Eija: En kai. Mutta Kirsti on eri juttu.

Mikko: Miten niin?

Eija: Mitä sä tekisit, jos meillä olisi viisi miljoonaa?

Mikko: No, mä lopettaisin työt. Tai ainakin mä pitäisin lomaa – puoli vuotta. Ja mä ostaisin uuden asunnon.

Eija: Ostaisitsä mulle uuden pesukoneen?¹

Mikko: Miksi? Vanhakin toimii vielä ihan hyvin.

Eija: Höpö höpö! Jos meillä olisi uusi pesukone, mun ei tarvitsisi aina olla kotona, kun se on päällä.

Mikko: Viime kesänä sä olisit voinut ostaa uuden, jos sä olisit halunnut. Sulla oli silloin paljon rahaa.

Eija: Miksi mun on aina ostettava kaikki kodinkoneet? Kyllä säkin niitä tarvitset!

(203-204.)

¹ Tässä viitataan muutamaa kappaletta aikaisempiin tapahtumiin, jolloin Eija kastui pesukoneen mentyä rikki, ja Eijan ja Mikon välille tuli kiistaa uuden pesukoneen tarpeellisuudesta.

7 POHDINTA

Minkälaisia kulttuurikompetenssin rakennuspuita oppija saa S2-oppikirjojen sivuilta? Tietoja on tarjolla selvästi enemmän kuin taitoja ja tunteita, onhan tietoja toki helpointa oppikirjaan kirjoittaa. Kaikki Yleisten kielitutkintojen aihealueet tulevat katetuiksi kuuden tutkimani oppikirjasarjan voimin ja lisäksi niissä annetaan tietoja myös taiteesta, suomalaisuudesta ja suomen kielestä. Jos oppija lukisi kaikki tutkimukseni kohteena olleet oppikirjat ja omaksuisi niiden Suomea koskevat tiedot, tietäisi hän jo todella paljon. Käytännössä kukaan ei tietenkään lue enempää kuin 1–2 oppikirjaa ja silloin tilanne on heikompi, sillä mikään oppikirja ei kata kaikkia Yleisten kielitutkintojen aihepiirejä.

Tiedon sisäistämistä vaikeuttaa se, että tiedot vaikuttavat sattumalta kansien väliin joutuneilta eikä niitä ole käsitelty johdonmukaisesti. Selkeimpiä ja harkituimpia tietojen kannalta ovat *Kenttälän Kieli käyttöön* -kirjat sekä *Suomea, ole hyvä!* -sarja. Myös Lepämaa ja Silfverberg ovat halunneet suomen kielen opettamisen ohella välittää tietoja. Nuutisen ja Hämäläisen kirjoissa tiedot ovat sattumanvarainen lisämauste, sillä heidän tavoitteenaan on ollut lähinnä vain kieliopin opettaminen. Laurannon kirjoista ei tietoja löydy juuri lainkaan, koska ne on rakennettu arkisten dialogien varaan.

Tiedot uudesta kotimaasta ja sen kulttuurista ovat välttämättömiä kulttuuri-kompetenssin muodostumiselle. Siitä voidaan tietenkin keskustella, kenen tehtävä tällaisten tietojen välittäminen on ja pitääkö tietojen olla luettavissa suomen kielen oppikirjasta. Voihan kurssilla käyttää lisämateriaalina maahanmuuttajille suunnattuja tietokirjoja⁴. Ongelmaksi muodostuu kuitenkin se, riittääkö aika useamman kirjan läpikäymiseen. Jos opiskelija laitetaan ostamaan kaksi oppikirjaa, ne pitäisi myös käsitellä kurssin aikana. Jos taas toista oppikirjaa käytetään valikoiden kopioina, vastaan tulevat tekijänoikeudelliset ongelmat. Mielestäni on tärkeää, että suomen kielen oppikirjan laatija tiedostaisi roolinsa tiedonvälittäjänä suomalaisesta kulttuurista. Tietoja voi esittää myös elämyksellisinä, fakталuettelot ja liiallinen asiateksti saakoon vähemmän palstatilaa.

⁴ esim. Dufva, Muikku-Werner ja Aalto: *Mämmän ja makkaran maa – Kulttuuritietoa meille ja muille*, Heikkilä, Lamppu ja Majakangas: *Jäänmurtaja – kertomuksia ja tietoa Suomesta*, Hurskainen ja Ruusunen-Niemissalo: *Työ tekijäänsä neuvo*, Hurskainen, Korpela, Rajala ja Vannela: *Kaunis Suomi*.

Uhkarohkeasti otin taidot-jakson luokittelun pohjaksi Yleisten kielitutkintojen kielenkäyttö-tarkoitusten eli funktioiden luettelon, vaikka Martin kirjoittaakin, että ”kielenkäyttöfunktioiden esittelyn systemaattinen seuranta ei ole pelkkien oppikirja-tekstien avulla mahdollista”(1999: 167). Lingvistisen koulutuksen saaneelle ei tuota ongelmia tunnistaa kieliopillisia muotoja teksteistä, mutta kielenkäytön funktioiden tunnistaminen on selvästi vaikeampaa. Tässä näkyy formaalisen tradition vankkumattomalta tuntuva etumatka funktionaalisesta traditioon verrattuna. Ongelmana on sekin, että suurin osa S2-oppikirjoista on rakennettu formaalisen tradition pohjalle. Kun oppikirjan tekijäkään ei ole tietoisesti pyrkinyt kielen funktionaalisuuden opettamiseen, on oppikirjojen teksteistä vaikea niitä erottaa. Vaikka yhä useampi opettaja ja oppikirjantekijä myöntääkin, että kieli ei ole vain muotoa, vaan sillä myös tehdään jotain, ei vanhoista tarkastelutavoista niin vain pääse irti.

Tässä työssä tarkastelemieni oppikirjojen tekijöistä ovat Kenttälä *Kieli käyttöön* -kirjansa esipuheessa (11) ja Lauranto *Elämän suolaa* -kirjansa opettajanoppaan esipuheessa ilmoittaneet pyrkimyksensä merkityksen ja käytön huomioimiseen:

Kirjaa laadittaessa on yritetty ottaa huomioon ennen kaikkea opiskelijoiden kielenkäyttötarpeet. (Kenttälä 1998: 11.)

Olen yrittänyt tehdä oppikirjan, jota käyttämällä muodon ja merkityksen päättymätön yhteiselo on helpompi ottaa huomioon --. (Lauranto 1996:5.)

Heidän kirjoistaan olikin helpointa löytää funktioita. Kävin ensin oppikirjojen tekstit läpi niin, että yritin kirjata muistiin ne seikat, jotka teksteistä nousivat itsestään esiin. Valittuani Yleisten kielitutkintojen funktioiden luettelon taidot-osan luokittelun pohjaksi, kävin vielä uudelleen aineistoni läpi ja löysinkin lisää kohtia, jotka saatoin luokitella kielenkäytön funktioksi. Missään tapauksessa en ole kyennyt analysoimaan oppikirjojen tekstejä kattavasti funktioiden osalta. Joku toinen löytää varmasti kohtia, jotka olisi pitänyt ottaa huomioon. Siitä huolimatta on mielenkiintoista tarkastella, mitä funktioita en oppikirjojen sivuilta löytänyt. Ehkä se voi viitoittaa seuraavaa oppikirjan tekijää tietoiseen pyrkimykseen sisällyttää puuttuviksi funktioiksi luokittelemia kielenkäyttö-tarkoituksia teksteihinsä.

Oppikirjoissa esiintyy eniten asiatietojen antamiseen ja kysymiseen, oman suhtautumisen ilmaisemiseen sekä sosiaalisten käytänteiden ja normien mukaan toimimiseen liittyviä funktioita. Oppikirjojen teksteistä käsitellään asioiden hoitamiseen liittyviä funktioita, vaikka esimerkiksi sellaiset kielenkäyttötilanteet kuin neuvojen antaminen, luvan pyytäminen ja antaminen sekä muistuttaminen, varoittaminen ja

rohkaiseminen jääneet vähälle huomiolle. Sen sijaan tunteiden ja asenteiden ilmaiseminen ja kysyminen on oppikirjojen sivuilla harvinaista, sillä niiden henkilöhahmot ja tarinat eivät suo siihen mahdollisuutta Laurantoa lukuun ottamatta. Kaikkein vähiten huomiota ovat saaneet viestinnän sääntelyyn liittyvät funktiot. Yleensäkin ottaen kielenkäytön funktioista pitäisi olla enemmän tutkimustietoa, siis tietoa siitä, miten kutakin funktiota ilmennetään suomen kielellä, jotta oppikirjojen laatijat voisivat helpommin ottaa ne osaksi tekstejään.

Kulttuurikompetenssin rakentamiseen tarvittavia tunteita olen tarkastellut analysoimalla oppikirjojen sivuilla seikkailevia henkilöitä ja kerrottuja tarinoita. Tunteet ovat varmasti sellainen kulttuurikompetenssin osatekijä, jota ei voida tavoittaa vain luokkahuoneessa istuen. Oppikirja ei millään kykene vaikuttamaan siihen, mitä maahanmuuttaja kokee uudessa kulttuurissa toimiessaan ja minkälaiset tunteet hänelle muodostuvat suomalaista kulttuuria kohtaan. Silti ei ole yhdentekevää, minkälaisia tunteita oppikirjat välittävät. Jo pelkästään oppikirjan kiinnostavuus ja sitä kautta opiskelumotivaation syntyminen ja säilyminen edellyttävät, että oppikirja vetoaa jollakin tavalla tunteisiin.

Oppikirjan henkilöhahmojen olisi mielestäni hyvä olla elävän oloisia suomalaisia lapsia, nuoria, aikuisia ja vanhuksia, joiden arki ja juhlat, ilot ja surut sekä toiveet ja pettymykset tulisivat lukijalle tutuiksi tunteisiin vetoavien tarinoiden kautta. Joku maahanmuuttajakin saisi kirjassa esiintyä, mutta hänen kauttaan olisi hyvä ihmetellä ja ihastella suomalaisia ja suomalaista kulttuuria, eikä kertoa synkkiä tarinoita taakse jääneistä kauhuista tai suomalaisen yhteiskunnan suvaitsemattomuudesta. Maahanmuuttajat tarvitsevat tietoa siitä, miten suomalaiset ajattelevat ja tuntevat. Kyllä he omat ongelmansa tuntevat. Hyvästi siis Liisan, Kaisan, Tuulan, Jorman, Annen, Ilpon, Isabellan ja Yusufin kaltaiset hahmot. Tervetuloa Jaakot, Mikot, Eijat, Kirstit ja Alpot inhimillisine vikoineen ja nauruhermoja kutkuttavine kommelluksineen.

Seuraavan uuden oppikirjan kirjoittaja voisi kiinnittää huomiota tekstilajin valintaan. Testilajin voi katsoa heijastavan kirjan tekijän käsitystä kielen ja kulttuurin olemuksesta: tarjoaako tekijä suorasanaisia, asiallisia kulttuurin kuvauksia ja tietopaketteja vai dialogia, joka johdattaa keskustelemaan erilaisista suomalaisen ja muihin kulttuureihin liittyvistä asioista. Itse olisin jälkimmäisten kannalla, mutta suorasanaisiakin tekstejä voisi oppikirjassa olla. Dialogien olisi syytä olla elävää yleispuhekieltä eikä väkisin oppikirjan muita tarkoitusperiä (esim. kieliopin

opettamista) varten väännettyjä. Suorasanaista tekstiä voisi yhdistää dialogiin. Ensin mainittu voisi olla kaunista ja sujuvaa kirjoitettua kieltä, jälkimmäinen puolestaan rosoista ja vaihtelevaa puhuttua kieltä.

Jos itse lähtisin laatimaan suomen kielen oppikirjaa, kulkisin Laurannon viitoittamaan suuntaan, sillä dialogimaisuus mahdollistaa parhaiten kielenkäytön funktioiden opettamisen eikä kielioppiakaan tarvitse unohtaa. Myös tunteet voi parhaiten ottaa mukaan kaunokirjallisuutta muistuttavaan suorasanaisten tekstin ja dialogin yhdistelmään. Yrittäisin tietoisesti ottaa käsiteltäväksi niin tietoja, taitoja kuin tunteita. Tietoa jakaisin sekä piilotetusti dialogeissa että selkeästi suoransanaissa asiateksteissä. Jälkimmäiset korvaisivat Laurannon sanomalehtitekstien pohjalle rakentamat tekstinyymmärtämiset. Näin voisi kompensoida Laurannon kirjojen pahimman puutteen, kulttuuristen tietojen puuttumisen. Käyttäisin myös autenttisia tekstejä kulttuuritiedon välittäjänä ja kertoisin, kenen tekstistä ja mielipiteistä on kulloinkin kysymys.

En kaihtaisi vaikeitakaan aiheita, esimerkiksi uskontoa tai lasten ruumiillista kuritusta. Otetaan esimerkiksi vaikka sellainen tapa kuin röyhtäily. Joissain kulttuurissa se on täysin sallittua ja lasketaan jopa osoitukseksi ruoan hyvydestä, meidän kulttuurissamme sitä pidetään vain ja ainoastaan huonona tapana. Saattaa olla, ettei yksikään suomalainen osaa tai uskalla valistaa aikuista maahanmuuttajaa tämän tavan huonoudesta suomalaisessa kulttuurissa, vaan maahanmuuttaja jatkaa vuosia sellaista käyttäytymistä, joka meidän kulttuurissamme aiheuttaa hämmennystä. Opettajallekin tällaisen tavan oikaiseminen saattaa olla vaikeaa. Siksi oppikirjan teksti, joka nostaa asian esiin, voisi olla paikallaan.

Oppikirjan ulkoasuunkin olisi mukava saada vaikuttaa. Kannet olisivat kauniit ja tekstityyppi ja taitto selkeän väljää. Kenttälän kirjasarjassa käytetty mainio idea kuvasanakirjasivuista tukisi sanaston opetusta, taitavasti piirretyt kuvat elävöittäisivät dialogeja ja tukisivat kieliopin oppimista. Myös suomalaista kulttuuria voisi kuvittaa niin valokuvin kuin piirroksin. Tehdäänhän tässä maassa upeita oppikirjoja englannin, espanjan, italian, ranskan, ruotsin, saksan, ja venäjän kielen opiskeluun, miksei siis myös oman kieleemme toisena tai vieraana kielenä opiskeluun?

Lopuksi korostan vielä kulttuurin opetuksen merkitystä maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksessa. Uuteen isäntäkulttuuriin integroitumiseen tarvitaan monia elementtejä, eikä siihen riitä pelkkä kielen oppiminen. Kulttuurikompetenssin saavutta-

miseen tarvitaan ainakin tietoja isäntämaan kulttuurista, taitoja toimia ja kommunikoida uudessa ympäristössä sekä myönteisiä tunteita ja asenteita ympäröivää kulttuuria kohtaan. Joitain edellä mainituista asioista voisi suomen kielen oppikirjastakin oppia, vaikka ei olekaan helppo laatia sellaista opusta, jonka avulla oppija oppisi puhumaan, kirjoittamaan ja ymmärtämään suomea ja joka yhdistäisi muodot ja merkitykset, sanat ja rakenteet, sekä kielen ja kulttuurin tasapainoiseksi kokonaisuudeksi. Uuden kulttuurin oppimisessa ei saa olla kysymys siitä, että oma kulttuurista hylättäisiin. Silloin kun uusi kulttuuri omaksutaan onnistuneesti, lopputuloksena on yksilö, joka pystyy toimimaan ja kommunikoimaan kahdessa kulttuurissa, kun hän aikaisemmin osasi tehdä sen vain yhdessä.

AINEISTOLÄHTEET

- Hämäläinen, Eila: **Aletaan! Suomen kielen oppikirja vasta-alkajille.** Helsingin yliopisto, Suomen kielen laitos, Helsinki: Hakapaino 1993, 6. painos
- Hämäläinen, Eila: **Jatketaan! Suomen kielen oppikirja alkeet osaaville.** Helsingin yliopisto, Suomen kielen laitos, Helsinki: Hakapaino 1994, 6. painos
- Kenttälä, Marjukka: **Kieli käyttöön. Suomen kielen alkeisoppikirja.** Helsingin yliopisto, Kielikeskus, Helsinki: Yliopistopaino 1998.
- Kenttälä, Marjukka: **Kieli käyttöön. Suomen kielen jatko-oppikirja.** Helsingin yliopisto, Kielikeskus. Helsinki: Yliopistopaino 2000.
- Lauranto, Yrjö: **Elämän suolaa 1.** Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopistopaino 2001, 3. täydennetty painos 2001
- Lauranto, Yrjö: **Elämän suolaa 2.** Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopistopaino 2001, 3. täydennetty painos 2001
- Lepäsmä, Anna-Liisa, & Silfverberg, Leena: **Suomen kielen alkeisoppikirja.** Oy Finn Lectura Ab, Helsinki: Yliopistopaino 1999, 7. korjattu painos
- Silfverberg, Leena: **Suomen kielen jatko-oppikirja.** Oy Finn Lectura Ab, Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy 2000, 5., uudistettu painos
- Nuutinen, Olli: **Suomea suomeksi 1.** Suomalaisen kirjallisuuden Seura, Vaasa Oy 1990, 6. painos
- Nuutinen, Olli: **Suomea suomeksi 2.** Suomalaisen kirjallisuuden Seura, Vaasa Oy 1988, 4. painos
- Salmela, Anna-Liisa & Kujansuu, Jussi & Kosieradzki, Grzegorz: **Suomea, ole hyvä! Suomea aikuisille maahanmuuttajille.** Opetushallitus, Helsinki: Oy Edita Ab 1999, 4. – 6. painos
- Salmela, Anna-Liisa & Kujansuu, Jussi: **Suomea, ole hyvä! 2. Suomea aikuisille maahanmuuttajille.** Opetushallitus, Helsinki: Oy Edita Ab 2000
- Salmela, Anna-Liisa & Kujansuu, Jussi: **Suomea, ole hyvä! 3. Suomea aikuisille maahanmuuttajille.** Opetushallitus, Helsinki: Oy Edita Ab 2000.

MUUT LÄHTEET

- Aaltio, M. 1984. Finnish for Foreigners 1. Keuruu: Otava.
- Aaltio, M. 1963. Finnish for Foreigners 2. Keuruu: Otava.
- Aalto, E. 1990. Kuule hei! – suomen kielen kuunteluharjoituksia vieraskielisille.
Jyväskylä : Korkeakoulujen kielikeskus.
- Aalto, E. (toim.) 1991. Suomea vieraana kielenä: oppimateriaalien kommentoitu bibliografia Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Korkeakoulujen kielikeskus.
- Aalto, E. 1997. Oppimateriaalien muuttavat oppimiskäsitykset. – Raanamo, A-M. & Tuomikoski, P. (toim.) 1997. Kielisillan rakentajat. Katsaus ulkomaanlehtori- ja kielikurssitoimintaan ja toiminnan arviointi. Helsinki: Edita.
- Aalto, E. & Suni, M. 1993. Kohdekielenä Suomi: Näkökulmia opetukseen. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Korkeakoulujen kielikeskus.
- Aflecht, H., von Essen, H., Kekola, K., Mustonen, E., Määttä, A. & Virta, R. 2000. Yki-opettajan käsikirja. Moniste 14 / 2000. Helsinki: Opetushallitus.
- Anhava, J. 2001. Mitä Whorf ei sanonut? Virittäjä 4/2001, s. 634-636.
- Askelia suomeen 1993. Ammattikasvatushallitus, Sosiaalihuolto. Tekijät Mirja Joro, Seija Koski ja Marja Pauku. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Autere-Kesti, A. Kuvaus eräiden suomi vieraana kielenä oppikirjojen dialogeista. 95 + 13 s. OY. SSKL. 1996. Pro gradu.
- Bergsten, R. & Voßschmidt, L. 1990. Hei, Suomi! Finnisch für Anfänger. Essen: NORDIS Reiseführerverlag GmbH.
- Brown, H.D. 1986. Principles of Language Learning and Teaching. – Culture Bound: Bridging the Cultural Gap in Language Teaching. Edited by J. Valdes. Cambridge University Press.
- Culture Bound: Bridging the Cultural Gap in Language Teaching. Edited by J. Valdes. Cambridge University Press.
- Dufva, H. 1999. Kieli, mieli ja konteksti. Teoksessa Sajavaara, K. & Piirainen-Marsh, A. Kielenoppimisen kysymyksiä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Soveltavan kielitutkimuksen keskus.
- Dufva, H. & Muikku-Werner, P. & Aalto, E. 1996. Mämmin ja makkaran maa – kulttuuritietoa meille ja muille. Jyväskylä : Korkeakoulujen kielikeskus, 1993

- Ellis, R. 1996. *The Study of Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press.
- Geber, E. 1982. Suomenruotsalaisten koulujen suomen kielen ("finskan") opetuksen ongelmia. – Karlsson, F. (toim.) 1982. *Suomi vieraana kielenä*. Juva: WSOY
- Heikkilä, S. & Lamppu, V-M. & Majakangas, P. 1999. *Jäänmurtaja – kertomuksia ja tietoja Suomesta*. Opetushallitus. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Heino, M. 1991. Mitä meistä opetetaan? Suomen kuvasta englantilaisissa ja saksalaisissa oppikirjoissa. 62 s. HY. Pro gradu.
- Hofstede, G. 1991/1997. *Cultures and Organizations: software of the mind*. New York: McGraw-Hill.
- Hurskainen, O. & Ruusunen-Nimissalo, K. 1997. *Työ tekijäänsä neuvoo*. Opetushallitus. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Hurskainen, O. & Korpela, H. & Rajala, P. & Vannela, M. 1996. *Kaunis Suomi*. Opetushallitus. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Hämäläinen, E. 1995. – *Virittäjä* 1995 s.642–647.
- Julkunen, M-L. 1988. Oppikirja tekstianalyysin kohteena. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Kaikkonen, P. 1994. *Kulttuuri ja vieraan kielen oppiminen*. Juva: WSOY.
- Kankkunen, J. 1988. *Suomi-kuva Ruotsin, Norjan ja Tanskan maantiedon koulukirjoissa*. HY. Pro gradu
- Karanko, O., Kersztes, L. & Kniivilä, I. 1995: *Finn nyelvkönyv*. 3. painos. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Karlsson, F. (toim.) 1982. *Suomi vieraana kielenä*. Juva: WSOY
- Karrimaa, A. 1988. *Suomen kuva pohjoismaisissa historian ja yhteiskuntaopin kirjoissa*. HY. Pro gradu.
- Karvonen, P. 1995. *Oppikirjateksti toimintana*. Jyväskylä: SKS. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 632.
- Kim, Young Yun 1997. *Adapting to a New Culture*. Teoksessa Samovar, L.A. & Porter, R. E. (toim.) *Intercultural Communication. A Reader*. Belmont: Wadsworth Publishing Co.
- Kim, Young Yun 1988. *Communication and cross-cultural adaptation – an integrative theory*. Clevedon : Multilingual Matters.
- Koitto, A-K. & Vaarala, H. 1997. "But I love asphalt" - kokemuksia UKANin kesäkurseista. Raanamo, A-M. & Tuomikoski, P. (toim.) 1997. – *Kielisillan*

- rakentajat. Katsaus ulkomaanlehtori- ja kielikurssitoimintaan ja toiminnan arviointi. Helsinki: Edita.
- Kramsch, C. 1993. *Context and Culture in Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- Kramsch, C. 1995. *Redefining the Boundaries of Language Study*. Boston: Heinle & Heinle Publishers.
- Laakso, J. 2001. Kieli kiinni ihmisissä ja maailmassa. *Virittäjä* 3/2001, s. 520-524.
- Latomaa, S. 1996. Finnish as a second and foreign language: perspectives on teaching and research. – Martin, M. & Muikku-Werner, P. (toim.), *Finnish and Estonian – new target languages* s. 10-30. *Proceedings of the Fenno-Ugric languages as second and foreign languages symposium*. University of Jyväskylä, Centre for Applied Language Studies.
- Lauranto, Y. 1995. Normi, rekisteri ja S2-opetus. – *Virittäjä* 1995 s.261–265.
- Lauranto, Y. 1996. *Elämän suolaa. Suomen kielen alkeita*. Opettajanopas. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Lehtonen, J. 1990. *Kultur, språk och kommunikation*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 110.
- Lehtonen, M. 1996. *Merkitysten maailma*. Tampere: Vastapaino.
- Leino, P. 1983. *Ajaako suomen kieli ajattelemaan suomalaisesti*. – Hakulinen, A. & Leino P. *Nykysuomen rakenne ja kehitys*. Pieksämäki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Leino, P. 1989. *Kieli ja maailman hahmottaminen*. Teoksessa Hoikkala, T. (toim.) *Kieli, kertomus, kulttuuri*. Helsinki: Gaudeamus.
- Leney, T. 1993. *Finnish. A Complete Course for Beginners*. London: Hodder Headline Plc.
- Löfberg, E. *Kolmen suomen kielen alkeisoppikirjan tarkastelua*. 69 s. + 2 liit. HY. SKL. 1992. Sivulaud.
- Martin, M. 1995. Kuka osaa suomea. – *Virittäjä* 1995, s. 554-599.
- Martin, M. 1996. *Miksi suomi on niin helppo kieli?* – Pekkola, S. (toim.) *Kuuskymppinen*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Martin, M. 1999. *Mikä on keskeisintä suomen kielessä*. – Pekkola, S. (toim.) *Sadanmiehet. Aarni Penttilän ja Ahti Rytkösen juhlakirja*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- Martin, M. & Muikku-Werner, P. (toim.) 1996. Finnish and Estonian – new target languages. Proceedings of the Fenno-Ugric languages as second and foreign languages symposium. University of Jyväskylä, Centre for Applied Language Studies.
- Martin, M. & Voionmaa K. 1999. Yhdeksän tutkielmaa Suomesta toisena ja vieraana kielenä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Mátyás, E. 1999. Suomi toisena kielenä -alan historiaa ja nykypäivää. – Martin, M. & Voionmaa K. Yhdeksän tutkielmaa Suomesta toisena ja vieraana kielenä. s. 20-37. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Milovidova, O. 1999. Mitä suomea opetetaan Pietarissa?. – Martin, M. & Voionmaa K. Yhdeksän tutkielmaa Suomesta toisena ja vieraana kielenä. s. 61-79. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Muikku-Werner, P. 1993a. Impositiivisuus ja kielellinen variaatio: Julkisten keskustelujen käskyt ja kysymykset kielenopetuksen näkökulmasta. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Muikku-Werner, P. 1993b. Pragmatiikka ja suomi vieraana kielenä. – Aalto, E. & Suni, M. (toim.) Kohdekielenä Suomi: Näkökulmia opetukseen. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Korkeakoulujen kielikeskus 87-105.
- Muikku-Werner, P. 1995. Ihanuuskien ihmemaan - maahantulijoiden Suomi-kuva. – Muikku-Werner, P. & Julkunen, K. (toim.) 1995. Kielten väliset kontaktit. AFinLAN vuosikirja 1995. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja 53. Jyväskylä, s. 115-129.
- Muikku-Werner, P. 1996. ”Sori” and ”anteeks”: Native and non-native Finnish speakers’ apologies. – Maisa Martin & Pirkko Muikku-Werner (toim.), Finnish and Estonian – new target languages s. 10-30. Proceedings of the Fenno-Ugric languages as second and foreign languages symposium. University of Jyväskylä, Centre for Applied Language Studies.
- Nissinen, A. Sanasto suomi toisena kielenä -oppikirjoissa. 140 s. + 36 liites. JY. SKL. 1996. Pro gradu.
- Nuutinen, O. 1994. Hetkisen pituus ja muita kirjoituksia kielestä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Parviainen, A. & Kuusinen, H. 2000. Suomi tutummaksi. Vammala: Vanhustyön keskusliitto.

- Parviainen A. & Sander, K. 1998. Löytöretki Suomeen. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab.
- Pitkänen-Huhta, A. 1999. Vieraalla kielellä lukemisen tutkimus. Kielenoppimisen kysymyksiä – Sajavaara, K. & Piirainen-Marsh, A. (toim.) Kielenoppimisen kysymyksiä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Punta, T. Sijamuotojen opettaminen S2-oppikirjoissa. 61 + 1 s. JY. SKL. 2001. Pro gradu.
- Pälli, P. & Latomaa, S. 1997. Aikuisten maahanmuuttajien suomen kielen taito. Helsinki: Opetushallitus
- Raanaamo, A-M. & Tuomikoski, P. (toim.) 1997. Kielisillan rakentajat. Katsaus ulkomaanlehtori- ja kielikurssitoimintaan ja toiminnan arviointi. Helsinki: Edita.
- Sajavaara, K. 1999. Toisen kielen oppiminen. Teoksessa Sajavaara, K. & Piirainen-Marsh, A. Kielenoppimisen kysymyksiä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Samovar, L.A. & Porter, R.E. 1997. An Introduction to Intercultural Communication. Teoksessa Samovar, L.A. & Porter, R. E. (toim.) Intercultural Communication. A Reader. Belmont: Wadsworth Publishing Co.
- Skuttnabb-Kangas, T. 1988. Vähemmistö, kieli ja rasismi. Helsinki: Gaudeamus.
- Storhammar, M-T. 1994. Puhekielen asema ulkomaalaisopetuksessa.
- Strömmer, A-K 1995. Suomea kaikille kansoille – mutta miten? – Tella, S. (toim.). Juuret ja arvot: Etnisyys ja eettisyys – aineen opettaminen monikulttuurisessa oppimisympäristössä. Helsinki. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos.
- Trenholm, S. & Jensen, A. 1995. Interpersonal Communication. Belmont, California: Wadsworth cop.
- Vilkuna, M. 1982. Yleiskatsaus suomen kielen oppimateriaalitalanteeseen. – Karlsson, F. (toim.) 1982. Suomi vieraana kielenä. Juva: WSOY
- Voionmaa, K. & Martin, M. 1999. Opetuksen ja tutkimuksen näkökulmia suomeen toisena ja vieraana kielenä. – Martin, M. & Voionmaa K. Yhdeksän tutkielmaa Suomesta toisena ja vieraana kielenä. s. 7-15. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Vähämäki, B. 1994. Mastering Finnish. New York: Hippocrene Books, inc.
- White, L. From start to Finnish – a short course in Finnish. Helsinki: Finn Lectura 2001.
- Yleisten kielitutkintojen perusteet. Määräys 55/011/2001. Helsinki: Opetushallitus.

Liite 1: Yleisten kielitutkintojen aihepiirit ja funktiot

Lähde: Yleisten kielitutkintojen perusteet. Määräys 55 / 011 / 2001. Opetushallitus 2002

AIHEALUEET

A. Minä ja taustani

Osallistujan tulee pystyä kertomaan itsestään tai muista ja kysymään heiltä vastaavia tietoja, esim.

- perustiedot (nimi; myös kirjaimittain sanottuna, osoite, puhelinnumero, sukupuoli, ikä, syntymäpaikka ja –aika)
- kansallisuus
- perhe- ja ystävyysuhteet, perheenjäsenet
- koulutus, kielitaito
- ammatti, työpaikka, työttömyys
- ulkonäkö, luonne
- harrastukset ja oman mielenkiinnon kohteet (kulttuuri, urheilu yms.)

B. Koti ja asuminen

Osallistujan tulee pystyä keskustelemaan asumisestaan ja kysymään muiden asumisesta, esim.

- kotipaikka
- asuminen (vuokra- tai omistusasunto, kerros-, rivi- tai omakotitalo, huoneet, kalustus)
- asuinalue (kaupunki/maaseutu, palvelut, viihtyisyys, harrastusmahdollisuudet)
- asuinolosuhteet ja asuntopoliittika

C. Jokapäiväinen elämä

Osallistujan tulee pystyä kertomaan jokapäiväisestä elämästään sekä kysymään toisten elämäntavoista, pääuutistapahtumista ja kulttuurista:

- elämäntavat (omat ja yleiset)
- päivärytmi, kellonajat
- ostosten teko ja palvelut (pankki, posti jne.)
- kulutustavarat ja ruoat, ruoanlaitto
- ateriointi kotona ja ravintoloissa
- mitat kuten rahayksiköt, hinnat, koko, paino
- joukkoliikenne ja yksityinen liikenne
- ajankohtaiset tapahtumat (ymmärtäminen)
- joukkoviestimet

D. Sosiaalinen vuorovaikutus

Osallistujan tulee pystyä viestimään sosiaalisissa tilanteissa, esim.

- tutustuminen, tapaaminen, esittäytyminen: henkilökohtaiset perustiedot (vrt. kohta A)
- vierailukutsujen esittäminen ja vastaanottaminen ja näissä tilaisuuksissa isäntänä tai emäntänä ja vieraana esiintyminen
- kohtelias kulttuurisidonnainen keskustelukäyttäytyminen (keskustelun aloittaminen, lopettaminen ja keskusteluun liittyminen, kiittäminen ja hyvästeleminen)
- puhelinkäyttäytyminen
- kirjalliset viestit tutuille ja tuntemattomille

E. Matkustaminen

Osallistujan tulee pystyä selviytymään matkailuun liittyvissä tilanteissa, esim.

- tiedonhankinta matkakohteesta ja majoitusmahdollisuuksista
- matka- ja majoitusjärjestelyt, matkavakuutus
- joukkoliikenne (lähtö- ja saapumisaikojen selvittäminen, lipun osto, reitin ja matkustustavan valinta)
- kuulutukset ja kyltit kulkuneuvoissa, tulleissa, julkisissa rakennuksissa ja rajalla
- maahantulo ja maastalähtö: passi- ja tullivirkailijoiden kanssa keskustelu (vrt. kohta A, henkilökohtaiset tiedot), matkan tarkoitus ja kesto, tullattavat tavarat, rahanvaihto
- hotellissa asioiminen
- tutustumiskäynnit, työvierailut ja koulutustilaisuudet
- tien neuvominen ja ajo-ohjeet, liikennemerkit ja -säännöt
- kulkuvälineen vuokraaminen ja huolto
- matkakohteen esittely ja neuvojen antaminen
- ongelmatilanteet: tavaroiden katoaminen, varkaudet, onnettomuudet

F. Terveys ja hyvinvointi

Osallistujan tulee selviytyä kohdekielellä joutuessaan viestimään esim. seuraavanlaisista asioista:

- vointi (paha olo, nälkä, jano, väsymys, mieliala, oma vointi, toisten voinnista kysyminen)
- ruumiinosat
- sairastuminen: ensiapu, lääkarissäkäynti, sairaala
- tapaturmat ja sairaudet
- hätätapauksessa toimiminen
- terveydenhuolto
- terveystieteiden opetus

G. Työ

Osallistujan tulee pystyä kertomaan työstään sekä kysymään toisten työstä, esim.

- perustiedot (työpaikka, työtoverit, esimiehet, kokoaikatyö, osa-aikatyö, työtyytyväisyys)
- päivittäinen rutiini (työpäivän pituus, alku, loppu, vaiheet, tauot, vapaa-aika, työajan seuranta)
- työvuosi (työjaksot, lomat, vuodenaikojen vaikutus työhön)
- työkokemus (työtehtävien kuvaus, pätevyysvaatimukset)
- oman työn vaatima kielitaito (posti, faksi, puhelin, sähköposti jne.)
- oma ammatti, ammattiala ja lähialat
- palkkaus, arvostus, ilmapiiri, työssä viihtyminen
- urakehitys ja uratoiveet
- työturvallisuus ja ergonomia, vaaratekijät
- työllisyys ja työttömyys
- ammattiyhdistystoiminta (palkat ja työsuhde-edut)
- kokoukset ja neuvottelut

H. Ympäristö ja maantuntemus

Osallistujan tulee pystyä kuvaamaan omaa maataan ja sen ympäristöoloja. Lisäksi tulee tuntea tärkeimpiä kohdekielisen alueen piirteitä ja pystyä kysymään niistä lisää, esim.

- luonto, ympäristö ja ympäristönsuojelu, ympäristöuhat
- väestö, elinkeinot
- sää, ilmasto, vuodenaajat
- luonnonvarat

I. Yhteiskunta

Osallistujan tulee pystyä välittämään ja vastaanottamaan tietoa oman ja toisen maan yhteiskuntajärjestelmästä, esim.

- väestö (enemmistöt, vähemmistöt)
- maan sijainti (naapurimaat, kansainväliset yhteydet)
- koulutusjärjestelmä (tavoitteet, tehtävät, erilaiset oppilaitokset jne.)
- uskonnot ja maailmankatsomukset
- kieliolot
- poliittinen järjestelmä (kansanedustuslaitos, hallitus ja valtion päämies, valtion ja kuntien hallinto, luottamusmiehet, virkamiehet)
- historia (keskeiset vaiheet ja niiden vaikutukset)
- talouselämä (tärkeimmät elinkeinot, työmarkkinat, yksityinen kulutus, julkinen talous, verotus, markkinatalous, EU, globaalistuminen)
- sosiaaliturvajärjestelmä (hyvinvointiyhteiskunta, tuki kansalaisille)
- oikeusturvajärjestelmä (oikeuslaitos, ihmisoikeudet, lainsäädäntö)
- tasa-arvo (sukupuolten ja alueiden välinen, enemmistöt ja vähemmistöt)

FUNKTIOT

A. Asiatietojen antaminen ja kysyminen

- toteaminen, nimeäminen
- kertominen, kuvaileminen, selostaminen
- selittäminen, korjaaminen, tarkentaminen ja niiden pyytäminen
- kysyminen, tiedusteleminen
- myöntävästi ja kieltävästi vastaaminen

B. Oman suhtautumisen ilmaiseminen

- mielipiteen ilmaiseminen ja kysyminen
- puolesta ja vastaan väittäminen
- samaa mieltä oleminen, väitteen hyväksyminen
- eri mieltä oleminen, väitteen kiistäminen
- tietoisuuden ja epätietoisuuden ilmaiseminen
- varmuusasteen ilmaiseminen ja kysyminen
- myönteinen ja kielteinen arviointi ja kommentointi ja niihin reagointi
- aikomuksen ilmaiseminen
- velvollisuuden ja välttämättömyyden ilmaiseminen

C. Tunteiden ja asenteiden ilmaiseminen ja kysyminen

- ilon, mielihyvän, tyytyväisyyden ja toivon ilmaiseminen
- surun, mielihäviön, tyytymättömyyden ja epätoivon ilmaiseminen
- neuvottomuuden, pettymyksen, vihostumisen, huolen ja pelon ilmaiseminen
- kyllästymisen ja turhautumisen ilmaiseminen
- kiinnostuneisuuden ja mieltymyksen tai epämieluisuuden ilmaiseminen
- hämmästyksen ilmaiseminen
- kiitollisuuden ilmaiseminen
- hyväksymisen ja paheksumisen ilmaiseminen

D. Asioiden hoitaminen

- ostaminen ja muu asioiminen
- pyytäminen ja tilaaminen
- ajan tms. sopiminen, varaaminen ja peruuttaminen
- neuvojen kysyminen ja asioiden tiedustelu, avunpyyntö, avun tarjoaminen ja neuvojen antaminen
- luvan pyytäminen ja antaminen
- muistuttaminen, varoittaminen
- rohkaiseminen

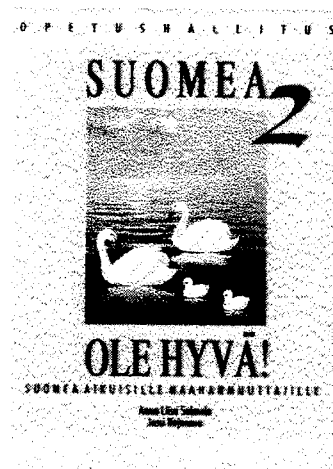
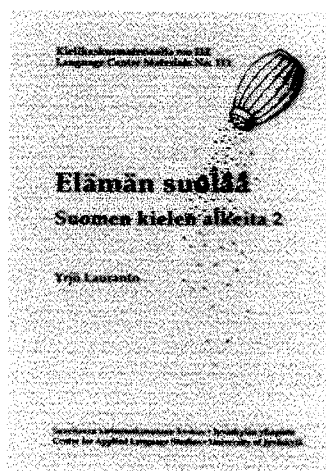
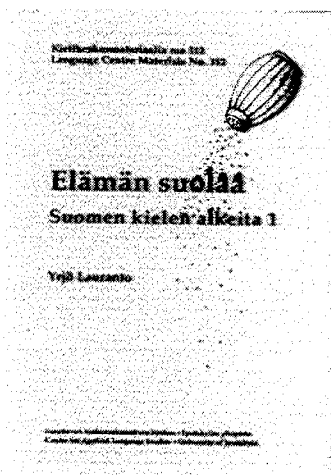
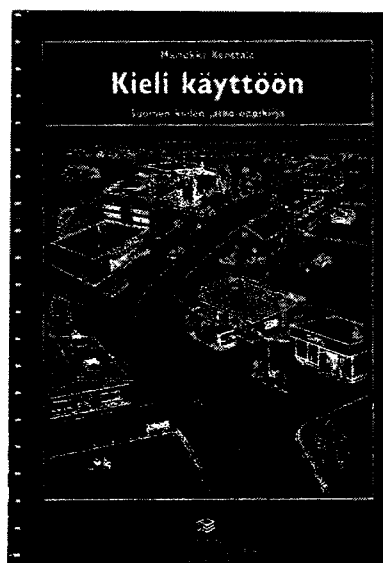
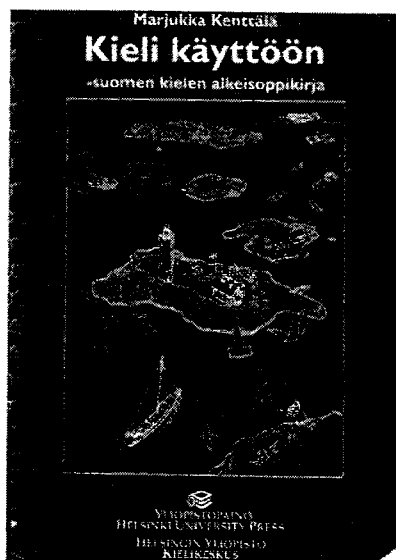
E. Sosiaalisten käytänteiden ja normien mukaan toimiminen

- tervehtiminen ja hyvästeleminen
- puhuttelemine ja puhutteluun vastaaminen
- itsensä ja toisen esitteleminen
- puhelinkäyttäytyminen
- hyvästeleminen ja siihen reagoiminen (myös puhelimesta)
- anteeksipyyttäminen, pahoittelu, kiittäminen, kohteliaisuuksien ja onnittelevien esittäminen ja niihin vastaaminen
- myötätunnon ilmaiseminen
- terveisten lähettäminen ja välittäminen
- kutsujen esittäminen ja vastaanottaminen
- kohtelias kieltäytyminen
- avun tarjoaminen

F. Viestinnän sääntely

- huomion kiinnittäminen
- kohtelias keskeyttäminen, keskusteluun mukaan pääseminen
- tarkennuskysymykset, toistaminen, kirjaimittain sanominen ja niiden pyytäminen
- ymmärtämisen ja ymmärtämisvaikeuksien viestiminen
- ilmaisun korjaaminen ja täsmentäminen
- epäröinti, täytesanojen käyttö
- palautteen antaminen

Liite 2: Oppikirjojen kannet, jatkuu

Liite 3: Esimerkkejä oppikirjojen kuvituksesta

Olli Nuutinen

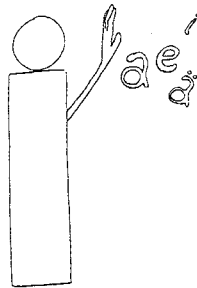
Suomea suomeksi 1 ja 2

Piirroksiset: Juha Tantt

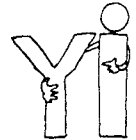
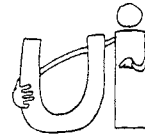
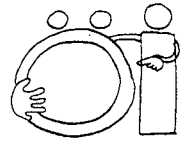
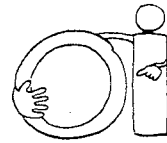

Tämä kaupunki on
Helsinki.
Helsingissä on iso
yliopisto.

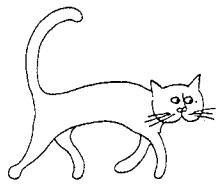
SS1, 25

SS1, 88

Mi/hin?
(= minne?)

Kissa menee
metsä/än.

Mi/lle?

Kissa hyppää
pöydä/lle.

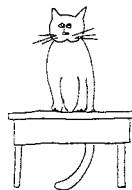
SS1, 108

Mi/ssä?

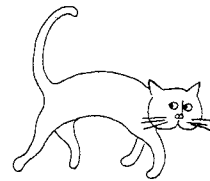
Kissa on
metsä/ssä.

Mi/llä?

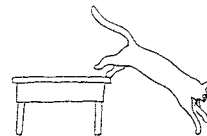
Kissa istuu
pöydä/llä.

Mi/stä?

Kissa tulee pois
metsä/stä.

Mi/ltä?

Kissa hyppää pois
pöydä/ltä.

Hämäläinen, Eila

Aletaan ja Jatketaan

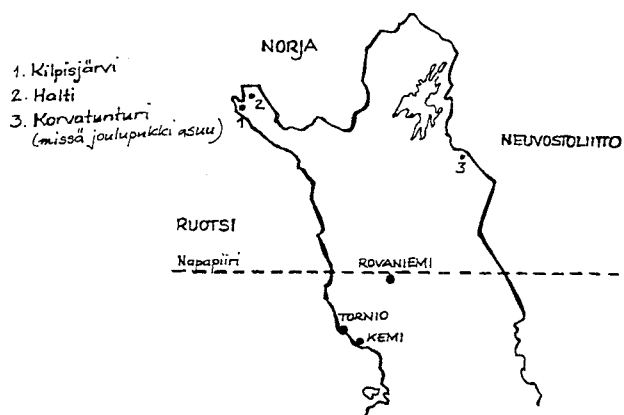
Piirroskuvat: Irma Nissinen

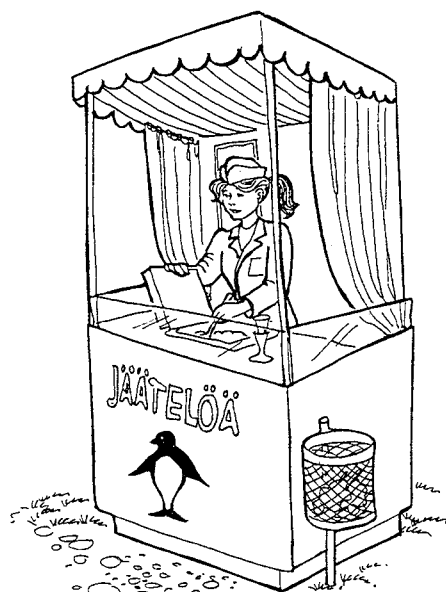
Aletaan, 9

Aletaan, 91

Jatketaan, 22

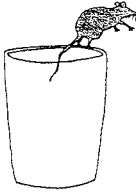

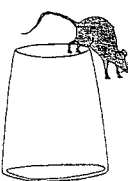

Jatketaan, 70

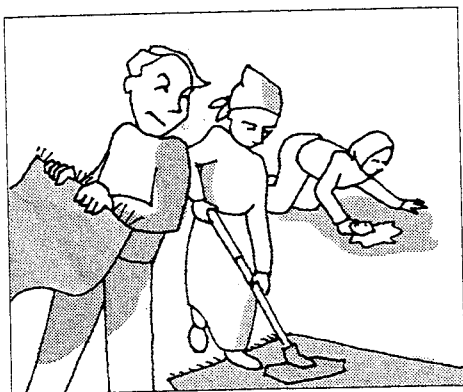
Lepäsmaa, Anna-Liisa & Silfverberg, Leena
Suomen kielen alkeisoppikirja

Silfverberg, Leena
Suomen kielen jatko-oppikirja
 Kansi ja kuvat: Jani Prunnila

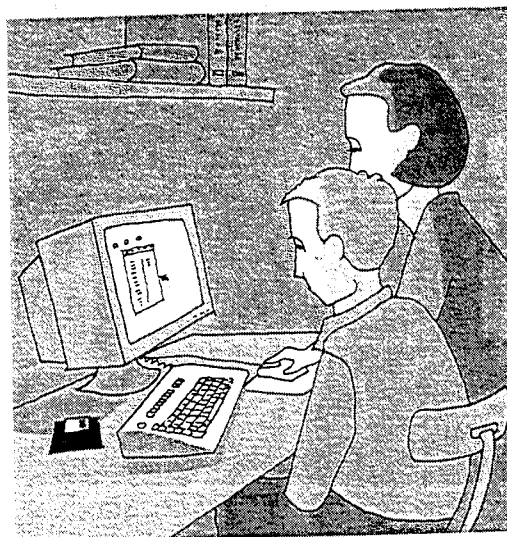
Kappale 3

Mihin?	Missä?	Mistä?
Vn, hVn, seen (Illatiivi)	ssa/ssä (Inessiivi)	sta/stä (Elatiivi)
		
Ile (Allatiivi)	Ila/Ilä (Adessiivi)	Ita/Itä (Ablatiivi)
		

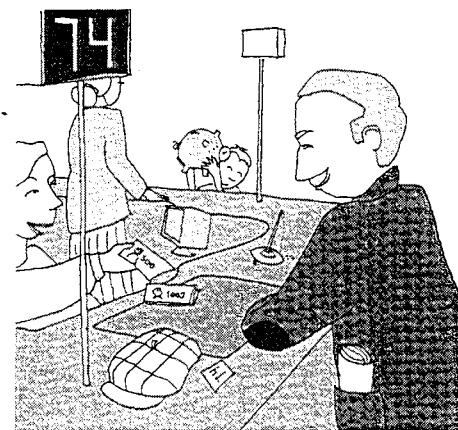
Alkeisoppikirja, 39

Jatko-oppikirja, 83

Alkeisoppikirja, 131

Alkeisoppikirja, 152

Jatko-oppikirja, 139

Salmela, Anna Liisa & Kujansuu, Jussi & Kosieradzki, Grzegorz

Suomea, ole hyvä!

Piirroksiset: Nandan

Kansi: Janne Viikamo

Salmela, Anna Liisa & Kujansuu, Jussi:

Suomea, ole hyvä! 2

Salmela, Anna Liisa & Kujansuu, Jussi

Suomea, ole hyvä! 3

Kuvitus, kansi ja taitto: Ylermi Lahti

SOL 2, 93

SOL 7, 22

SOL 3, 56

Luhdan hiihtoasuja

Timo Sarpanevan Marcel-astiasto

SOL 7, 127

SOL 3, 102

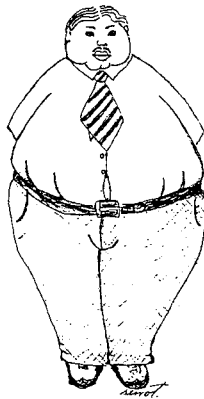
Lauranto, Yrjö

Elämän suolaa 1

Piirroksat: Tiina Miettinen, Javier Torres ja Eija Lehtonen

Alpo, 24

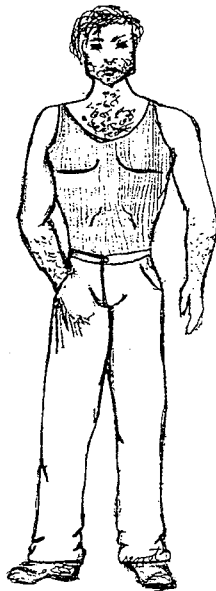
Jaakko, 20

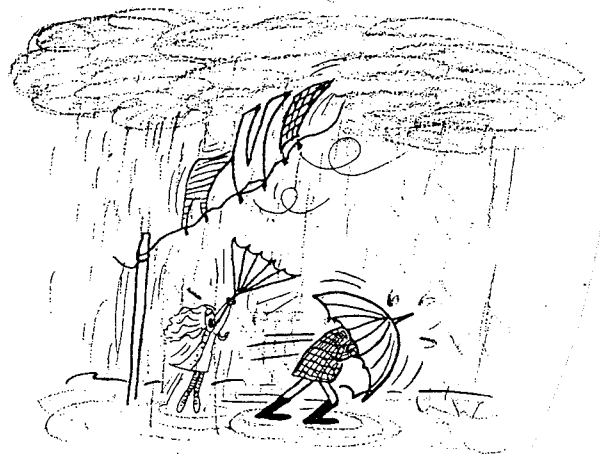
Liisa, 21

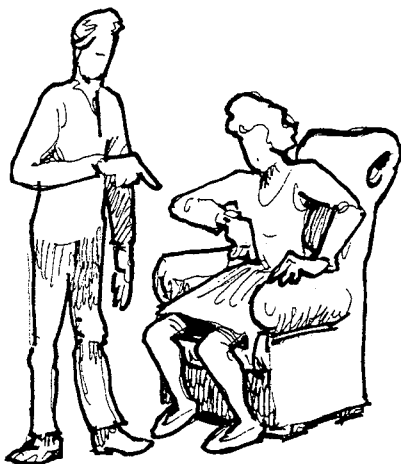
Eija, 22

Mikko, 23

s. 34

s. 66

s. 196

Kenttälä, Marjukka

Kieli käyttöön 1

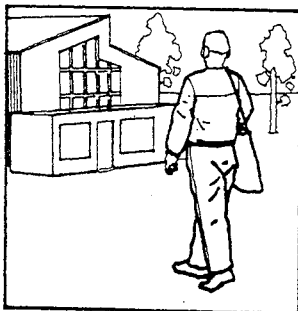
Kuvitus: Ilkka Pesonen ja Virve Sammalkorpi

RUOKA

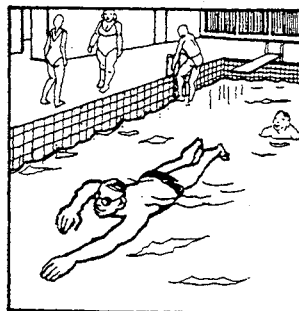

KK1,40

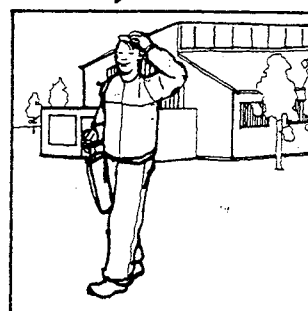
1.maito 2.piiä 3.kahvi 4.kerma 5.ttee 6.sokeri 7.olut 8.limsa 9.murot 10.puuro 11.leivos 12.kakku 13.jäätelö
 14.keksi 15.suklaa 16.viineri 17.pulla 18.sämpyitä 19.ranskanleipä 20.voi 21.voileipä 22.juusto 23.marmeladi
 24.ruisleipä 25.karjalanpiirakka 26.kurkku 27.tomaatti 28.salaatti 29.kaali 30.porkkana 31.herne 32.sieni
 33.mansikka 34.viinirypäleet 35.kirsikka 36.banaani 37.sitruuna 38.appelsiini 39.omena 40.päärynä 41.sipuli
 42.valkosipuli 43.peruna 44.anjovissäilyke 45.katkarapu 46.rapu 47.kala 48.kana 49.paisti 50.päärynä 51.kinkku
 52.jauheliha 53.makkara 54.muna 55.nakkimakkara 56.iennkimakkara 57.sinappi 58.ketsuppi

Menen uimahalliin uimaan.

Olen uimahallissa uimassa.

Tulen uimahallista uimasta.

KK1, 171

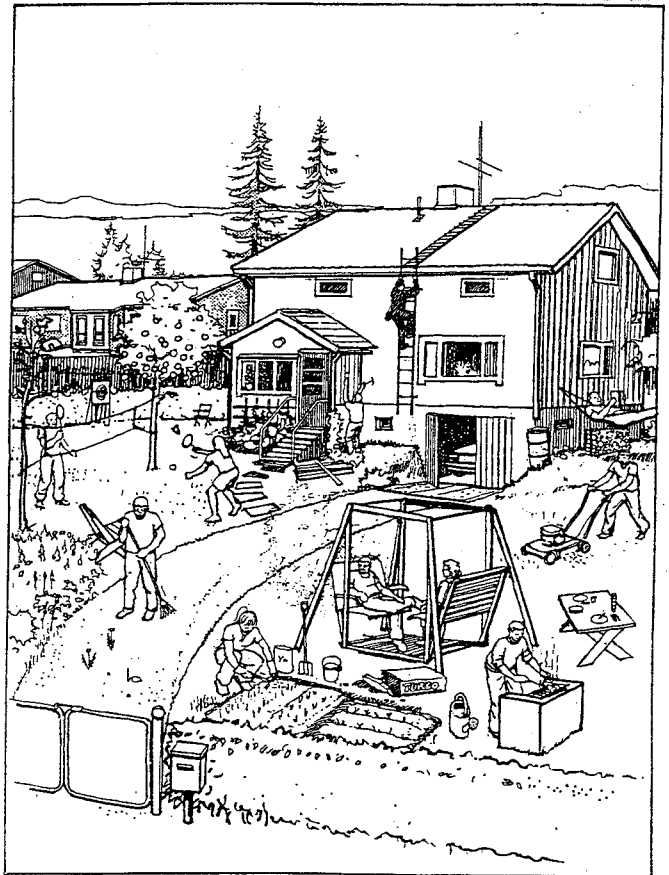
Kenttälä, Marjukka

Kieli käyttöön 2

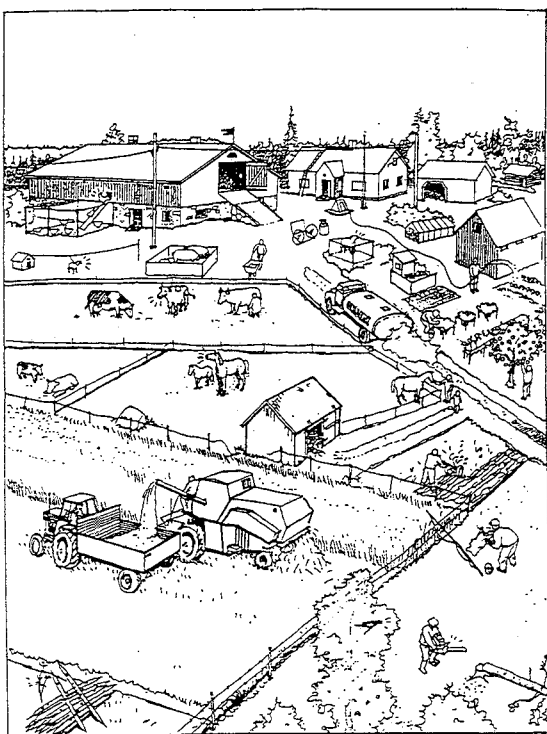
Kuvitus: Ilkka Pesonen, Virve Sammalkorpi ja Jan Konsin

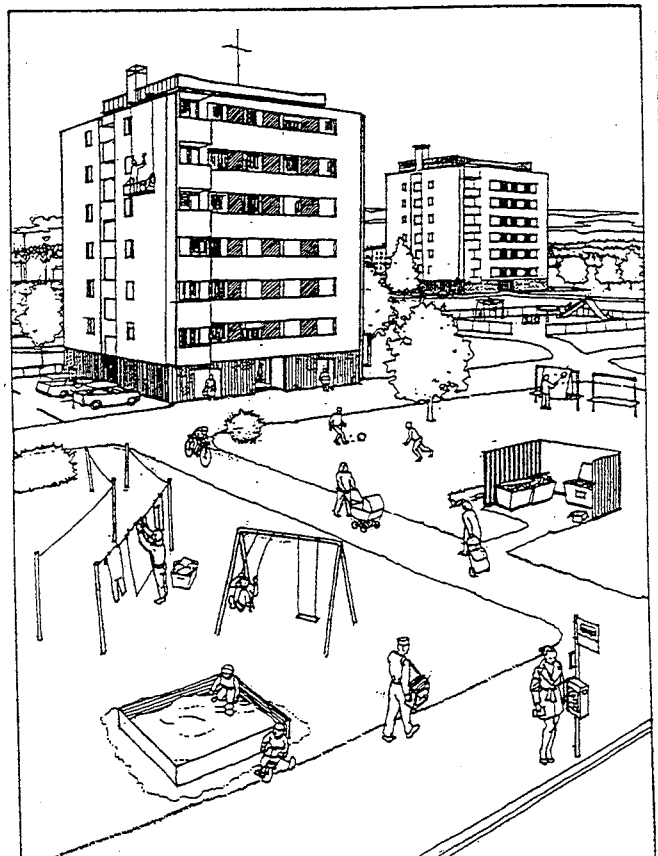
KK2, 70

KK2, 240

KK2, 15

KK2, 172